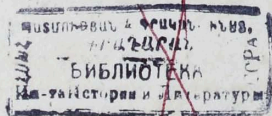

18 28 29
25 32 34
31 61 62 65 92
53 24 75 115 116
67 13
106 107 134
32 132
137
49 186
76 182

Պատմութիւնն է վկայ ժամանակաց, լոյս ճշ-
մարտութեան, կեանք յիշողութեան, վարդա-
պետ վարուց, պատգամաւոր հնութեան:

Երեւան. Ե. Կուր. տ.

4766

23250

Պայծառտիպել իշխան

ՂԱՏՐԱՄԱՆ ԴԱԽԹԵՆՆԵ

Երկայնաբազուկ Լաղութեանց

Բաղմահանձար խորհրդով Ձերով Լաղասէր իշխան՝ զհայրենեաց Ձերոց կամեւով ընթանալ զուղի, ըստ անուան Ձերում և աստիճանի զանդուգականն արդարեւ ընտրեցիք Ձեզ զանեղծ յիշատակ՝ սատար ընելով տալազրութեան գրոցս, յորում ամիտիին նշխարք մնացուածոց վսեմապանծ գործոց մերոց նախնեաց՝ ի բարինս արձանագրեալք: Ձեզ միայն հայրենասէր իշխան երախտապարտ համարեացի ողջոյն ազգ մեր, հնութիւն նորին, և որ զկնի յառնեւոց են Պատմաբանք:

Լ՛յս անեղծ արձան շրջեալ ընդ ոլորտս տիեզերաց քարոզ լիցի անմխիթար ազգիս, թէ տակաւին գտանին յաղգի մերում Սեկենաք, պաշտպանք ուսմանց և ուսումնականաց: Սո՛ միայն հռչակ հարցէ ընդ ամենայն տիեզերս, թէ Դո՛ւք զբրտնաշահ ոսկին ՚ի կիր արկանէք ո՛չ ՚ի բարձրութիւն վաղախիտ և կորնթեան կամարաց, կամ ՚ի զարդ ոսկեձեղուն ապարանաց, ոյլ յազգասօգուտ յիշատակ, որ անեղծ արձանադրեալ ՚ի սիրտ ազգասիրաց կացցէ՝ մնասցէ ընդ արեւու յանվախձան դարս: Ի վերջոյ Դո՛ւք միայն կարապետ գտեալ այսր ցանկալի ուղւոյ՝ անշուշտ առաջնորդ լիջիք և այլոց՝ ո՛չ անուամբ և եթ իշխանապանծ վիճակեալ տոհմի՝ զամենեցուն ցանկալ գրաւել զյարգանաց մեծարանս, այլ և գործոց Ձերոց

համեմատել իրականքը ժառանգել զհայրենասիրի գովելն
 զանուն և զվառս: Իսկ ես հանգիպելով այսր շնորհի
 քտեալ զհանգիստ դժուարակիր ուղևորութեանս՝ զուրկ
 յամենայն նպատակից, և կենդանի աչօր տեսեալ զերկանց
 իմոց զանմահական վնճակ, առ ոչ ինչ համարեալ զամե-
 նայն տառապանս իմ, ուրախասիրտ բերկրանօք եմ և եղէց
 միշտ առ Մտուած ալօթամատոյց վասն կենդանութեան
 և յոջօղութեան

Պայծառութայլ ազգատոհմիդ

Խնայի՛ր ծառայ Սբէին Արքեպեա Տա-
 ւադեանց, Բաբեան սուրբ Բարդին Ստեանին:

ԼՈՒՆՏԻՆԻԱՆԻԹԻՄՆ

Բազումքն էն յազգի մերում ճգրտապատում Մա-
տենագիրք, որք փոյթ յանձին կալան վսեմ ուժով, և մանրու-
մանն հետազոտութեամբ գործմել 'ի գիր զանցս դիպետու
ազգի մերում, և աշխարհի. մատենադրութիւնք որոց, է որ
հասին 'ի ձեռս մեր, է որ մասնեցան 'ի կեր որկորոյ անյադ
ժամանակին, և է որ արդէն իսկ փտեալ և գճգճեալ
ծածկեալ կան լուիկ յանկիւնս վանորից և տանց: Եւ
այսու ամենայնիւ անաչառ դատողութեամբ պարտ է ասել
թէ և հասեալքն առ մեզ Մատենադրութիւնք յայտնի
ապացոյց են ուսումնասիրութեան ազգի մերում քան զբազում
Երեւելոյս զհաստատունս և տեղեւս և թագաւորութեամբ,
Յայտնիկ մատենադրութիւնս արդարեւ նշանակին բազում
ուրեք և բազմահանձար գործք մերոց արքայից, արքայադանց
և իշխանաց՝ որք հոգեւորականին և մարմնաւորականին միան-
գամայն տարեալ զիւրից 'ի նշան Բոտուածախրութեան
իւրեանց, առաւել քան զարքունի ապարանս, զԼստուածայինն
զբնակարան երկնաբարձ կամարօք փայելապէս յօրինեցին:
Եւ աւանդ գիւրագարձ անւոյ անկայուն բազգինս: Եւ յապիտի
հոյսակապ շնուածք նշանքք վսեմապանծ գործոց մերոց
'ի իւլցազանց, ոմանք 'ի սպառ հիմն 'ի վեր տապալէալ
աներեւոյթք եղեն, ոմանք կիսակործան գոգ մերձ են առ
դուրս գերեզմանի, իսկ կէսք՝ անտէր անխնամ ծածկեալ կան
'ի մէջ մացառախիտ թփոց, գաղանոց միայն եղեալ որջ,
և հօտից պառաւի: Մինչ զԵրեմիային արժանապէս ողբալով
ասել առ նոսա, “ Սուգ առին ճանապարհք Աօնի զի
ոչ գոյր երթեակ ասնից ասրեկանաց նորա, ամենայն

դրուէք նորա եղեն յապականութիւն, և քահանայք նորա հաշեն և հառաչեն և յողոց ելանեն, և կուսանք նորա 'ի գերութիւն վարեցան, և ինքն դառնացեալ անձամբ, Երեմ. ԿԶ. Կ. 4: (Նիդ այսպիսի խրթնատեսակ վիճակ աղբիւս հայեցեալ օտար աղգք, (և զե^օ է ինձ զօտարաց միայն ամբաստանել, և ոմանք 'ի մերոց համաղգեաց) առ ոչ ինչ գրեն զաղգ մեր, իբրև 'ի ծառայութեան ծնեալս և անեալս Լ'յս վիշտ, այս անտանելի վէր, զոր ընկալայ 'ի սիրտ յիմոց համաղգեաց, ստի պեսաց զիսըջիլ անձամբ 'ի Սեծն Հայաստան, և զամենայն արձանագրութիւնս, դրոշմեալս 'ի վէմն և յորձատաշ քարինս եկեղեցեաց, վանօրէից, բերդից, և ապարանաց, օրինակեալ ամենայն ստուգութեամբ՝ մատուցանել աղբի մերում. վասն երկուց և եւթ գլխաւոր պատճառաց:

Նախ՝ զի համաղգիք մեր և օտարք ընթերցեալ զնոյնս գիտասցեն զի ըստ բանի Խորենացւոյն « Թէպէտ այժմու եմք յիւրը, և ընդ յոյժ իւրբու սահմանեալ թուով, սակայն բազում գործք արութեան գտանին դործեալ և 'ի մերում աշխարհի, Խորեն. Կ. 2: և Երկրորդ՝ զի դրոշմեալ գոլով նոքա 'ի վերայ քարանց՝ արդէն իսկ 'ի տեղիս տեղիս եղձեալ անվերձանելիք են, յորմէ պարզապէս մարթի գուշակել, թէ յաչաղկոսն ժամանակ, և անխնամ վիճակ այնոցիկ վոյրաց, փոյթ ունին կամ 'ի հիմանց տապալել զնոսս, կամ 'ի սպառ ջնջել զգրուածս քանդակեալս 'ի վերայ նոցա. որք յայտնարարբառ քարոզք են Լստուածապաշտութեան և հայրենասիրութեան մերոց Նախնեաց, Նա մանուսանդ՝ թէ և անեղծ իցեն այնոցիկ, թէ և կարի դիւրաւ վերժանելիք, ում արդեօք փոյթ ըցին 'ի հեռաւոր վոյրաց, նա և 'ի մերձաւորաց գնալ 'ի տես սքանչելի գործոց մերոց Վիւ-

ցազանց, Օլայս չքոտի իմ վաստակ հոգեղուարձ հրճուանօք
մատուցանեմ ուհա՛ 'ի զքօսանս աղբի իմում, յուսացեալ
աներկմտութեամբ, թէ ոմանց աղքատիւաց հաճելի լիցի
գէթ միանգամ ընթեռնուլ, և այն լիցի հանգիստ, և
արժանի վարձ իմումս տաժանակիր ուղեորութեանս:

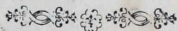
Ս. Ս. Ջ. Դեբեան աւրբ վանաց
Առնանի:

THE
LIBRARY OF THE
MUSEUM OF NATURAL HISTORY
AND
ZOOLOGY
OF THE
CITY OF LONDON
1871

1871

ՃԱՆԱԳԱՐ ՀԱՐԴՈՒԹԻՒՆ

Ի ՄԵԾՈՆ ՀԵՅԵՍՏԱՆ

ՄԱՍՆ ԵՌԱՋԻՆ

ՍՆՆԱՀԻՆ

Սանահին է գիւղ պատուական, զիրը գեղջն զուօր
ճալի, յարեւելից կուսէ ձորն Լատուածածնայ անուա-
նեալ, և յարեւմտից ձորն Սեաւորդեաց, միւս շրջա-
պատն է միապաղաղ քար որպէս ամրոց անառիկ ՚ի վեր սե-
պացեալ: Բնակիչք են Հայք, ոչ աւելի քան դքսոսն գեր-
դատոսնս: օդ տեղւոյս է յոյժ առողջարար, և ջուրն ախա-
նակիտ: Լստ է հռչակեալ և հիտորանչ վտնքն սուրբ
Լատուածանի, շինեալ ՚ի կրօնաւորաց՝ վախուցելոց ՚ի
Ռամանոսէ կոյսերէ Յունաց վասն սախպելոյ զնոսա ընդ-
ունել զչորրորդ ժողովն, որ ՚ի Քաղկեդոն: Սոյն եկեղեցի
ըստ պատմելոյ մատենագրաց և ըստ հաւատարիմ աւան-
դութեանց է հնագոյն քան զբաղում եկեղեցիս Հայաստան-
եայց: Վանդի Բաւքեալքն Վրկատոսի աստ եզին զխաչն
՚ի նպատակ պաշտաման ժողովրդոց, յետ որոց սուրբն Գրիգոր
լուսաւորիչ շինեաց փոքրագոյն խորան ՚ի վերայ առաքելադիր
խաչն, և ապա յիշեալ կրօնաւորքն եկեալ անդր շինեցին:

դհոյախալ և զվիմարդեան եկեղեցի, 'ի նեբբուսո և արտա-
բուսո չքնող շնուածովք, մանաւանդ զկաթողիկէն համալսի
և զեղեցիկ: Բայց քարինը սորա չնւառաւել զուտ:

'Ի մէջ ժամատանն, առ դրամբ յաջակողմն է միւս
եկեղեցի փոքր կաթողիկէիւ կառուցեալ 'ի վերայ երկուց
միակտուր քարեայ սեանց: Կաթողիկէ այսր եկեղեցւոյ խախ-
տեալ քայքայեցաւ 'ի սաստիկ զեանաշարժէ, զոր վերստին
կախածոյ և պատուական քարամբք նորոգեաց Սարգիս Աբբ-
եալիսկոպոսն Բէրէքեանց, 'ի ռճբ. Թուին փրկչն, 'ի Թա-
ղաւորութեան փոքր Շահ Ապպասին, և 'ի հայրապետութե
երկուց Կաթողիկոսաց՝ Յակոբայ և Փիլիպպոսի:

Յետ կոյս Բժածնի եկեղեցւոյն զոյ երկկամար խորան,
յորում են գերեզմանք Թաղաւորաց հայոց, Գուրգէնայ
որդւոյ ողորմածին Աշոտոյ, և Դաւթի անհողոյ: 'Ի վերայ
դամարանի Գուրգէնայ մակադրեալ է, « Այս է հանգիստ
Գուրգէնայ որդւոյ Աշոտոյ ողորմածին «: Այսքնի կամարը
բակեցան 'ի Յարութիւն Ապիսկոպոսէ տէր Բարդեանց,
'ի Թուին հայոց ռճճ. որոյ նիւթքն 'ի կեր արկան յայլ
պէտա: Այց սոյն գերեզմատան 'ի կողմն արեւելց հիւսիսոյ
զոյ փոքրագոյն գաւիթ, յորում են գերեզմանք երեւել
արանց, և խաչ սպիտակ քարեայ 'ի Ճակատ խաչն գրեալ է
այսպէս: « Կանգնեցաւ խաչս ամենափրկիչ օգնական աշխար-
հիս, 'ի Թվին հայոց ոհդ»: Առ սովաւ է գերեզման Արծի
ճգնաւորն, քեռ Օւրարիայ սպարապետի Բազրատունեաց:
Այորդ է սմին մատենադարանն քերուփ քանդակ շինեալ
Մհոյշ տիկնոջէ հայոց, 'ի ոճբ Թուին: որոյ երկայնութիւն
է տասն գաղ, նոյնպէս և լայնութիւն: Կամար նորա ընդ
որմոյն քաղելով բարձրացեալ է ցգլուին, համակ գեղեցիկ
բանդակադարձութեամբ, երկու փոքր խաչք եղեալ են յորմն,

’ի գլուխ կամարացն, ’ի թվին Հայոց սկզբ, օգնականութեամբ
Բարսիլե և Ղուկասայ, Ի մէջ զբառանս են յորով պատու-
հանք, ’ի պէտս դառակերդութեան մատենից, Դռմէ թուին
Հայոց ’ի պարեխ վիմին Լճառանց այլ անուանեալ գտան
պատուական մատենք, բայց յանհոգութենէ արանց ան-
գիտից ’ի կորուստ մատենցան, Բռ սովաւ է եկեղեցի մի
կառուցեալ խաչաձև յանուն սրբոյն Գրիգորի լուսաւորչն
փոքր կաթողիկէիւ: Յահեաի կողմն Լճառաձառայր եկե-
ղեցւոյն է հրաշափառ ուխտն ամենափրկիչ, շնեալ ’ի
թուին Հայոց ՆԺ. ’ի բարեպաշտ Լնոյլ թագուհոյ Լճառայ
ողորմածին՝ չքնաղ կաթողիկէ սորա է բարձր քան զբազում
վանօրէից Հայաստանի՝ չքնաղատիպ բարձրութիւն սորա
արաքութատ ցուցանէ զսա սոյ թագուհի պճնեալ: Ի գլուխ
որմոյն ’ի կողմն Լքեկից սոյն միաստանիս քանդակեալ կայ
պատկեր թագաւորաց Բագրատունեաց, մակազբեալ Ալիւրի-
կէ և Սմբատ, որք ունին ’ի ձեռին զձե եկեղեցւոյն: ’ի միջին
կողմն այնչափ լուսաւորէ և բարձր, որ զտեսողն Ալթէ ’ի զար-
մացումն: Սերձակայ վանօրայքն չեարեն համեմատիլ ընդար-
ձակութեան սորա և գեղեցկութեան, ունի զերկոտասան պա-
տուհանս ’ի չափ կատարելահասակ առն՝ բարձրութիւն սորա
է վաթսուն և եօթն կանգուն, երկայնութիւն քսան երկու
և կէս, նոյն պէս և լայնութիւնն, ’ի մէջ տաճարին գոն
ինն սեղանք պատարագի:

Լյա եկեղեցի նորոգեցաւ ’ի ձեռն Տուտէ որդւոյ
Գրիգոր Աբեպիսիոպոսին ’ի թուին Հայոց 674: Եւն ’ի
ամա գերեզմանք բազում երեւել և արդիւնական վարդապե-
տաց, որպիսի են Սարգան, Գեոսիորոս, Լնանիայ, Յակոբ,
և Ներսէս փրկիսովայ, որպէս ցուցանէ նորա տապանագիրն:
Գրիգոր Աբեպիսիոպոսն Տուտայ ընծայեաց վանացս երկու

խաչ մատախ սուրբ Նշանի, և երկու վառ ատրաս ասիւի
դէր հարցնատետր, 'ի Թվին Հայոց ո՛ղդ: Գաւիթ Թոռն
Լլուկայ ետ սուրբ ուխտիս, ճիթահան, և Շ օրավար հոգ,
'ի կարգն վերի խաչերկուտին, 'ի Թուին Հայոց չի ե:
Սորիամ Բաղբառունի դուստր Լըբային Կ'ն բիկեայ կան-
գնեաց զսիւնս գաւթին, և ընծայեաց սմա զիւր հացբենի
սուրբ նշանն մեծածախ պահարանով: Վուրդ Լջիւր սպտաւար
Հատան համաղատայ, և Սարգիս որդիք Սմբատայ, որդւոյ
Համաղատայ մարդըանի ետուն զիւրեանց հայրենի Սթ-
լայ կէսն, 'ի Թուին Հայոց ո՛ն: Գաւիթ որդի Եղթուայ
ետ նմ զՍոնակ գոմոյ կէսն, զսպիտակ սուրբ Նշանն և
զայլ արդիւնս, 'ի Թվին Հայոց ո՛հա: Գոհար Սէբ Թոռն
Համաղատայ ետ զարդիւնս, 'ի Թուին Հայոց չի: Գրիգոր
վարդապետ որդի Լլատայ ընծայեաց մեհաստանիս մեծ խաչ
և ծոց դիրք, 'ի Թվին Հայոց ո՛ղդ: Յովհաննէս առաջնորդ
Սաչի, ետ կաղմէլ զպահարանն սբ Նշանին: 'Իոյն Թուծ
Կոստանդ որդի Գրիգորի, Թոռն Համաղատայ ընծայեաց
սմա զմի ջրաղաց, 'ի Թուին Հայոց ո՛ղդ: Աստակ որդի
Սմբատայ իւր և կնոջ հոգւոյ մասն ետ զՏիկնաքարայ այգին,
'ի Թուին Հայոց ո՛ղդ: Գաւրգէ որդի Լլատոյ ետ զլորին
իւր շահուղենով: 'ի Թուին Հայոց ո՛ղդ: Գուգայ մայր
Սահրամոյ և Վրդին միաբանեցաւ սմա և ընկալաւ ք.
պատարագ 'ի տօնի սուրբ Սանդխտոյ: 'Ի ո՛ղթ. Համիկ
որդի Սմբատայ հաղորդ գտաւ սմա և ետ զկիւռաչնն,
իւր եռանդովն: 'ի Թվին Հայոց ո՛հը Բուրայ իշխանն, 'ի
Թվին ո՛ղ ետուն զարդիւնս սմա: Սարծարն որդի Սարգսի
ետ զիւր սարն Լստուածածնիս 'ի Թվին Հայոց ո՛ղ: Սա-
չէ հաղարապետ Օլարորիկի շինեաց զգաւթան, և ետ ու-
կետուի աւետարանն և զսուրբ նշանն մեծածախ: 'ի Թվին

Հայոց ահի. Սթափախաթմանն կին սորա ետ զիւր ձեթահանքն,
Իսկ ՚ի Թուրքն Հայոց ուժա. զերկուս միջին կամարս սորա
նորոգեաց Արիսաղ Սողոմոնն երկայնաբաղուկ Արղուծեանց:

Յարութիւն եպիսկոպոսն Տէր Բարսղեանց՝ ՚ի Թուրքն
Հայոց ուժա օգնականութիւն կնիաց Օլթարիկի Արղուծեանց
նորոգեաց զկաթողիկէն, և զխախտեալ որմունսն և զայլ
կարեւոր տեղիս: Առաջի դրան մենաստանիս է գաւիթ մեծ
զետեղեալ ՚ի վերայ չորից սեանց ՚ի Թուրքն Հայոց սէ. շինեալ
՚ի յովհաննէս Արքեպիսկոպոսէ ՚ի Ժամանակս Ամիր սպա-
սաւարութեան Սարգսի, և որդւոյ իւրոյ Օլթարիկի և Ի-
վանէի, և Քրդիկն, որոյ երկայնութիւնն է 22 կանգուն համալոյսի
և լայնութիւն, կախածոյ քարամբք՝ ՚ի ներքուստ և արտաքուստ:
Շինութեան այսր գաւթի օգնական եղեն դասերը կիւրիկի
ալքային Բագրատունեաց Սարխամ, Ռուսուդան, և Բու-
րինայ, կանգնելով զերեւ սիւնս: Այս բարի գործոյ նոցա
նախանձորդ գտեալ կանգնեաց և զմուս սիւնն քոյր կնոջ
Կիւրիկի Ռուսուդան: Առաջի դրան ամենալիւրիչս է գե-
րեզման Յովհաննէս Արքեպիսկոպոսին շինողի գաւթիս, յա-
ջախողմն Առաքեալ Արքեպիսկոպոսին մուրադեանց: Այց
սորա Սարգիս եպիսկոպոսին Բէքեքեանց. յահեակ կողմն
Սնիթար գրչի, և Սանդատուր Թախուցէսի մեծամեծ
պասաւարաց Հայոց որդւոյ Շահնշահի, և այլ գամբարանք
երեւել անձանց: Առաջի Ատուածամայր եկեղեցւոյն է ար-
ձակալայր երեք խորանաւոր գաւթ, զետեղեալ ՚ի վերայ
վեցից սեանց. յորում են գերեզմանք վահան, և պայազատ
իշխանաց Գրիգորի Ահաբանեանց հաւուն Սաքիսարոսի,
Համադասալայ Սամիկանեանց, Գրիգորի Շթոռեանց, Սար-
գսի Աւէնակի, Եսասնայ տն Դաթերոյ, Թաւթայի,
Աստակ կուճի պարիկի, Պատրուհիկի, Գիւլտըի և այլոց:

Օտոյն դաւիթ ետ կերտել հաղարապետ Օւքարէի Ալէ
 Սարգսեան: Կանգնեալ են երկու մեծամեծ խաչք 'ի վերայ
 դամբարանաց Ալասակայ ան Սանահնի, և Սարգսի ան Սղար-
 Թայ: Ի կողմն արևմտից ընդ մէջ Լճամայր և ամենաիրկիչ
 եկեղեցեաց շինեալ կայ սրբատաշ քարամբք ճեմարան կամա-
 րակապ, 'ի ճակատ ճեմարանիս կանգնեալ կան երեք խաչք,
 յորոց մին շինեալ է 'ի Սարգիս քահանայէ 'ի բարեխօսութիւն
 վասն իւր, և երկրորդն 'ի վերայ Գուրդէնայ Բաղրատունոյ:
 Յարեւելից կուսէ դոյն ինչ հեռի են եկեղեցիք և դերեղ-
 մանատունք իշխանաց իշխանի որդւոյ Ահրամայ մեծին Սար-
 գսի՝ հօրն Օւքարիայ սպասաւարի, շինեալ 'ի մեծամեծ
 իշխանացն 'ի Օւքարիայէ և յԱւանէէ, 'ի Թուին Հայոց
 ո՛ւ բայց այս հանգստարան երեւի գոլ երկու. մին հին և
 միւսն նոր, կցեալ ընդ միմեանս: Ի հինն պարունակին
 երեք գերեզմանք, Սարգսի, Օւքարէի և Ահրամայ, առա-
 ջնն ունի զարձանագիր 'ի սրտունդան խաչին, բայց
 երկուքն ո՛չ: Իսկ 'ի նորումն են՝ Անկողայոսի պայազատ իշխանի
 և Սողոմոնի նորին եղբօր, 'ի նոյն յաղգէ, և այլ անորոշ
 դամբարանք: Ի տանիս հին հանգստարանին կառուցեալ
 կան երեք փոքրագոյն խորանք, այնու քրիստոնէական ջեր-
 մեռանդն դիտաւորութեամբ, զի ոտք քահանայից ուղղակի
 կացեն 'ի վերայ դամբարանացնոցս 'ի ժամ՝ նուիրման ահեղ
 խորհրդոյն: Լուսովալ 'ի կողմն արեւելից էր կաթուղիկիւ
 շքեղացեալ եկեղեցի՝ յանուն սուրբ Լուսեւոյն Յակոբայ
 Տեառն եղբօր հինգ խորանաւոր, բայց քակեցաւ ձեռամբ
 Սողոմոն իշխանի և Լուսեալ Լըբեպիտկոպոսին 'ի պետս
 շինութեան ներքին կամարաց ամենաիրկիչ Ակեղեցւոյն:
 Սերճ սմին է մատուռ սագաշէն յանուն սուրբ Յարութեան,
 շինեալ սրբատաշ քարամբք՝ որ ունի զերկու պատարագատեղիս

’ի միում սեղանի ’ի հիւսիսահորմն նորա է դամբարան
Գլխորի Լըքեպիսկոպոսին որդւոյ Տուտայ Խաչենեցւոյ,
զոր կանգնեաղ ինքնին ’ի Թագաւորութեան Ալայ Գաւը-
գիայ ’ի Թուին Հայոց ո՛ղջ. ’ի ժամ կենդանութեան իւ-
րում, ակն ունելլով ելից ’ի կենցաղոյս: Ի վերայ դամբա-
րանի կայ խաչ կանգնեալ, ’ի ձեռն Մխլթար կաղմէ չքնաղ-
քանդակագործութեամբ, յետ կոյս սորա է գերեզման Տէր
Յովհաննու սնուցանողն Յովհաննէս Լըք եպիսկոպոսի,
չինողն գաւթի վանացն Հաղբատայ:

Ի վեր քան զձորն Լստուածածնայ է մատուռ երեք
խորանաւոր յանուն Արքայն Յովհաննու Սկրտչի խաչա-
դարդ հանգստարանօք. յարեման կողմն ’ի վերայ միոյ բլրոյ
մատուռ Արքայն Սարգսի, ’ի ներքոյ սորա աղբիւր հոյա-
կապ շինեալ ’ի Օլբարիայ սպասարան, ջուր աղբերս
Ժողովի սակաւ առ սակաւ յուծն հոյակապ սենեակս, և ապա
Ժողովեալ ’ի մի հոսի ’ի զովայթ վանայն և բոլոր գեղջն: Ի
վերայ ճանապարհի ձորոյն ’ի ճաչատ քարին գրեալ կայ
արեամբ անուն չորից աւետարանչաց: Օլորմէ աւանդեն թէ
զօրավար Անիկին Ջաղաթայ քակեալ զարարիսպ վանաց սա-
նահնի, եղև ձեռնամուխ աւերման և հոյակապ վանացն, որ-
պէս և քակեաց զմասն ինչ ’ի գաւթէն, բայց զօրութիւն
վերին խնամոց այնպէս յեղաջնեաց զմիտս նորա, զի Թո-
ղեալ զաւերումն վանաց զմիմեանս մօշեցին ’ի սուր սուսերի,
մինչև յայն տեղն, ուր գիրն երևի: Ուստի ’ի նշան սքանչե-
լեաց գրեցին զայն գիր և Թողին Թերատ զաւերեալ մասն
վանաց: Ի գլուխ ձորոյն են երեք խաչք առաջն որոց են
գերեզմանք երեք վարդապետաց և երկոտոսսան սարկաւադաց,
որք տարեալ Թագուցին զանօթս վանացն, յորում էր և
Զահն Արկիալից աստեղ անուանեալ՝ բայց ’ի վերագարծի

սուղանան 'ի նոյն զօրաց, լսւ համարելով ինքեանց մեռանիլ քան
ցուցանել զտեղի Արքութեանց : Ասան որոյ ցայսօր ժամա-
նակի մնան 'ի կորստեան նոյն անօթք որպէս ասէ գիրն
Վիօթիւք : (*)

'Ի միջ ճորոյն է աւագ կամուրջն շինեալ 'ի Վանայ
գետերէ մեծին Սարգսի , քեռ Օպարէի և Խանէի և
կնոջ Լճաս Թագաւորի վասն արեւատութեան եղբարց
իւրոց և յիշատակ աւն իւրոյ հանգուցելոյ յառոյգ հա-
սակի : Երկայնութիւն այսր կամրջն է 26 . կանգուն իսկ
բարձրութիւն 10 . կանգուն :

ԵՐԶՐԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆԻ ՎԵՆԵՅ ՍՆՆԵՐՆԵ

'Ի վերայ համարի մեծի դրան Աշենադրիւն էնեղեցոյն 'ի հողմն արեւ-
մոյն 'ի մեջ գաւթին 'ի վերայ գոյր ունի , որ ինչ է մեծ էնեղեցոյ-
որմոյն յաւեալ հողմն գրի այսպէս 'ի լեռնն ոխիլ :

Նոյն Գլխիգոր վարդապետս որդի Տուտայ Էտու յԱւ-
րտուածածինս ը գիրը , ք վերացման խաչ մասամբ ք վառ-
յատլաս ոսկեգիր հարցնատեւոր, ինձ ժամոց և այլ արդիւնք,
յոգարտին ինձ եղբարք ն ժամ . երեք քառասունք, և զՍուրբ
, Գլխիգորայ տնին որ յաղուհացին ամէն եկեղեցիքն մինչ

(*) Նախօրինակն . Վիօթիւք է մասեան ձեռագիր յորում
յայլ և այլ ժամանակս գրեալ են անցք նոյն վանաց և
կալուածք նորին :

„'ի կատարած աշխարհի, որ խափանէ հայր կամ եկեղեցւոյս, որան եղելի ինձ պարտաւոր: Թ. շուրջառ այլ տւի:”

’ի Իողմ հարաւոյ ’ի վերայ որոյ գտնւին:

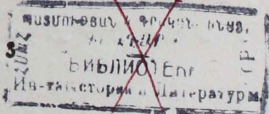
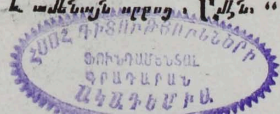
„Կառնաւն Մատուծոյ ես Ղաւթ Թոռն Մաւկայ ետու իմ հալալ գանձագին հայրենական ձեթահանին երեսուն օրալար հող վերի խաչերի մէջն է որ խափանէ դատի Մատուծոյ. ’ի Թուին չիկե:”

Յաջորդէն Խմբելի գրի:

„Մատուածանի աւետեաց տօնի ամէն եկեղեցիւր ժամ առնեն շնորհի դաթիս անխափան, որ խափանէ դատի ’ի տեառնէ Մատուծոյ:” Մէջն:

’ի վերայ ոչն Իողմն ուսն գտնւին ասորի դատարան:

„Ես Մարիամ Քաղրատունի դուստր արքային Կիւրիկէի, մեծաւ յուսով կանգնեցի զսիրնս զայս, և ետու զիմ հայրենի սուրբ նշանն մեծածախ պահարանով սուրբ Միածինս սկին արծաթի, և տաւնացողց պարտականեն Կ. քառասունը, եղբարք ն ժամ. և զինի վախճանի իմոյ զնաւակստիս օրն և զվարդաւառն ինձ պատարագել մինչև ’ի կատարած աշխարհի, որ խափանէ դատի Մատուծոյ և ամենայն արքայ:” Մէջն:

Հանդէսդ Եղին Եւան յաղէալ Կողմն Թաւալն Գառաւն :

„Եւ Բորինայ Նայն արքայի զուտար քոյր Մարիամայ
Կանգնեցի զսիւնս զայս, և զիս յիշեցէք 'ի Վրիստաս :“

Հանդէսդ Եղին Եւան յաղէալ Կողմն Թաւալն :

„Եւ Ոստուղնայ Հորաքոյր Թամարոյ մայր Թաղու
Հեայ զսիւնս Կանգնեցաք զմեք յիշեցէք 'ի Վրիստաս :“

Հանդէսդ Եղին Եւան յաղէալ Կողմն :

„Եւ Ոստուղնայ նմին արքայի զուտար քոյր Մա-
րիամայ Կանգնեցի զսիւնս լինել ինձ սիւն լուսոյ 'ի Կեանս
յաւիտենից :“

Ի վերայ Եւնայ Գրան Գաւլի

„Ի Թագաւորութեան Սլաց Գաւրդի յոմիւր Եգա-
սաւորութեան Օլքարէի, և Իւանէի եղբօրն իւրոյ 'ի
Թաւին Դիւ :“

Եւ Վուրդս, Հատան, Համաղասալ, Մարդիս, որդիքս
Սմբատայ, որդւոյ Համաղասալայ Մարծպանայ տուաք զԱթ-
նաշնայ Կիսն 'ի մեր Հայրենեայ 'ի մեր Հողոտայքս 'ի
Սանահին մեր մեռելոյ Հողոյն և մեր արեւշատութեան,
Բնկալաք Հայր Յովհաննէս և եղբարքս և դրեցաք զհամ-
բարձման օրն ամէն եկեղեցիք նոցա ժամ մինչ ուխտս
'ի Հոռոտաթութեան է, զաւար Հայն 'ի նոցա Թեոօն սե-
ղանի մի ոք խալիւսեցէ :“

Դ. Է Ինչն որոնք գիտ յարեալն 'ի Լուսն և Երկր անմ.

„ Ի Թագաւորութե Գարսից Գեղը Եւհարպտոսին և Սրաց Բաղբատունի Բոստամ Եւհարպտոսին, և 'ի հայրապետութեան Տեառն Փնկեղապոսի և Յակոբայ և ամբրոյսութեան Ղարամազ Բեկին:

Եւսման Եւստուծոյ ևս Սարգիս հայր եղևսկապոս որդի Բեկեքին յազդէ Երզնութեան, ծառայ ասորք ուխտեալ որ է սրբաց բնակարան և Բաղբատունեաց հանգստարան հանդերձ միաբանօրս նորոգեցի զամենախրիկն և Եւստուծոյն զգանգապատունն, ասորք Գրիգորն, նշարաւ խուցն: “ Եւն:

Ի ներայ արտ գիտ յարեալն 'ի Լուսն և Երկր

„ Եւ Գաւթի Եւսման որդի Եւթուկայ գնեցի զօսնակ դամբ կենն և շնականի 'ի հալաւալն ասորք նշանն ք շուրջառ. բնծայեցի յԵւստուածամանիս առաջնորդ ևս ուխտիս Տէր Յովհաննէս և միաբանքս ետուն շուրք Գրիգորայ տանն որ յետ եղևսկան զարաւմն և զհիւրակնն զեկեղեցիքս զարաւթ օրն ինձ Գաւթի և Սարգիսայ և զհիւրակի աւուրն Սարգիս և Երբարբին: Եւրդ որ զմեր բնծայն հանէ յայտ եկեղեցւոյս Յովհաննէ և և Կայնի մասնակից է, և մեր մեղացն տէր է առաջի Գրիգորայ: “

Ի վեր Դամ զոս. 'ի Լուսն և Երկր

„ Եւ Գաւթի բեգս Եւսման Զամագապտանց միաբանացոյ Եւստուածամանիս ետուն արդիւնո. եւ Զայր Կերակոս

առաջնորդ սուրբ ուխտին և միաբանքս խոստացաք 'ի տա-
րին ե . օր , և յետ մահաւան ը օր ամբիժք և քառասունք ,
կաթաքիչք օրհնին յԼ՝ ստուծոյ " :

ՅԼ՝ ճշմ. Ինչն քրտն քչիւ յարեմոսս Գրէ , ի Լուին Հայոց ոկղ :

„ Եւ Գրիգոր վարդապետ որդի Սեւասայ առաջնոր-
դութեամբ սուրբ ուխտին ետու յԼ՝ ստուածածնին խաչ
մի մեծ և ծեփ գլրբ , գրեցաւ ինձ սուրբ Տարսղի տաւնի
առէն եկեղեցիքն մինչ 'ի կաթարած աշխարհի , որ յօժար
կամօք կատարեն զինդէրս իմ օրհնին յԼ՝ ստուծոյ , իսկ
եթէ որ խախտեն Զանայ դատի յԼ՝ ստուծոյ և ամենայն
սրբոց , ետու և այլ սրդիւնս " :

ՅԻ Դեպոյ սարս :

„ Ի կամ բարեբաղին Լ՝ ստուծոյ ես Յովհաննէս ծառայ
ծառայիցն Լ՝ ստուծոյ առաջնորդ սուրբ ուխտին Հաղբատոյ
ըստ նախնեաց իմոց մեծ յաւսով միաբանեցոյ յԼ՝ ստուծա-
ծինս և ետու կաղմեւ զպահարան աւագ սուրբ նշանիս
սուրբ եղբարքս հաստատեցին ինձ զտօն սրբոց Յովհաննու ,
որ 'ի նաւասարդին և յինանց . յիմ անուն պատարագեւ
ը՛րջխառոս որչափ կենդանի եմ իմ հօր Ստէի և մաւրն
Սամնայի , և յետ ելնց իմոց ինձ , կատարելքն աւօրհնին
Լ՝ ստուծոյ խախտողքն դատին 'ի տեառնէ " : 'ի Թուին չի :

Լ՝ քահաճրութեանդ առաջի քրտն սուրբ Լ՝ ստուածածնի Գաւթի
'ի Ինչն հարեոյ 'ի վեր քան զԻնչոյ չմարտոյ : ՅԻ Լուին ոկղ :

„ Եւ Կոստանդ որդի Գրիգորայ Թոռն Համաղաս-
պեանց եկի 'ի վանս Սանահնի և մեծ յուսով ետու

Լ'ստուածածինս զարդիւնս հոգոյ իմոյ իմ հայրենական
 Զատիկոյն առաջնորդ սուրբ ուխտին և միաբանքս խոստացան
 ինձ քառասունը կատարել որ խափանէ կմ զիմ տուեալն
 խէլէ դատի 'ի տեառնէ,

Պէտքէն Լ'բեմոյն 'ի Լեւոնն ուղի:

Կաման Լ'ստուծոյ ես Սասակ որդի Սիբատայ ետու
 յԼ'ստուածածինս իմ ահաւանոյն հոգոյն ժողին 'ի բերդիկ
 զտիկնարարայ այգին և զլուջը այգին զգարուանայ շինակա
 նոցա սրտի զառէսլանանց հոգն ամէնն շահու զենով. ու
 իմ տուածն յԼ'ստուածածնէս հանէ 'ի սուրբ հայրապետացն
 նշոված է և յուգայի մասնակից է, ընկալար մեք առաջնորդ
 սուրբ ուխտին Վիլիսլուս Զայր, և Վիլիսլուս վարդապետ
 ամէն միաբանաւքս զՍասակն խնդիրն, և հաստատեցար զամէն
 եկեղեցիքս մինչ 'ի կատարած Յի վարդապետին զբարեկեն
 դանի կիւրակէի օրն չունի որ հրաման խափանել ու
 յունդին վերոյ գրոյն դատի 'ի տեառնէ կատարող գրոյն
 աւրհան յԼ'ստուծոյ:

Պէտքէն Լ'բեմոյն:

„ Կաման Լ'ստուծոյ ես Սասակ և տառնին իմ Խա
 թուն տուար յԼ'ստուածածինս մեք որդոյն Վուրդաշահին
 հոգոյն զՍտուածն զմարդարէին որդին իւր շահու զենովն Ժ.
 օրաւար հոյ, լաւ աղբայինք ազատ յամենայն հարկէ մօսնոն
 իւր տամն, որ հոռին հոգն բանեցնէ և աբգունին հաշուին
 ալբեքէ, Լ'ս Վիլիսլուս վարդապետ և ամէն միաբանքս տուար
 զաւրաթ օրն ամէն եկեղեցիքս նոցա, այլ գրեն Եւս քրդին

հոգսն ս'լ խօսիանէ՝ դատի յՊտուածոյ և ամենայն սրբոց
նորա հոտառառդը աւրհնին յՊտուածոյ: 16

Դպչն հետո՛յ 'ի Խոշն Բսեմդիք:

« Եւ Ե. Պրտպատար Ստարդըմէլս որդի Շահնշահ
յոյոժամ՝ զերկէնն աւերեալ էր Ղամիւր շարար. եկի 'ի
վանքս զտողան մարդ գգուանք որ 'ի մահաւաց և առաջնոր-
դէ և այլ հարկէ աւերած էր. և եկեղեցիքս աւերած դայս
խաւարս տեսար մահու չափ տրտմեցար, որ աւագ դատիկն
զվարդագետներն քաշ էին արել, և այլ շատ նախատինք,
Եւ արդ՝ Բ. Պրտպատար Ստարդըմէլս և այլ աղգակներ
և տնուսինն իմ Ստաննէ եկին՝ ուխտ առար Բոտուծոյ
և Բոտուածանիս և մեր պարոն Բագին և ամուսնին
Բոխայն և ամենայն եկեղեցիքս ամեն հարկէ աղատեցար,
որ այսմ հետէ ոչ մահաւել և ոչ այլ հարկ Սանահնիս
կտան, և այս բանիս կարգեցինք զմարանքս յետոյ ժողս
վեալ հաստաւեցինք, որ մեր կամ եղբարց կամ յաղչ կոմ
վանիցս Սանահնու հանել կամ խափանել ջանայ 'ի Մ. Մ
արքայութենէն որոշեալ լիցի լը օձի և լը նեռին և Յու-
դայն և լը խաչահանաւացն և լը հերձուածողաց դատի և
տնիժեալ լիցի. ո'լ զմեր ուխտն խափանէ, Եւ արդ ա-
ռաջնորդ սուրբ հայր ուխտիս հայր Սիրակոս և այլ միա-
բանքս ճատսր պարոնացս զհոգեւոյ պարգեւս հաստաւե-
ցար: 17 Թ. ին Շեթ

Ի յետին խոշն իմարի որչա Գուսէիս որ հայն ըսդ հիւսիս Դքչ Գրգիս

« Կամաւն Բոտուծոյ եւ Ստէ տըւեցի միտքանեցայ

Բոտաւածանիս և Էտու ալին 'ի ճրագադրունն և ոյլ ար-
դիւնս Տէր Յովհաննէս և միաբանքս ետուն ինձ զամեն
եկեղեցիք ի տօնի Ասայեայ Մարգարէին, որ խաւանէ իմ
մեղացն տեղ է " :

Ի վեր Դան զոս 'ի Լուին ո՛հր :

„Եւ Գաւրգի որդի Աշոտ ետու իմ որդուլնս զիմ
հայրենիքս զլորինս իւր ամէն շահագեւորն ու հողով յԱս-
տուածանիս և 'ի սարի խոտահարի տեղ և հաստատեցին
ինձ զխաջ զԼաւի ասանն պատարագել " :

Այց Դեղին Լամբին :

„Իտման Աստուծոյ ևս Տաւոյ մայր Ահաբանց
և Վրդին միաբանեցայ յԱստուածած ինս առաջնորդ սուրբ
ուխտիս Աւետիս վարդապետ և միաբանքս տուար նմա ի
պատարագ 'ի տօնի սրբոյ Սանդէտոյ, որը հաստատա պահեն
օրհնին յԱստուծոյ " ի Թաւին նձխ :

Այց սուրբ Դէղ 'ի չողնն արեւորից 'ի Լուին ո՛հր :

„Ինքուսմէն Աստուծոյ եւ Համբիկ որդի Սմբատայ
յոզգէ Համաղասպեանց տուի մեծաւ յուսով յԱստուածու-
ծինս զիկուտէն իւր եռանդեամբ մին արդ և մին հող 'ի
Կարմիր քարն, որ զայս օր տուեալ եմ հանէ յԱստուածած-
նէս զատի յԱստուծոյ և ամենայն սրբոց նորա :

Եւ Գլորիոր վարդապետ Սանահնի և միաբանք ըն-
կաւոր զհամբիկան յոյսն և հաստատեցար նոցա զամէն եկե-

ղեցիլն պատարագել է, որ Յովհաննու տօնին Համլիան և իւր ամուսին Սլքանայ ուլ խալիանէ զվերոյ գրեալն ընկալցի: “

’Ի վեր խոն զառ և արշահադիր Բաբայն ’ի Լաւն ոկ:

„Որ Տաւտայ յիշատակ և զատկի պատարագն ընկալեալ

Այն որոս ’ի իողմն արեւելից և արշահադիր:

„Սարծպանայ որդոյ Սարգսի Համազասպանց որ տուեալ է իւրեանց սարն յԼատուածածնիս . ի Թւին ոկ.

’Ի ձեջ Գաւլին տը ելանէ ’ի դուրս ’ի իողմն հարաւայ իից որմոյն
Լատուածածնի ի վերայ չափաբն տյողոս Գրեալ է:

„Յանուն Լատուծոյես Հայր Յովհաննէս և եղբարքս դրեցաք զծարղարդարի Ժամն Սարգսի Ալշէուտին որդոյն արդեամբ դասերն իւրոյ. Ալանինէ ուլ խալիանէ դատի յԼատուծոյ: “

’Ի իողմն հիւսիսայ ’ի վերայ որմոյ խորանին. Լաւն ոկ:

„Եւս Ալշէ ծառայ Օլորարի շինեցի զտորանս և ետու զիմ ոսկետուռի աւետարանն և զսուրբ նշանն և զգործ մեծածախիւք ի սուրբ Լատուածածնիս առաջնորդ սուրբ ուխտիս Հայր Սարգան, վարպապետ Գլիգոր միաբանօք

սահմանեցաք 'ի տարւոյն սուրբ Գլխոյի շաբաթն և կիրա-
կէն զամէն եկեղեցիս պատարագել 'ի կենդանութիւն մեր
ճնորդաց և յետ մահուան մեր, մինն ինձ Աշէի և մինն
ամուսնոյն իմ՝ Մամախաթունին, որ խափանէ մեր խղճին
տէր է առաջի Աստուծոյ: “

Ի հերոց արքա:

„Յանուն Աստուծոյ ես Աշէ որդի Ապուտին ետու
զիմ գրամս 'ի գաւիթ Սանահնի սուրբ Աստուածածնին և
առաջնորդ սորա Յովհաննէս և միաբանք տրա հատարացին
մեզ 'ի տօնի Փիլիպոս առաքելոյն պատարագել զամէն
եկեղեցիս Դաւթի և եղբորն անխախտ մինչ 'ի գալուստն
Գթխտայի, որդ որ խախտեալ ջանայ, պարտական է մեր
խղճին առաջի Աստուծոյ: “

Սէն Գաւիթ արհեստագործներ:

„Ես Մամախաթուն ամուսին Աշէի ետու զիմ
գանձադին ձեթահանքն յԱստուածածնէս, որ 'ի տօնի մեր
սեղանն 'ի մեր անուն ըցի, որ զիմ տուեալն հանէ իմ
խղճին տէր է: Ես Գլխոյ վարդապետ և միաբանքս հաս-
տատեցաք մի որ իշխեացէ խախտել, թուին նճը: “

Սէն Գաւիթ խաչի արհեստագործն է 'ի Լոս-ին ոկդ:

„Կանդեկցաւ խաչս յիշատակ Սարգսի որդւոյ Սը-
բատոյ թառն Համադարեանց, որ մեռաւ 'ի պատերազմի

և Թաղեցաւ 'ի գաւռն սուրբ Աստուածածնիս, և որդի
նորա Սմբատ և ամուսինն Աղուծ ետուն 'ի Սղալթ
ՂԱբլասաթանց հայրենիքն, ամենայն շահուղենով Աստու-
ածածնիս և քառասուն օրավար հաղ, ու զայն հալն հանէ
ՂԱստուածածնէս դատի ՂԱստուծոյ Եւ հայր վարդապետ
Գրիգոր և Սարգան և ամենայն միսրանքս տուաք զամէն
եկեղեցիքս քառասնից տօնին զերկու եկեղեցիքն Սմբատայ
և զայլն Սարգսի, ու խափանէ զվերոյ զրեալն առցէ:

Եւ զի Դրան գրապանն 'ի վերայ աջոյ ուժոյն:

„Մեծ յուսով ոտըր Աստուածածնիս ես հայր Աիրտ
Դոս առաջնորդ ոտըր ուխտիս աշակերտ եղբարցս ետու
մեծածախ գաւազան ք շուրջառ և այլ արդիւնս խնդրեցի
վարդապետ եղբարցս ՂՇ ղղակաթի տօնն զամէն եկեղեցիքս
կատարիչք օրհնին ՂԱստուծոյ, ու խափանէ դատի 'ի
տեառնէ,“

Ի ներքոյ սորա:

„Այաման Աստուծոյ ես Սամսար վարդապետս միս-
րանեցոյ սուրբ Աստուածածնիս և ետու մէկ արծաթի
խաչ ու այլ գրեանք որ զքառասնից ժամն ինձ առնեն
կատարիչքն օրհնին 'ի տեառնէ,“

Ի վերայ ուժոյ Դրան գրապանն Լուին անղծ:

„Այաման Աստուծոյ ես Սասսի մեծ յուսով միս-
րանեցոյ սուրբ Աստուածածնիս ետու արդիւնս ինչ և

ընակելէք սուրբ ուխտիս հաստատեցին ինձ գրով Բ. պա-
տարագ 'ի տօնի Արևրդի ու խաւանէ մեր մեղացն տէր է-
կատարելէք օրհնին 'ի Տեառնէ : 44

Ի Բռն Տ.

„ Կամաւն Լստուծոյ եւ Գլխոր իշխան միաբանեցոյց
սուրբ ուխտիս Սանահնի. Հայր Լեւոն վարդապետ եւ
միաբանիւր ետուն Բ օր պատարագ : “

Երջանաբեր Տաղէ որդաւորի Ի վերայ Խաւն

„ Յամի յորում եղև կտաարումն արքային Արայ
Գաւրգէնի եւ Գլխոր վարդապետ որդի Տաւադայ Խաւնեցի-
որ ընակեալ Է հովանեալ սրբոյ Լստուածածնիս կանգ-
նեցի զխաչս 'ի վերայ հանգստարանի իմոյ ակնունելով
էրց կենցաղոյս, եւ արդ անկեալ գնիմ առ ոտս քո հշտնդ
Լստուծոյ եւ աղաչեմ անցարքաւ շրժամբ զի 'ի մեծի երեւման
բոյ ընկցիս բարեխաւս անարժան ծառայիս Վրիստոսի : Եւ
որք երկրպագէք յիշեցէք 'ի Յիսուս Վրիստոս, կանգնեցաւ
'ի հայրապետութեան Յովհաննէսի յորում ամի նորսդ եցաւ
էպիթողիկէն սուրբ 'ի թուին նրդ, զԱլիթար կաղնիս յի-
շեցէք 'ի Վրիստոս : “

Ի երջ Գաւրգէնի սորո տը խաւ եւ որջանաբեր :

„ Եւ Տէր Յովհաննէս առաջնորդ Հաղբատայ կանգ-
նեցի զխաչս 'ի հանգստարանի ուսուցանողին իմոյ Յով-
հաննէս քահանայի, որք երկրպագէք յիշեցէք 'ի Վրիստոս : “

Դ հանգստարանին Սարգիս Անրայի :

« Օգտարի և ի վանէ որդէք մեծին Սարգսի շնեցալդ
զհանգստարանս յեւեցէք 'ի Վրիստոս, ո՛ղբին : »

Ի որորոր խաչէն աչ 'ի վերայ Սարգի :

« Ի ո՛ղբ. կատարեցաւ 'ի Վրիստոս մեծն Սարգիս,
որդի Օգտարիի Թուռն Աւագ Սարգսի, որդիքս Օգտարի
և ի վանէ կանգնեցալդ զևաչս յեւեցէք 'ի Վրիստոս : »

Ի Գլուխի այն խաչին :

« Աշննդ Աստուծոյ քարեխաւս լեր Ամիր սպասաւար
Հայոց և վրաց Սարգսի : »

Ի վերայ որոշի Գրիգոր լուսաւորչի եկեղեցւոյն 'ի հարաւորողն
գրեալ է այսպէս :

Ի Թուականիս Հայոց ՇԺ. 'ի Թագաւորութեան Աիւ-
րիկէի որդոյ Վաւթի տէրայի 'ի Հայրապետութեան տեառն
Վեոսկորոսի, Եւ Շապուհ իշխանաց իշխան որդի Վար-
բանիէն 'ի տոհմս Գալհաւաւնի յաղդէ Արշակունեաց իմ
հալալ ընկեւ քնեցի Օռնակայ տափն և ետու զնա
Աստուածաշէն մարտադաւն Սանահնայ. Արդ որ զնա
հանել հանքի 'ի Սանահնէս իմ մեղացս պարտական եղեցի.
և այս հրաման է տեառն Վեոսկորոսի Աւաջնորդ որ նստի
սուրբ ուխտիս պարտական է առաջի Աստուծոյ զքառասնից
տոնին պատարադն յամենայն եկեղեցիքս Շապահանն առ-

նել, և որ այս հանել ջանայ կի՞ հակառակի 'ի վառաց
որդւոյն Աստուծոյ որոշեալ է:

'Ի վերայ ծիրանաւոր անուանեալ խաչին որ է 'ի հողմն արեւորից
վանայո 'ի վերայ ճանապարհի աղբեր:

'Ի Թուականութեանս Հայոց ող ին 'ի Թագաւորութեան
Արցա թաւարին յամիր սպասաւարութեան Օւ-
քարէի և Իվանէի հարազատաց սրդւոց մեծին Սարգսի:
Ես տէր Յովհաննէս պաւստաւ Իրաւիներէ եկեալ բնակե-
ցայ լէ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս և շինեցի զհիւրա-
տունս վասն ժրիկութեան հոգւոյ իմոց և արեւատութեան
տեւանց մերոց Օւքարէի և Իվանէի, և ետու 'ի հիւրա-
տունս զՎոշաճորի այգին ուղղեալգամուց կէսն կանգնեցի
զխաչս արդ որ զմեր ըղորդածն խաւիանէ դատի 'ի տեառնէ,
կատարեցք օրհնին 'ի Յիսուսէ Վրկատոսէ ամէն:

'Ի վերայ պատանակող անի՞ տարա:

Ես տէր Յովհաննէս առաջնորդ Սանահնիս ետու
Աստուածածնի ձորոց տոգին և զաներնին, զայն հողն որ
միջերի զէհնէ հիւրատունն, որ խաւիանէ և հանէ դ' սուրբ
Ժողովոյն նշովեալ եղեցի:

'Ի վերայ լեւանիւն անուանեալ խաչին:

'Ի Թուին Հայոց ն 'ի Թագաւորութեան Հայոց Ղաւ-
թի Բադրատունւոյ յառաջնորդութիւն հայր Եսայեայ ես
Արեւնադուլ կանգնեցի զխաչս, որ է բարձող բանին Աստու-

ծոյ 'ի փրկութիւն մեզ և ամենայն հաւատացեցոց:

'ի ճոշաբ Բեժի Կաճարին Գրեալ 'ի Լեւին Կըթ:

'ի Թաղաւորութեան Ալայ Գահորդէի եւ Օրբէ
լեան Իվանէ սպասաւարտ, Թոռն մեծին Իվանէ սպասաւա-
րին, և որդի Սիբատայ սպասաւարին լը նախնեաց սովորու-
թեան եկի ուխտ Սանահին սուրբ Լստուածածնիս, ուխտիս
առաջնորդ էր Տուտի որդի Գրիգոր եպիսկոպոսն, աեսի
գլխատակն նախնեաց մերոց, որ մեր ամենայն դաւառքն Թի-
բաղաք և Թի գիւղք աղատօր և շինականօր յերանել Թա-
ղաւորաց և 'ի նախնեաց մերոց վախմ էր տուած սուրբ
Լստուածածնիս, և նշովիւք փակած, մէք ևս նախնեաց մե-
րոց հետեւելով մեր ամենայն դաւառքն քաղաքաւք, գիւղիւք
աղատաւք և շինականաւք վերստին վախմ տուաք սուրբ Լս-
տուածածնիս, ով որ յանդգնի և հասնել ջանայ սուրբ Լս-
տուածածնիս մեր տեալ վախմ կամ Թաղաւորաց, կամ
կաթողիկոսաց, կամ եպիսկոպոսաց, կամ աղատաց կամ շի-
նականաց յժԸ հայրապետաց նշովեալ եղիցի, պատիժն Յու-
դայի և Կայենի արցէ. սուրբ Լստուածածնի խռովանքին
գոյ, յաւճէն մինչև 'ի նեռն անլծած է. Բրիտասի գա-
ղատանին մեզ պարտական ընի և սեւերես ով որ մեր յի-
շտապարտանն ջնջի, ջնջեալ ընի 'ի գարութենէն կենաց
ամեն, եղիցի. սուրբ ուստիս միտքսնին խոտացան տարին
մէկ քաւառողնք պատարագ մատուցունել անխաղան վասն
քաւութեան մեզաց մերոց:

Դ Էմֆոր Գրան Ժայր Եկեղեցւոյն 'ի Թոմէն Հայոց ոչ:

Դ Ժամանակս յաղթաւ թագաւորին Վեորդայ և ամիր սպասալարութեան Սարգսի և որդւոց իւրոց Օսրթ քէի և Խլանէի և ամիրութեան Վրդին. ես Յովհաննէս առաջնորդ սուրբ ուստիս շինեցի զքաւիթս 'ի հիմանց մեծա յոսով. զաշխատակց զեղբայրս յիշեցէք. զի աւուրս արցա կրկին ազատեցաւ եկեղեցիք մեր յամենայն հարկէ:

Դ Էրայ որոյ որդային գաւթի 'ի Էրեւանի ոչն իւր զանգուարան գրեալ էայ այսպէս:

Կամաւն Լստուծոյ Լմենակալին ես Բարսեղ Լըհէ Կախկուպոս Թողի Թողն սպարն Լըղութին. որդի սպարն Ստակին տւի լիսմ Սամծէրու երկու հզին իր ընձանոյն. զՏաւաւէրու գեղն հզին իր ընձանոյն. զԽոշորնաձորի Բ հզին, ծաւրաւար հոյն. Բրդաձորի իգին իր հնձանոյն. Առաձորի Բ ջաղացն իգին ընձանոյն. քարատակի իգին ընձանոյն. աւաբերդի երկիրն սարեարոյն. Աշուլաշաց սիրուրդն իր ձորոյն. ձիթահանոց ձորն, Սամսուտն. Սղարթն, Աողէս Լգարակն. Ահալինի ձորն, Բերդկայ ջաղացն. ձիթահանքն. ակիհ. շուրջառ Բ գեղ շինական Սանահնու սուրբ Լստուածածնի, որ խալիանէ մեղսոյս տէր է:

Դ Էմֆոր Գաւթին 'ի Թոմէն ոչ:

Ես Հատան և Ալիստի ամուսինն իմ տւաք 'ի Սահահնիս 'ի ծաթլորայն շատարե Ի աւրաւար հոյ. ես տէր Յօհաննէս և միաբանքս տւաք երեւման խաչի առաւն զամին:

եկեղեցիքս պատարագել ու խախնէ դատի յԼստուծոյ.

Ի ճոշոր զանգոյտորն յարեմբան հոշմ:

Կանաւն Լստուծոյ ես պարոն Լղէս շինեցի զջա-
ղացն անկիւղճիկի և տվի վախճ ուրբ Լստուածածնիս յե-
շատակ հոգւոյ իմոյ, ես Վաւիթ Լքեղայս Թոռն պարոն
Լղին որդի պարոն Սաւաղին յետոյ նորոգեցի զջաղացն, յե-
շատակ հոգւոյ իմոյ, և ծնողաց իմոց ամէն, առաջնորդու-
թեամբ Վուհաւ Լքհի եպիսկոպոսին, Թուին ջնթ:

Ի Էպրատայն որն ոչ ետրտրան տրտռաւոր գրի ուղղէ:

Կանաւն Լստուծոյ ես Թուամանի որդի Սանուշարս
նորոգեցի զեկեղեցիս, իսկ հայրն Սարգիս և մկառնը ուխտիս
հաստատեցին զտակի պատարագին յեշատակել ինձ, և
ամուսինն իմ Սարիամայ անխախնս Թուին ունէ:

Յոգեալ հոշման գրան գաբիկ հորանն որ ՚ի րոմեոն գաւի
եկեղեցայն:

Ի շժԹ Թուին Հայրց ՚ի հայրապետութեան տեառն
Վստիորոսի ՚ի Թագաւորութեան Աիւրեկիկի և Սմբատայ
եւ Հրանաշ Թագուհի գուտոր Վաւթի Լքբայի շինեցի
զնշարատաւնս և զեկեղեցիս, և ետու զնորաշինքն ՚ի Սա-
նահինս, վասն իմ մեղաց Թողութեանն և իմ եղբարցի արե-
շատութեան, արդ առաջնորդ որ նոսի ՚ի Սանահինս պար-
տական է առաջի Լստուծոյ որ իմ եկեղեցիս ժամ ինձ

առնէ. և որ զնորաշէնքն 'ի Սանահնէս հանէ, կամ զիմ
ժամն խախտնէ 'ի ժառանգ սուրբ երրորդութեան, և քի ժո-
ղովոյն նղսլեալ լիցի անլուծանելի :

Ի վերայ հարստային որոյ գրգռութենէ

Թուին ո՞րք ես Մարահում վարդապետ աշակերտ
Մատուածանիս, ետու յՄատուածանիս զիմ զԹագաւորա-
կան և զուրոնական սուրբ Մշան մեծածախ պահարանով,
և զիմ մատնարքն որ բաղում աշխատութեամբ շինեցի 'ի
գրատունս, ընկալայ ես Պրիգոր վարդապետ առաջնորդ
Սանահնի և միաբանս հաստատեցաք սուրբ Յակոբայ կի-
րակին տաւնն սուրբ Մշանիս և զամեն եկեղեցիքս զպատա-
րագն Մարահում վարդապետին առնեն մինչ 'ի կատարածն
աշխարհի. արդ որ զսուրբ Մշանն եկեղեցւոյս հանէ և զայգին
'ի գրատանէն, և կամ զայս տաւնի զժամն խախտնէ,
Յուդայէ և սատահայէ առաջի Մատուծոյ, և կատարաւորն
աւրհնին Մատուծոյ և սրբոցնորա 'ի այս ժամերս որ զբաժէ
քի պատարագ անխախտն արարէք վասն Մատուծոյ :

Ի վերայ որոյ գաւթի գրգռութենէ Գրի աշուհոյ

Կամաւն Մատուծոյ ես Փրեցի Սագունս միաբանեցայ
և ետու արդինն եկեղեցւոյս, և միաբանքս մեզ քի պատարագի
'ի տաւնի սրբոյն Պրիգորի կատարաւորն աւրհնին Մատուծոյ,
Թինն չնէ :

Ի վերայ նոյն գտնի որոյ գրեալ է այսպէս:

Թաւին չԺզ կամաւն Լստուծոյ եւ Ստիժարո աշա-
կերտ սուրբ Լստուածածնիս ետու կաղմեւ զպահարանս Է
սուրբ Նշանաց հայր Արաիոս և միաբանքս տալսք զամէն
եկեղեցիքս պատարագ զբարեկենդան կիրակին սուրբ Սարգսի:

Ի վերայ նոյն գտնի որոյ գրեալ է այսպէս:

Սեծ յուսով եւ Սարգան քահանայս գնեցի Օտ-
տոմէ այգին. մինչև զըրատունն յհէ սպիտակի, իմ հալաւ
ընչեւք և տվի հիւրատանն առաջնորդութեան հայր Արա-
իոսի և կամարաբութեամբ եղբարցս վարդապետ աւրն այն
գինէն տան լերինն, ով զայգին հիւրատանէն հանէ կամ
զգինէն խափանէ յԺԷ հայրապետացն նշուած է. Թիւն չիդ:

Ի վերայ նոյն գտնի որոյ գրեալ է այսպէս:

Կամաւն Լստուծոյ եւ Ստիժանէս և ամուսինն իմ
Խաթուն տալսք զմեր դրամագին այգին որ ձեռնապտունին
'ի զըրատունս, հայր Արաիոս և միաբանքս տալսք հոգւոյ
զարտեան աւրն գեկեղեցիքս պատարագ, և սոցա կատարելքն
աւրհնին Լստուծոյ. Թիւն չիդ:

Դարձեալ 'ի նոյն նշանն 'ի վերայ սեան նամուրին գրեալ է այսպէս:

Կամաւն Լստուծոյ եւ Ստիժ և ամուսինն իմ Խա-
թուն միաբանեցոր սուրբ Լստուածածնիս, առաք ճ դա-
հեկան հայր Յօհաննէս և եղբ սրբս տվին մեզ Յօհաննու

ոսկերերանի տաւն զսմէն եկեղեցիքս սկստարագ, ու խաւանէ նշուեալ է յԱստուծոյ:

Դարձեալ 'ի հոյն իողմն 'ի վերայ որմոյ գրի այսպէս:

Թիւն չԺ ես Խաչատուր միակեաց աշակերտ Ստեփաննոսի միաբանեցայ սբ Աստուածածնիս և ետու պահաւրաւս մասամբ և այլ արդիւնս հայր Յուհաննոս և միաբանքս տվին մեզ: Արդևական կիրակին ամէն եկեղեցիքս սկստարագ արգ ու խաւանէ նշուեալ է, Աստուծոյ կատարիչքն աւրնին:

Դարձեալ 'ի հոյն իողմն գրի:

Թիւն չդ: Կամաւն Աստուծոյ ես Քրիստոսատուր Աղղեցի և եղբայր իմ Խաչատուր և մայր իմ Մարիամ միաբանեցաք սուրբ ուխտին Սանահնի, և նորոգեցաք զտանականն մեր հալալ արդեանցն ճ ոսկեակ տվար, և հաստատեցին առաջնորդ ուխտիս Արակոս, ետուն ամէն միաբանքս զյլնանցն գ կիրակի. գ պատարագ:

Ի հոյն գաւլի ներքին իողմն գրի այսպէս:

Թիւն չԺբ: յուսով անմահին Աստուծոյ ես Ստեփաննոս քահանայ փակակալ սուրբ ուխտիս Պանծասարոյ միաբանեցայ սուրբ Աստուածածնիս առաջնորդութեան հայր Արակոսի և այլ եղբայրս և սորա ետուն մէկ պատարագ 'ի աւանի Արակոսի կատարիչքն աւրհնին յԱստուծոյ

Պի հոյն հողմն 'ի վերայ որհոյն:

Կամաւն Լստուծոյ եւ Բերթիկեցի Սանոյ որդիս
Խաչատուր մարանեցոյ սուրբ ուխտիս. և ետու զիմ այդին
որ 'ի գեղին առաջին իւր ընծանատանով. հայր Յաւհաննէս
և մարանիս ետուն զ' պատարագ 'ի տաւնի Հռիփսիմեանց
Թիւն չէր:

Պի հոյն հողմն 'ի վերայ որհոյն:

Թիւն չէ. Կամաւն Լստուծոյ եւ Պետրոս աշակերտ
սուրբ Լստուածածնիս ետու գիրք հարանց վարք և այլ
արդիւնս յեկեղեցիս. եւ հայր Սիրակոս առաջնորդ սուրբ
ուխտիս և մարանիս տվաք զամեն եկեղեցիքս պատարագել
զԲրիստոս 'ի տնի Պետրոսի և Լժիսողմայ. ով խալանէ
գտաւ. կատարիչն աւրհանն Լստուծոյ:

Պի հոյն հողմն 'ի վերայ որհոյն:

Կամաւն Լստուծոյ եւ Սովածա մարանեցոյ սուրբ
ուխտիս Սանահնի. և ետու արդիւնս հայր Սիրակոս և
մարանիս ետուն մեզ զ' պատարագ սրբոյն Սահակայ. ով
խալանէ, գատի 'ի տեառնէ 'ի սուրբ տաւնի Ոսկեանցն
տվաք ալ պատարագ 'ի Թիւն չէր:

Պի վերայ հոյն որհոյն:

Յուսով անմահին Լստուծոյ եւ Յովանէս արեղսյ
մահտեսի 'ի գեղջն Լշտարակու մարանեցոյ սուրբ

Լստուածածնիս, և ետու ք շուրջառ մախմուր, յիշատակ
ինձ և ծնողաց իմոց, 'ի յառաջնորդութեան սուրբ ուխտիս
տէր Բարսեղ եպիսկոպոսին, ու զ Զանեւ Զանայ սուրբ
Լստուածածնէս, պատիժն Կոյենէն և Զուգայն առ յեն:

Դ թիւն չք Կամաւն Լստուծոյ ես Սիւթարս միա-
բանեցայ յուսով՝ սուրբ Լստուածածնիս. և ետու զիմ
գրամագին այգին որ ք Քելըլիկ 'ի գրատունս 'ի քաղա-
թիւն Հոգւոյ իմոյ. արդ ու զիմ այգին Հանէ 'ի գրատունէս
որոշեսցի 'ի վառաց որդւոյն Լստուծոյ, և ես Սարգան
վարդապետ առաջնորդ սուրբ ուխտիս և միաբանքս ալ լաք ն
պատարագ 'ի տաւնի Կլւրղի:

Թիւն չգ Կամաւն Լստուծոյ ես Ստեփաննոս Խլքցի
միաբանեցայ սուրբ ուխտիս Սանահնի, և ետու արդիւնս
ինչ, Հոյր Կիրակոս, և միսրանքս ետուն մեզ ք պատարագ
'ի տաւնի սրբոյն Ստեփաննոսի. որ խաւիանէ դատի յԱւ-
ստուծոյ:

Դ թիւն չԺգ Կամաւն Լստուծոյ ես Լբրահամ
Փուշկին որդին ամուսին իմ Սարգան. և Սեբուդին
Սամբան, միաբանեցաք մեծ յուսով սուրբ Լստուածածնիս
և ալաք արդիւնս յեկեղեցիս Սիմեան Շոթոռկայ որդին
և միաբանքս ետուն մեզ ք պատարագ 'ի տաւնի Լբրահամ
և Խորենայ. որչափ կենդանի եմք. կատարելքն աւրհնին
յԼստուծոյ:

Կամաւն Լստուծոյ ես Սարգիս Բերթիկեցի միաբա-
նեցայ Լստուածածնիս. և ետու զիմ գնված այգին որ 'ի

Թուրքէն գնեալ առան չտրիմ հէրէճի այգին, որ 'ի լանջինէ. հայր Յովաննէս և միւրանքս ետուն դ' պատարագ 'ի տաւնի սրբոյն Կատարինէի. Կատարիչքն աւրհնին Մատուծոյ Թինն չէա

Կամաւն Մատուծոյ ես թ ինաղէս և մայր իմ Հաճիպս միւրանեցաւ սուրբ Մատուածածնիս ես հայր Յովաննէս և եղբարքս ավար սուրբ Մատուածածնայ տաւնին պատարագ անխափան.

Ի յեղին իողմն ետէն որ է 'ի ծայր Կաթնի Գեղաւ և այսպէս

Կամաւն Մատուծոյ ես Կանախ յաղգէ Բազրատու նեաց դուստր մեծին Սարգսի. քոյր Օսրարէի և Իվանէի Կին Մատայ Թագաւորին որ վախճանեցաւ 'ի Կեսարիաց խաւարեցոյց զիս, Կանգնեցի զկապ շինեցի զԿամուրջս յիշատակ նմա և մխիթար ինձ ծնողաց և եղբարց իմոց, որք երկրպագէք յիշց'ք 'ի քրիստոս:

Ի մէջ Գեղի-ի անտառեալ Կաթնի Գեղի այսպէս

Կամաւն Մ. Ե. ամենախաղին ես թումնաց Թամաղի որդի Պոպէս իմ Կամաւս և իմ յոժար սրտիւս զայս գիրս ետու քեզ Բարսեղ պարոն տէրիդ. որ վանքի ջրաղայի բանդն մեծ ջուրն աւերեալ էր. ինձանիցար խի տեղ ուղեցիր. ես Պոպէս իմ Կամաւս մեր հայրական նորքին տղիս տեղ տվի քեզ պարոն տէր Բարսեղ Եսիսիպոստիդ, բոյց արխի տեղի համար բադալն տվի մեզ իրձանցէ գնվածու այգի Կէսն դէպ 'ի վանքի մեծ այգու կողման աղբւրի մէկ ծէն գնումայ դէպի բոշտատն, մէկ ծէն գալիսա Սիրինանց

աղբէնքն. որովհետեւ մեծ Սուրադի կին Ռադանն ջրաղացն արխի տալի բախճովն, ճալովն, ջրովն, ջրաղացի վերի այգին իւր քարէ ընձանովն, վախմ էր արարեալ Սանահնոյ սուրբ Լստուածածնայ տաճարին, մինչև մեր նորքի սնուռն իւր որդւոց արեւ շատութեան խաթերն, վրայ երրորդ Սուրատի որդի տէր Լսաքելն իսան այն պատճառի աղբների դինն Փրճօլանց այգու կեսի գինն տվաւ, որովհետեւ ջրաղացն իւր նախնեաց տվեալ վախմն էր վերոյդրեալ աղայիքի և Փրճօլանց այգու զապալէքն Բարսեղ պարոն տէրն տվաւ ինձ Պապիս որ իմ ժողս է, արինն ինչպէս կամենաս այնպէս շինել տաս. արինն իւր մեծ ջրովն տվի քեզ պարոն տէր Բարսեղ եպիսկոպոսիդ թէ որ արինն ջուրն աւերէ, ինչպէս կամենաս, այնպէս շինել տաս. մինչև նորքի վերի գլուխն արևինն ինչ բան հարկաւորի թէ լայնացել թէ բան փոխել, ամենայն պաշտօնաւորն մեր նորքին լինի, այսուհետեւ ոչ որ դաւի չուսի, ոչ իմաց ոչ օտարաց, և ոչ աղգականաց, ոչ որ դաւի անի, դաւինն ինձ հետ լինի. ոչ որ ետու առաջ տայ, գճմը հայրապետաց նշովեալ եղիցի. անկէքն Սոյէնի առջէ, սուրբ Լստուածածնայ խռովանքին դայ. վկայ այս բանիս Շիօշ բէգն. Լիթանտիլ բէգն. Փիրալին. Սօրիկանց Ղարախան, Լուսմանց Սհրաբն. Բախէկենց Բախաւտէն. Սօրիկանց Թաւմաղն. Ղիսան, Լըրիդանց Ղաւօն. Լսլանանց Լալանէսն. Ղարինանց Սադին. Փրճօլանց Լնտանն. ես տէր Պետրոսս գրեցի և վկայեմ. գրեցաւ 'ի Էճիսը թվին յուլիսի Ե՛

Ի սուրբ Լստուածածնի վանս եղեալ տառնորդս Են այսոքի՛

Ի Թուինն նիւ Լսայի առաջնորդ, նժք Ղեոսկորոս
առաջնորդս Գովանէս առաջն. բի ուր Գովհանէս առաջ

նորդ: ո՞նիզ Գրեգոր Տուտէ առաջնորդ: ո՞նի Զովհաննէս
Խաչինոյ առաջնորդ: ո՞նի Ալարդան և Գրեգոր առաջնորդ:
ո՞նիզ Փիլիպպոս և Գրեգոր առաջնորդ: ո՞նի Գրեգոր Ալարդան
առաջնորդ: ո՞նիզ Գրեգոր առաջնորդ: ո՞նի Զովհաննէս առ-
աջնորդ: ո՞նիզ Գրեգոր առաջնորդ: ո՞նի Ռէտիս առաջնորդ:
ո՞նի Զաւինէս առաջնորդ: ո՞նի Ռէտիս առաջնորդ: ո՞նի Կիրակոս
առաջնորդ: ո՞նի Զովհաննէս հայր: ո՞նի Կիրակոս առաջնորդ:
ո՞նի Ալիսթար հայր: ո՞նի Կիրակոս առաջնորդ: ո՞նի Զովհաննէս
հայր: ո՞նի Ղազար առաջնորդ: ո՞նի Արագիս հայր: ո՞նի
Բարսեղ առաջնորդ: ո՞նի Մկրտիչ յաջորդ ասկերօղի
ճայնեալ: ո՞նի Գրեգոր որ: 'ի քապուղի գնաց: ո՞նի Լեւ-
րուհամ առաջնորդ: ո՞նի Լեւրի առաջնորդ: ո՞նի Զե-
Յարութիւն եպիսկոպոս տէր Բարսեղեանց առաջնորդ:

Դարձեալ 'ի նոցն վանաց Գրեգոր առաջնորդն յարուստ գրէ այսպէս:

Աման Լատուծոյ ամենակալին ևս սիրազեղանց սի-
րազեղս իմ Կամա և իմ յոժար սրտիւ ծանկեցի 'ի վերայ
Բարսեղ պարոն տէրին խեղճիկութի լեւի տակին Լանջի
Օւրարանց հողի տակին հողն, Հախնազարանց չոնգոր
հողն վերի կուրն մէկ ծէրն գնումայ Սուրբաւանց բռնտարի
հողն, մէկ ծէրն գնումայ Ղուծուլաւիտն, Հախնաւանք մեր
կարեանց արարինք օլում դաւի քայ, ո՞նի իմոց, և ո՞նի այլոց
օտարաց, ո՞նի որ դաւի անէ գձժը հայրապետացն նորմեալ
եղիցի, գրեցաւ ո՞նի թիւն, Հոգտեմբերի ութին, ևս Լեւրան
վայ, Մանուշարս վայ, Շերմազանս վայ, Շարմս վայ,
Սորիկս վայ, Օւրարս վայ, ևս տէր Մարտիրոս գրեցի
և վայեմ Լատուծու:

Կամաւն Լստուծոյ ամենակալին եւ Սբառոս ե իմ
 եղբայր Պալոս ե մեր որդիքն, մեր կամաւ ե մեր յօժար
 սրտիւ ծախեցինք խէչքերկուտի փոսի գլխաւէր հողն 'ի վերայ
 Բարսեղ սարոն տէրին, որ մին ծէրն գնումայ Շահվերդու
 քարի գլխի հողն. մին ծէրն Հախնազարանց հողն. Սանանց
 լանջի հողն տալին. արարունոյ կողմն ունակայ ճամիւռ, հախն
 առանք մեր կարեացն արարինք օշով դաւի չուծի ոչ ազգականք
 ե ոչ օտարք, ով որ դաւի անէ կամ ետու յառաջ տայ
 գճմը հայրապետացն նղովեալ եղիցի, գրեցաւ ուճիւ թուին,
 մայիսի ե ին. եւ Սոսի բէգս վկայ. եւ Թամազս վկայ. եւ
 Գօղիս վկայ. Գարախանս վկայ. Մանթաշս վկայ. Լզանս
 վկայ. եւ տէր Սարգիսս գրեցի. եւ վկայեմ Լստուած
 վկայ.

Կամաւն Լստուծոյ ամենակալին մեր Սբառոս որդիքս
 Երալիս, Լչիղբարս, Յովսէփս ե մեր որդիքս մեր կամաւ ե
 մեր յօժար սրտիւ ծախեցինք 'ի վերայ Բարսեղ սարոն
 տէրին ջրանցի ճամիի տակի ճիւղէքն. իւր վերի կռան հողն.
 որ մէկ ծէրն գալիսայ դբայ նորքն մեր, մէկ ծէրն դբայ
 ջրանցն. Չումանց ճիւղէքի վերի կուռն. մէկ կոպարն ջրանցի
 քուռն. մէկ կոպարն ճամիի, հախն առանք մեր կարեացն
 արարինք. ով յետու առաջ դաւի անէ գճմը հայրապետաց
 նղովեալ եղիցի. յօճէն մնչն. 'ի նեռն անիճեալ լինի.
 'ի ուճիլ թւին, տպտեմբերի թե ին. եւ Լսլամազս վկայ.
 եւ Լսլան բէգս վկայ. Շիրմազանս վկայ. Դուրախանս վկայ.
 Օղբարս վկայ. Մանուչարս վկայ. եւ տէր Սահակս վկայ.
 եւ գրեցի Լստուծով:

Կամաւն Լստուծոյ եւ Լորդութի որդի Սասակս

և իմ որդիքն Էջիղբարն Գասպարն. մեր կամաւ և յօժար
արտիւ ընծայ խոստացաք ՂԱտուածածինա, զոր յառաջմէ
Թադաւորացն հաստատեալ էք այս վախճմ'ի յանցեալ
Թադաւորացն մերոց. մենք այլ առանք 'ի Պարսկց Թադա-
ւորէն. որ անունն նշ Դահարաս. որպէս կուհրամայէ սուրբ
աւետարանն թէ երանի որ ունիցի զաւակ 'ի Աիօն. և ընտանի
շէրին երուածդեմ. ես պ'րն Սասակս և իմ որդիքն
Գասպարն և Էջիղբարն մեր սրտովն սիրեցեալ տուաք
վախճմ' սուրբ Լատուածածնին Ունակի մեր ծիւ շինականն.
Սաղուձորի Սանանց ծիւն. որ մեր առիս էր ամէն. ինչ որ
ձեռացներս կայր. թէ սարում և թէ ձորում. զամէնն
տուաք վախճմ' սուրբ Լատուածածնին վստն յիշատակի իմոյ
և արևշատութեան ծնողաց իմոց. և որդւոց. որ անջնջին
մնայ յաւիտեան. իսկ որ իմ նաթխաս մնայ. յետ իմոց
շունի հրաման որ զայս ինչ վախճմ' կարէ Լատուածածնի
զըռնէն, ով որ յանդգնի հանել ջանայ այս իմ վախճմ',
պարտական է մեր մեղացոյ առաջի Լատուոյ. և նշովեալ է
'ի սուրբ Ժողովոյն ամէնս ԲՃԴ Թիւն:

Յի Կանոնադիրս որքոյն Բարսղի գրեալէ այս յիշատակարան. զոր պէտք
էս 'ի Գեղիկի անուանեալ Տաղիւնին վասն շինական վանաց Սահմանի:

Ես անարժան 'ի կրօնաւորաց փցուն գրիչս Սիմէուն
'ի Թուականութեան Հայոց նիւն ին. 'ի Արաշէն վանքս
կուցեալ Սանահին հրամանաւ հօր իմոյ Յովհաննիսի որ
էր վանկցս շնութեան ամբ վեց, զոր շինեաց բարեպաշտ
Թադաւհին Խոսրովանոյշ ամուսին Լատոյ Հայոց Դահն-
շահի որդի. Սմբատայ Բագրատունոյ Հայոց Թադաւորի.
և յառաջին ամի հայրապետութեան հոգեւոր հօրն հանուրց

տեառն Խաչկայ արժանաւոր մերատեսչի, և յեպիսկոպոսութեան մերումս դաւառի Տաշիր Ղրիգորի. արժանաւոր հաւատալեալի որ և նորս առաջնորդութեանն ամբ երկու 'ի Թաղաւորութեան Աշոտայ և նորին որդւոյ Սմբատայ քաջ և յաւթօղբ Թաղաւորայ Հայոց. արդ որք ընթեռնոյք և լուսաւորիք 'ի բանից գրացս, յիշեալք 'ի մարքամատոյց աղօթս ձեր զԱշոտ Դաճնաճ և զԷնօղ սուրբ ուխտիս զքարեպաշտ և զԱստուածապէր Թաղուհին, և զեւրեանց բըղկական զարի և քաջ շնաւոյն Հայոց Թաղաւորն Սմբատ, և զիղբալճի նորին զՊաղիկ և զՊաւրգէն, ևս առաւել յիշելոյ արժանի համարեալք զհանգուցեալ սուրբ հայրն մեր առ Քրիստոս Պաղղիկաբպոս, որ սկիզբն արար փնիկցս շինութեան, և փոխեցաւ 'ի դասս անմարմնոց, որոց հանգստեանք են ամբ երկու. ևս առաւել յիշեալք զնորին փոխնորդ զուխտի առաջնորդս զհայրն Ղրիգոր մարութ յոյժ և ամենայն առարկին դարձովք լցեալ. յիշեալք և զմարան ուխտս մեր միաբանութեան և եղբայրութեան

աղօթս արաքէք փան իմ անպիտանութեանս, որ ողորմիլինձ Աստուած յորժամ բանք սարսկն և գործք Թաղաւորեն. և որք յիշէր, յիշեալ ընիր 'ի տեառնէ Աստուծոյ:

Պատգէն հրովարդատի Արշային Սմբատայ զորամեանն զգոշաւեամբ օրնալեցի յիշեալն յեառալիս հրովարդալէն գրեալ 'ի Տաճաղաւի որոց եւս յեառալիս հրովարդալէն գրանի 'ի քան ազգասեր իշխանացն Հայոց երկոց հարաւարայ Մովսէս և Յովհաննէս և հօրեղէօր որդւոյ նոցա Առիկ երկայն աթաղաւ Արղաւեանց 'ի Տեղս:

Կամաւն ամենազաւրին Աստուծոյ հօր և որդւոյ և սուրբ հոգւոյն եւս Սմբատ Թաղաւորն Թաղաւոր Հայոց

Թոռն տիեզերակալ և մեծ Թագաւորին Սմբատայ որդւոյ
 Թագաւորին Ղշոտոյ ուղորմաճն կոչեցելոյ եկի 'ի տեսութիւն
 սուրբ ուխտիս Սանահնիս, զոր շինեալ էր Թագաւորն աշոտ
 և Խարովանոյշ Թագուհի հայրն և մայրն իմ. և տեսի զե
 Ղշոտաճաշն և Թագաւորաշն էր. վասն որոյ սիրեցի և
 սիրոյ նշան արարեալ հաստատեցի զսա աթոռ եպիսկոպոս
 սութեան և սահմանեցի զվիճակ սուրբ Ղշոտաճաճնիս
 և սուրբ հայր Սանայ զՂշայի ետուառնել եպիսկոպոս մեծի
 հայրապետին Հայոց Խաչկայ. և անդառնալ հրամանաւ
 մերով ետու վիճակ և երկիրս զայս. Սանահնիս զամենայն
 երկիրն Տաշրաց զվերին և զներքին մինչև 'ի լեառն բաղում
 յայսկոյս և յայնկոյս մինչև 'ի սահմանս Գուգարաց աշ
 խարհին և մինչև 'ի սահմանս Տիւրիսայ և Սքաց. և 'ի սահ
 մանս Նիգ գաւառին, և մինչև 'ի սահմանս Այդինթոյ և
 'ի սահմանս Կաղկոցաց մինչ 'ի սահմանս տանն Շիրա
 կոյ, ես Սմբատ Թագաւոր իմ Թագաւորական իշխանութեամբն
 և կաթողիկոսաց հրամանաւն զաթոռս զայս և զվի
 ճակս հաստատեցի 'ի Սանահնի սուրբ Ղշոտաճաճնիս, որ
 էր գերեզմանատուն նախնեաց մերոց վասն յիշատակի հաւր
 իմոյ և մաւր Թագաւորին Ղշոտոյ, և Թագուհւոյ Խոսրովա
 նոյշին. ինձ կենաց և յետ մահու 'ի զարդ սուրբ Ղշոտա
 ճաճնիս, որպէս հայրն իմ և մայրն իմ նորոգեալ էին և
 զարդարեալ զարդարանօք և յորով գեղորէիւք և հայրենեօք
 տարով և ձորով. և արդ եթէ որ իմ հրամանաց և տուեալ
 սիգէլիս հաւառակի և կորէ և խախտնել ջանայ 'ի Թա
 գաւորաց կամ իշխանաց և 'ի կաթողիկոսաց զիմ հառ
 տատեալ վիճակին գճիլ հայրապետաց նորմեալ եղեցի.
 գրեցաւ 'ի Թուականին Հայոց նիլ ին Ղ. յոմ հաստատուն
 հրովարտակի հետեւեցան ամենայն հետագայ կաթողիկո

սունք և Աբբաք Հայոց Արաց և Պարսից. նոյնպէս և պայտազատ իշխանք Հայոց, և այս վիճակ ժամանակ առ ժամանակ նորոգեցաւ և հաստատեցաւ յաւուրս մեր:

Պարսիցն արարագրեալ խոյնաւոր զինուորս Հրապարակէ Աբբային Այսպէս
Ղափուգէի որոյ ինչն գրանի 'ի սուրբ Աստուծոյն:

Պարոն Ղափուգ գործակատար Փանբակու և Լօռու Փամբակու մէջք Շաբարո, և Փամբակու վէթիւ Սէլթի բէգ Բիմ բէգ Սահմադ աղայ. Սէլթ բէգ, Աբգուռ աղայ և բոլոր բէգխուդայիցդ Փամբագու և Թէմին և ժողովրդոց վանիցն Սանահնու, որպէս 'ի հին Աբբայից և 'ի սրբազան Հայրապետաց շնորհեալ Թուղթք յայտ առնեն զօրակիսու թենէ թեմի և ժողովրդոց հանդերձ բաժանմամբ տեղոյ և սահմանաց. և զնոյն Թուղթս ողորմութեան մի առ մի մըտադրութեամբ ընթերցաք. որպէս նոքին Աբբայք և սրբազան Հայրապետք շնորհեալ են, ոչ զմի հրամանս նոցին քակտել կարէաք: Վասնորոյ մէք ևս ըստ հիման և ըստ նոյն շաղի հաստատեցաք զթէմ և զվիճակ նորին այսու եղանակաւ, զի ըստ կարգադրութեան նոցին պարտին ամենայն ժողովուրդք վիճակի վանիցն Սանահնի անխափան հասուցանել ըստ սահմանեալ ժամու վանահօր Առաքել վարդապետի կամ գործակատար Աբրահամ քահանայի զկարգադրեալն 'ի նոցանէ ամենայն ինչ, և նմանապէս ամենայն Հայասեռ ազանց բնակիւց 'ի Փանբակ կի՞ 'ի Լօռի և կամ 'ի գիւղորայս թեմին Փամբակու, այսու օրինակաւ յայտնել և նոցա զի նոքա իւրաքանչիւր ոք ըստ կարգին տուցեն Սանահնու Այնոց զսահմանեալն սովորութիւն որպէս 'ի վերոյ գրեալ եմք. և եթէ Սիմէօն վարդապետն, և կամ այլք ունիցին

զԹուղԹս ինչ տուեալ 'ի մէնջ, ամենայն ԹուղԹք նոցա
դտցին խախանեալք, և ոչ ոք կարացէ ձէռնամուկ լինել,
նաև զիտասցիք ամենեքեանդ հակառակ և ընդդէմ՝ դտանողք
սոյն հրովարտակի մէջոյ 'ի ներքոյ, մեծի ըննութեան և
պատժոյ ենթարկեսցին. 'ի 10 մայիսի և 'ի բրօնիկոյն Ալայ
484. և յամի տեառն 1795.

ԿԻԻ ԳԵՅԻԷ

Ալայի:

Ի մէջ չեմէն՝ անտանալ հասէնին Գոյք և պատճէն հրովարտակի
Ալայի Ալայ Ռոստոմոյ օրինակ պայտ:

Աման և օգնականութեամբն Աստուծոյ մէք Ալբայից
Ալայ և Ախից երկուք անթողն տիրապետող Ալբայ
Ալբայից Ռոստոմ՝ և զուգակիցնմէր Թաղուհեաց Թաղու-
հին Սարիամ անդրանիկ և սիրելի որդեակն մէք և Ժառանգ
Իււարտաբ, ահաւսյն զիր ողորմութեան նորոգեալ շնորհիցաք
դերահոյակ սրբոյ վանիցն Սանահնու Աւաջնորդ Աարգիս
Արհի եպիսկոպոսիդ, քանզի յառաջ քան զայս գիմեալ ձեր
'ի յաջրուսական դուռն մէք ետուք հաճիլ մեզ ընդ նո-
րոգումն հնագոյն գրեանցն և քովուկացն սուրբ Ամնից, և
տեսաք 'ի նոյն գրեանս ձեր, զի Ալբայն Սահառ որդին
Ալբային Աշոտոյ ընծայեալ էր սրբոյ Ամնիցն Սանահնու
Թիմ և վիճակ բաղում գիւղօրայք և տեղիք, որ յայնմ օրէ
մինչև ցարդ անցանելով ... ոչ ոք էր խախանեալ զայն, մինչ
զի երանելի և երջանիկ նախնեաց մերոց Ալբայից ևս հա-
տատեալ և յաւելեալ, որոց իւրաքանչիւրսն զգիր 'ի ձեռս
Քոյ պատրաստի ունէիք, զորս տեսանելով ահա մէք ևս

շնորհեմք և հաստատեմք սոյն գրուլ զտեղիսն Սօմսէթի և
 Բարաթեցւոց մինչ 'ի Քաղաքն Տիեիղ . որով կերպիւ
 մինչև ցարդ ունեցեալէք 'ի կողմն Արեւանու Սաղկոցածորն
 մինչև 'ի սահմանս Լղիստեփու Շիրակայ թէմն, Բանկախու
 ձորն և Դուռ թէմն, որպէս 'ի հնուց դրեալ ունիք զԴու
 ռու գիւղն և Օրոնական, որոց սահմանէ 'ի կողմն արեւելց,
 մինչև Ճաղացի ջուրն, և մի կողմն Սիբեանու խաչն, և 'ի մեծ
 ջուրն, իսկ 'ի կողմն արեւմտից մինչ 'ի նոր Անից ջուրն,
 և միւս կողմն 'ի Աղւախաղն, նա և դարի գիւղն իւր սահ
 մանաւն, և զորինչ 'ի Դուռն կամ այդի կամ հող գնոց
 առեալ և կամ առանց գնոց Ճաղացի կամ ջուր սար կամ
 դաշտ ունիք, մեք ևս հաստատելով շնորհեցաք, այլ և 'ի
 Սօմսէթ աւերակ տեղն մի դոյր երանելն և երջանիկ նախ
 նեաց մերոց արքայից, յորում նախորդք Չեր Արհն եպիս
 կոպոսունք սրբոյ Անիցդ կառուցեալ էին զեկեղեցի, զոր
 ազատ պահելով մեր 'ի Թագաւորական հարկապահանջու
 թեանց, մինչ ցարդ ոչ գոյ նշանակեալ 'ի հաշուադրի մերոյ.
 և ոչ թէ երբէք հարկ ինչ պահանջեալ, նմանապէս և այ
 սուհետե ոչ որ կարէ իշխել զայն 'ի հաշուադիր մուծանել,
 և կամ զարքունական հարկս խնդրել. նա և 'ի ձէնջ գնեալ
 և շինեալ Սամծէւրիսու այգին իւր մառանով. Տալաւրու
 այգին իւր սահմանովն, Գարբասու այգին իւր մառանովն
 և տներովն, որք էին շնորհեալք և ընծայեալք սրբոյ Անիցն
 Սանահնու, ահա մեք ևս հաստատեալ նորոգեմք, առ այն
 ոչ որ կարէ վեճա առնել կամ խափանել և կամ պակա
 սեցուցանել ոչ 'ի յարքայից և ոչ 'ի Թագուհեաց ոչ 'ի
 մեծաց և ոչ 'ի փոքունց, զի մեք հաստատեալ ենք սակա
 օթանդակութեան հոգւոյ մերոյ, վեհագունիցդ յայտ առնեմք
 և ստորայնոցդ հրամայեմք մերս Լըբունական դաւն Ալբիւ

Ահիլը Լօռու Սուլթան և գործակալը Սովսէթու տարուղոյ
 և մէլը, մէք այսպէս հաստատեցաք և դուք մի ևս ջանայք
 առ 'ի խախտել, այլ լերուք օգնական և ձեռնատու, գը-
 րեցաք սոյն այս գիր հաստատուն և անխօփին 'ի Թուին
 Հայոց ռճա ին և 'ի Քրօնիկոնն Սրաց ճխէ ին 'ի Թա-
 դաորութեան մերոյ քսան և մի երրորդի և 'ի ձեռս մեր.
 Ըրբունական դրան Ըտենադպիր Փիրալի, հաստատէ զսս
 վերստին և ձեռագրէ Հաւնավազ և Սարիամ. 'ի Թուին
 Հայոց ռճա 'ի ներքոյ սոյն հրովարտակի գրի, զսոյն բարձր
 հրաման կատարեմք և մէք այսպէս, զոր յաւիտեան ոչ
 որ կարէ եղծանել, Պփօրգի, Լիւան. Սալթիսուցէս ցիցի.
 Ախտանդ:

Օսոյն հրովարտաչ հաստատեալ է վերստին արքայն Հերաիլ գրելով:

Սէք Ըրբայ ամենայն Սրաց Կախից և այլոց Հերաիլ
 երրորդ հաստատեմք զսոյն գիր 'ի Թուին Հայոց ռճա
 ապրելը յը ին:

Ըայ յայտոյն հետմեանց գրանին 'ի Ստեպան նշխարք աղերայ սը-
 բոյ յոնէայ և յարժաւեայ տմանս դեպեղեալ. ի վերայ որոյ գրեալ
 են յիշարարարանք արժանաւորք քերտմեան. յորս երեւելին են
 այսպիսի:

Ի, Ստան 'ի հիւսնից քլելոյ Ըտտաճաճոն է գրեալ յարժաւեի պահարանի
 յեւելոյ աշմէք և ճարգարարք 'ի վերայ որոյ գրեալ է այսպէս:

Յետ աւերման աշխարհին Սրաց 'ի Պարսիկ Ըղայ
 Սահմադ խանէն 'ի Թվին Հայոց ռմալ ին հրամանաւ

Ռուսաց Կայսերուհւոյն Եկատարինէի ընդ զօրաց նոյնն եկի ՚ի հայրենի աշխարհն իմ սակս օգնականութեան . և չոգայ յերկրպագութիւն վանօրէիցն մերոց Հաղբատայ և Սանահնու, և տեսի զամայութիւն նոյնն և միկտեցայ ՚ի վերայ նոցին, վասն որոյ կազմեցի պահարանս և եղի ՚ի սմա զմազ և զհանդերձից ինչ սուրբ Ետուածածնայ, և ընծայեցի Սանահնու մերոյ ուխտին ՚ի յիշատակ ինձ ելից աստի և նախնոյն իմոյ Օսթրաբայ ամիր սպասաւարին Հայոց և Սլուցնաւ ճնողացն իմոյ Շիօշէզին և պատրոն Վլթիւնին . և իշխանաղենոյ Լղբարցս Սովսէսին Բէժանին և Փարսադանին և բարի շառաւիղ որդւոց և գոտերաց նոցին , իսկ որք կարդայք յիշեցէք յաղօթս զՍանահնեցի երկայնարազուկ Երզրութեանց Յովսէփ Երբեպիսկոպոս առաջնորդ Ռուսաց երկրի ամենայն Հայոց ազգին . և հիմադիր երկուց քաղաքացն Հայոց նոր Կախիջեանու և Պրիզորապօլս ամի տեառն 1797 և ՚ի Թւին Հայոց ումիշ ին ՚ի Սօսկով . ձեռամբ Ղաւթի Ետուածատրեանի :

2. Այլ որքայ հօր Ձերոյ Ղրիգորի լոստաւորէն ոչնաւոս յերկուս
ծայրս ՚ի վերայ որոյ գրեալէ :

Յիշատակէ ՚ի վայելութիւն Սանահնի սուրբ Առուածածնի սքս որ է Ետուածորդուն ՚ի Թագաւորութեան Պօրզի խանին, որ է Սլաոտանայ, և ՚ի հայրապետութեան Տեառն Եղիազարին . Ետուած ողորմի Ռուսմանի որդի Սանուչարին որ ետ * Ժեռ . շինեցաւ ՚ի Թւին ոճի ին :

* Ետուած (Ժեռ) այս տառք ցուցանեն զԹիւ դրամոյ տառն և հինգ մանէթաց, Թերեւս ծախուց արծաթեայ պահարանին . յորում զետեղեալ է մասնս

3. Լ.Ձ Յուզմաննու- () Գնեց-ոյն 'ի պահարանին. 'ի վերայ որոյ գրեալ է :

Ի Թւին Հայոց աշխէ ին յիշատակ է աջս Պողոս եպիսկոպոսին 'ի վայելչութիւնք Յովհաննու- () Զնեցոյն. Լ. Կտուած ողորմի հանդուցեալ Սարգիս եպիսկոպոսին. Յակօբ եպիսկոպոսին, և տէր Գրիգորին և տէր Լուարէլին, որ էր սարսաւոր քալանթարութեան Բեզդաշէրէն և Լշիզբար բեգին, և ուղբալն ՍէլիքՅանին 'ի Թաղաւորութեան Հաս Սուլէյ մանին և հայրապետութեան Տեառն Աղիաղարու և Խաիսութեան Լ զու Թաշմաղ զուլխան և իւր Լ. Ղաշահմուրադբեգին սուրբ () հանաթիժ Լ. Բաղին և Հասղաւուն շինեցաւ ձեռամբ ուստայ Յովսէփին և Սարգսին. Լ. Կառուած աւրհնէ աշխատողն ամէն :

4. Իսոն որքոյ նշանի պրծալէնայ պահարանոյ և ծնօր զու-իտուած աւ-պարանէն 'ի վերայ որոյ գրեալ է :

Հայոց Թւին Ժե ին. Կաման Լ. Կտուծոյ ես Բարսեղ Բ. բրեպիսկոպոս շինեցի զպահարանս սուրբ Աշանիս սուրբ աղամբ Թամայ Լ. Լուարէլին յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց, տէր Լ. Կտուած Վրիսառս օգնէ փրկի աղին և Պետրոսին :

5. Լ. Դան թմայ Լ. Կառելույն յարծալէնայ պահարանի, որիւն ծնալէնայ, 'ի լանջ պարիշրին որ 'ի վերայ պահարանին 'ի յեռին պարտի տնայ, գրեալ է Լ. Երաթոյի լեղաւ-պէր իմ և Լ. Կտուած իմ. 6. Լ. Կռալէնայ պարիշր Լ. Կարաւածանի և 'ի նա ծառն նորա 'ի վերայ որոյ գրեալ է :

Թւին աշխէ ին Յիշատակ է սուրբ Լ. Կտուած ին :

Հանչի օրդի Գետորդուն և կողակցուն Քչին 'ի դառն
Սանահնու եկեղեցւոյն ։

7. Մառ Թովմայի Առաքելոյն յործաւնէայ պահարանի յորչ ձերայ
Գրեալ է ։

Յիշատակ է արծաթի խաչո և պահարանո ընդ մատանց
օրրոյն Թովմայի և Աւետի դերեզմանին Վրիստոսի, Աւագ
Քահանայ աչոր Գաղար Սահառունեանց և կնոջ նորա
Խանիկերուն և եղբոր նորա աչոր Արդանին և եղբոր որդւոց
նորա և ծնողաց 'ի դուռն Սանահնոյ սուրբ վանից առաջ
նորդութեամբ Աւագէ և Արեւիկայոսին 1811 ին ամի
Տեառն ։

8. Արծաթապատ պահիչը Արտաւածամբ 'ի ձերայ որչ Գրեալ է ։

Յոմի տեառն 1816 ին առեալ բազմեթիտ հազեթ
հօր մերոյ տեառն Յովսէփայ սրբազան հանգուցեալ կոթու
զեկոսին նուիրեցաւ պատկերս սուրբ Արտաւածամբ 'ի պայ
ծառ իշխան Կնիազ Սոլմոն երկայնաբազուկ Արդութեանց,
մեծագունդ հազարապետ Հայոց և Սրաց և նշանաւոր
պոլքովնիկ Ռուսաց 'ի բնիկ հանգստարանի հայկապ և
դերհուլի նախեաց իւրոց Արտաւածահրաշ տաճարին Սա
նահնոյ սուրբ Արտաւածամբնի վանն հազեթ և մարմնաւոր
կենդանութեան իւրոյ և որդւոց և համայն զարմից իւրոց
կենդանեաց և ննջեցելոյ քեզ յառուկ պաշապանիդ իմ
սուրբ Արտաւածամբ նուիրեցի կնիազ Սոլմոն երկայնա
բազուկ Արդութեանց ։

9. Մասն հշխարայ Ստեփաննոսի նախազէտային առգիրք:

10. Մասն նշխարաց Պարիզորի Աղուանից կաթողիկոսին ընծայեալ 'ի սրբազան Ստեփաննոս Աբրեպիակոպոսէն Աբղղովեանց, Նոյնպէս դոյր արծաթեայ Հնոտի պատկեր մի զոր մէ աւանդութ ասիւք թէ գոյ 'ի նմա մասն սուրբ կուսին Հռիփսիմէի, բայց այնպէս կայր. և թէ Պօսկորոսն որ նստաւ կաթողիկոս, նա է բերեալ 'ի մոյրաբաղաբէն Անայ. Յարովիւն եպիսկոպոսն տէր Քարսեղեանց որպէս թէ վասն անպիտան գոլոյն քակել կամեցաւ սակս այլ Հաղիաւորութեան, երբ զարծալմն 'ի բաց առ 'ի փայտէն գտաւ 'ի ներքոյ արծաթոյն ցուցամասն մի ամբողջ երկար և սպիտակ չորացեալ մորթոյն, և կէսն միջամատին մոմով ամրացուցեալ 'ի վերայ փայտին, և երեսն արծաթ, Հրամայեսց ինձ դնել 'ի մէջ փորրիկ տիպ և թաղել 'ի գետնի. զոր և թաղեցի 'ի յաջոյ խորանին 'ի ներքոյ բեմարարին մեծի եկեղեցւոյն, որպէս խօսեցաւ, և կայ անդ, այս եղև 'ի 1836 թուին 'ի 10 մայիսի:

ԻՐԴԱՁՈՐ.

Ե գիւղտեղ, 'ի Հնումն երեւի դոլ մեծադիր. այժմ է անտառապատ, աստ լեալ է սուրբ Նշան որպէս յիշէ Յ. Համնէս Աբրեպիակոպոսն Պօփեանց. գոյ աստ արձան մի Բարձրեալ անուն որոյ երկայնութիւն է 11 կանոն. միապաղաղ շրջանակն քանդակ:

ՀԱՂՈՒՏՈՒՄ

Եւ զիւղ լեռնային որոյ զիւրքն է փոքր • գերդաստանը
 'ի ամա եւն յիսուն ամենեքեան 'ի Հայոց • ունին զբաւաւիւս
 այդիս եւ զարեւոյ ագարակս, յորմէ ունի վանքն զմի մասն
 Լստ է գերահոգի մենաստանն սուրբ Նշանի կառուցեալ
 ձեռամբ Լսոյ թապուհոյ կնոջն Լսոյ որդեմածի • 'ի թու-
 ւին Հայոց նժդ. այս մենաստան շրջ շինեալ է աղինս որձա-
 տաւ քարամբք, դմբէ թոյարի երկնաման կաթուղիկէ սորս
 սիրալի է տեսողաց, որոյ երկայնութիւնն է տասն եւ ինն կան-
 դոն • նոյնպէս եւ շայնութիւնն • Չորրորդ դասեցաւ սա զինի
 երկից ամբողջիստ վանորէից յեթնեքերորդ գարուն ձե-
 ուամբ Ալեքսիէի Լսոյն որդւոյ Ղաթի, որոյ հրամանաւ եւ
 ձեռնադրեցաւ Բարսեղ Լսոյն իսկոստն Լսոյ 'ի կաթու-
 ղի կոստութի կամօք Ղրիգոր կաթուղիկոսն Սոյ • կաթուղի-
 կէ սոյն վանաց քակտեալ խախտեցաւ 'ի սաստիկ երկրա-
 շարժութենէ, բայց վերստին նորոգեցաւ ձեռամբ Սուկ իշ-
 խանաց իշխանի որդի Հանւարայ 'ի թուին Հայոց նկէ ին
 Լսոյնպէս նորոգեցաւ ձեռամբ Լսոյն ապաշխարողն 'ի թուին
 Հայոց ոճի ին կամար այսր մենաստանի հիւսիսային որ-
 մայն նորոգեցաւ ձեռամբ Լսոյն հրաւիրեցաւ Տիկիսեցոյ • չու-
 նի այս եկեղեցի զբաւաւիւս լուսամուտս, վասն որոյ նսեմ
 է եւ մեծ • Ունի զինն սեղանս պատարագի, զարտաքին գա-
 լի թայսր մենաստանի կառոյց Սարկամ դուստր Ալեքիէի
 'ի հանգստարան հօր քուեր իւրոյ Ռուսոգնայ • եւ մօր իւրոյ
 Թամարայ, եւ իւր • 'ի թուին Հայոց ոճի ին • բայց Յօհան-
 նէս Լսոյն իսկոստն Ղաթեանց քակեաց զայն գաւիթ • եւ
 եթող զայնքան տեղն, յորում պարունակին դամբարանք
 նոցա, իսկ զմնացեալ տեղն ընդարձակեալ կառոյց 'ի

նորոյ զհոյակապ և զղարմանալի գաւիթ, որ զտեսողն 'ի
 զարմանս կըթէ, Լսա գաւիթ կառուցեալ կայ 'ի վերայ
 երկաւց սեանց որոյ երկայնութիւն է 28 կանգուն և լայ-
 նութիւն 42 . յաջմէ և յահեկէ սորա են խորանք. տեղն
 որքազնագործութեան . յահեկաւորմն առաջն դասուն է
 խորան կըլին, շինեալ 'ի Ղաւթայ որդւոյ Ասասկայ 'ի
 Թուին ո՛ր Վերայ հանգստարանն հօր իւրոյ և քեռն
 Փարթութեանային, որոց շէրէն գտանին առ դրան խորանիւ
 Հանգէպ այսր խորանի յաջ կողմն է դամբարան Սարիամայ
 և Ռաւսուզնայ և Թաւարայ յահեկ կողմն այսր դաւթիւ
 է Սաղաշէն եկեղեցի յանուն սրբոյն Ղրիզորի լուսաւորչին-
 յորում են ինն սեղանք պատարագի Յաջակողմն այսր դաւթիւ
 եկեղեցի գմբէթաղարդ յանուն Լստուածամօրն. կառուցեալ
 ձեռամբ Խաթունի տիկնոջ Հասանայ յաղդէ Ղաւթմեանց
 վան յիշատակի մահուան Սենեքարիմայ, և Սեաղայ. սրոց
 գոմբարանք գտանին յաջակողմն մեծի դաւթին յետ կոյս
 Լստուածամօր եկեղեցւոյն է մեծաշէն և սքանչելի դաւթի,
 իւր սեալ կրիածոյ և որձատաշ քար լք, զոր Համազասպ
 յորջորջեն, շինեալ 'ի Յովհաննէս Լքբեպիսկոպոսէ Հա-
 մաղասպ կոչեցեւոյ, որոյ երկայնութիւն է 34 կանգուն,
 նոյնպէս և լայնութիւնն, 'ի ճակատ այսր դաւթի է փորրիկ
 Սաղաշէն մատուռ և սեղան պատարագի ընդ յունաձե
 տօտիճանս 'ի վեր ելանելի. այս մատուռ երեկ շինեալ զմեկ
 տւերման եկեղեցւոյն, որ էր 'ի նոյն տեղում շինեալ 'ի նոյն
 Լքբեպիսկոպոսէս Ալից սմին 'ի կողմն հարաւոյ է գեղեցիկ
 դրաւուն շինեալ 'ի Յովհաննէս Լքբեպիսկոպոսէս Ղաթեանց
 Խաչնիւնոյ, զոր միաբանք այսր իմանաց գինոյ մատուռ
 պնաւանեն, Լաւնի գրաւանա են երկու փորրիկ սաղաշէն
 միտղուք. և մերձ խորանին քարեայ խաչ կանգնեալ յանուն

ամենափոքրիկն 'ի նոյն Արքեպիսկոպոսէն Կապենեցւոյ։ Յետ
 ևոյո խորանացն է պողոտաձև գաւլթ. յորում է խաչ
 Հոնալարայ որդւոյ Սկան իշխանաց իշխանի, որ եւ 'ի կենաց
 յառոյդ Հասակի 'ի կողմն հիւսիսոյ Համադասոյ ժամատան
 են երեք խորանք պատարագի հանգստարանք Կաթմադենի եւ
 որդւոց իւրոց Սմբատայ եւ Սահրամոյ, եւ միւսն Վարդին եղ-
 րօր տեառն Քարսղի։ Ի տանիս սյսոյիկ խորանաց կանգնեալ
 կան խաչք քարեայ։ Ի վեր քան զխորանան է քարաշէն գեղեցիկ
 սեղանատուն, որոյ երկայնութիւն է քառասուն երկու կան-
 զուն եւ լայնութիւն 13. զոր ձիթահանք անուանեն։ Ի վեր
 քան զՀամադասոյ ժամատունն է գեղեցկաշէն զանգակատուն
 կոմածոյ քարամբք սքանչելի կերտուածով պատեալ խաչու-
 զարդ քանդակադործութեամբ։ Այս զանգակատուն կառու-
 ցեալ է 'ի Համադասոյ 'ի դառն ժամանակս թամարայ
 'ի թուին Հայոց ողորդ ին։ առնթեր այսր զանգակատան
 են գերեզմանք երկց փարդապետաց մերոց Յոհաննու Կոր-
 ծորեցւոյ։ Վալթի Վարարեցւոյ. եւ Սարկաւագ Յոհաննիս
 վարդապետի, եւ Օլարարիայ եպիսկոպոսին Բհհրուդեանց,
 'ի ճակատ մեծի եկեղեցւոյն արտաքոյ կողմանէ դէպ յարեւել
 քանդակեալ կան 'ի քարի պատիերք թաղաւորաց մերոց
 Վուրգենայ եւ Սմբատայ. 'ի գլուխ Սմբատայ եգեալ
 թագ սրածայր չորեք փեղկեան եղերքն ականազարդ. եւ 'ի
 գլուխ Վուրգենայ ապարօշ աղնիւ (շալ). երկոքեան եւս պա-
 տուեալ վարսակալաւ. 'ի ձեռնն ունին զփորթիկ եկեղեցի
 Չխարշաւ հեռաւորութեամբ 'ի կողմն արեւելց գոյ փորթիկ
 եկեղեցի գմբէթազարդ նորոգեալ ձեռամբ Օլալ եւ կնոջ
 իւրոյ Սաւաթուի 'ի թուին Հայոց ուճիւն ին. որոյ երկայնութիւն
 է վեց կանգուն. նոյնոյն եւ լայնութիւն իւրց այսր եկեղեցւոյ են
 չորսնք երկց Արքեպիսկոպոսի Վարդայ, առ սր գրեաց Շնորհալին

Թուղթս, և ընկալու զպատասխանիս. Յովհաննու Համա-
գասարայ կամ Խաչենեցւոյ. իսկ երրորդն է անյայտ. Լստ
է և գերեզման Իգնատիոս և Ստեփաննոս մարգարէտացն որք
գտան 'ի Ժողովն Իջու, որ վասն առնելոյ զպատարագն
վրանաւ : 'ի ներքոյ պարսպի վանացս են երկու մատուռք
Սաղաշէն 'ի հարաւ և արեւմուտ : Բա եղերք գեղջն 'ի
Կողմն հիւսիսոյ գոյ խաչ կանգնեալ 'ի Թուին Հայոց նճ-
կն. զինի ժողովն ամաց զլինութեան՝ մեհաստանիս 'ի ժա-
մանսկս հայրութեան Աթմէօնի նախկին առաջնորդի վանացս
աշխատութեամբ Բթանադինէ և Վիլիքսանի, վասն օգնա-
կանութեան Գաւթայ Թաղաւորին : 'ի ներքոյ սորա խաչ
կանգնեալ 'ի չորից եղբորոց 'ի Թուին Հայոց չժգին առաջն.
ճորոյն գոյ խաչ կանգնեալ 'ի ժամանակս Համոզատուպ-
նոյնպէս 'ի միջ ճանապարհի ճորոյն գոյ խաչ կանգնեալ
'ի Թումայ բահանայ, 'ի Թուին Հայոց ոճգիտեւ արժան է
և զայս. Թէ 'ի վերայ մայր եկեղեցւոյն 'ի վերքան զուսամուսն
հիւսիսոյ այլաղբ զրի Թէ 'ի նին Թուականիս Աթմէօն հայր
և Տիրանուն երեց շնեցար զեկեղեցին Սմբատայ և Գուր-
գէնայ վրկութեան. քանզի յոյսանի է յամենայն պատմու-
թեանց արդի մերում, Թէ շնոզ այսր վանաց եղև Թագու-
հին Խորովանոյշ, բայց նորա գրեն Թէ շնեցար. սակայն
մարթ է կարծեւ Թէ նորա էին վերակացութ. և ոչ իսկապէս
շնոզք, և կամ Թէ շնեցին զայլ եկեղեցի որ այժմ չէ 'ի
միջի : Հսղրդ գտաւ շնութեան սուրբ Սնատանիս և
նորդեաց զկոթուղիկին. Սուկ իշխանաց իշխան որդի Հո-
նաւարայ. 'ի Թուին Հայոց նկն. ին 'ի սնունդ միարանից
նորա ետ զգիւղօրայս. Օլբարեայ Բմր սպասաւոր որդի
Սարգիս իշխանի : Սանազից եղև տալ Օլուսագին Սնար

դրձէլ որդի Շահն շահի թուն Օլաբարիայ Լմիր սպայազօրի
 Սարգան Տիկիսեցի և ամուսին իւր Սենայ ետուն զարդիւնս
 'ի թւին Հայոց չծէ, Յօհաննէս Լաւաճորդ նորոգեաց զսուրբ
 Գրիգորն 'ի թուին Հայոց նի ին. մասնակից եղև յի թոսան
 եղբօր որդի Յօհաննէս Լըբեպիսկոպոսն, և ետ զարդիւնս
 Մարիամ դուստր Կիւրակէ Լըբոյն Հաղորդ գտաւ և
 կառոյց զգաւ ի թն 'ի թւին Հայոց ո՛ղգ ին. նոյնոյն մասնակից
 եղև տիկին Հասանայ և կառոյց զեկեղեցին յանուն Լաւ
 տուածամօր 'ի յիշատակ երկուց եղբարցիւրոց Սենեբերիմայ
 և Սեւադայ: Հաղորդ գտաւ Նաջմադին որդի Սմբատայ
 թուն Ուքանայ, տալ մենաստանիս զՍաին, զԱրեւոնք
 շինականն և զԿէչուտի այդին 'ի թւին Հայոց նի ին.
 Վուրդ որդի Սմբատայ եղբայր տեառն Բարսղէ կարեկից
 եղև և շինեաց զեկեղեցին 'ի վերայ Հանգստարանի իւրոյ
 'ի թւին Հայոց նի թն. Գաւ ի թ որդի Ուքանայ մասնակից
 եղև և հաստատեաց զտուեալ վախճան իւրեանց և ետ զաւե
 տարան մի 'ի թւին Հայոց ո՛ղգ ին: Կարեկից եղև Տիկիսեցի
 Խօջայ Բէյբուդն և շինեաց զխախտեալ որմն հարաւոյ
 կողման. սուրբ մենաստանիս 'ի թւին Հայոց ուճէ ին. տէր
 Յօհաննէս Լըբեպիսկոպոս երախտաւոր եղև և շինեաց
 զգաւ ի թն, զզանգաւատունն, զսրահն. կանգնեաց զԼմնա
 վրկիչ խաչն, էաժ զպաղաւն, շինեաց զլիճն. կազմեւ ետ
 զպահարանն մեծածախ սուրբ Նշանին Բրդաճորոյ. և գնեաց
 զԲաւլայ գիւղն. Պաժաժ որդի Լեպարտի և Լմիւսին իւր
 Ղուդայ Հաղորդ գտան այսր մենաստանիս և ետուն զՃկոյ թ
 սրբոյ Գրիգորի լուսաւորչին. Մամախաթուն մասնակից
 եղև ետ զձի թիւ հանքն 'ի թուին Հայոց նի թն. Գաւ ի թ
 որդի Սասակայ կառոյց զխորանն 'ի վերայ Հանգստարանի

Հօր իւրոյ և քուեր Բուրդուքնայի: Գրեգոր եղբայր Հա-
մաղասպայ կարեկից գտաւ և ետ զարդիւնս 'ի Թուին Հայոց
ոչը ին որ է Լեռնաւածորն. որ ասի Սամսուտ Սարիամ
դուստր Աւերիկէի Հանդերձ Ռուսուգնայիւ շինեցին
զգաւիթն և ծածկեցին, ետուն զայգին և հատին զճորտու-
թիւնն: Լոյսարիս որդի Գրեգորոյ հաղորդ գտաւ տալ
սուրբ մենաստանիս զճղճոյնն 'ի Թուին Հայոց ն՛հ ին:
Հայր Յօհաննէս կարեկից գտաւ տալ զԳրիգորի գիւղն
սրբոյ նշանիս 'ի Թուին Հայոց ոչը ին: Երախտաւոր գտաւ
Համաղասպ կախկոպոսն, և կառոյց զքանդելն գաւիթն
որ ասի Համաղասպ և զլանգախատունն 'ի դառն ժամանակս
Թաթարաց:

ԼԻՉԼՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆԻ ՀԵՂ ԲԵՏԵՅ ՍԼՆԵՅ:

Դ ճակարդ որոն գաւիթն:

Կամաւն և ողորմութեամբ Լստուծոյ Հաւր հղաւրի
և միածնի Բանին. և Լմենասուրբ Հոգւոյն այս զիւ ար-
ձանագրեցաւ կտակ մշտնջենաւոր յամս օձելոյ Լստուծոյ
Թաղաւորաց Թաղաւորին Գօրգեայ որդոյ մեծ Թաղաւորին
Թամարին, որոյ ժամանակս ետ Լստուած 'ի ձեռս երկու
հարադատաց Օլաքարէի և Խլանէի զսեփական զղեալն մեր
զբերդն զլինեալն 'ինախնեաց մերոյ և լոյս բազում ամրոցս
արդ ես Սանդատորթախուցէս Լմրսպաշապար Հահնահ
Օլաքարիայ որդի բարեպաշտ իշխանաց իշխանին որդոյ
Սարգսի ետու 'ի սուրբ ուխտս Հաղատայ գեղորայն զաշոյք

զհալալէն և զվանա. և զի այս գեղերս հեռի էին 'ի Հաղ-
բաստայ, լիօնեցի, և ետու հայրենիք Պաւլի որդւոյ Շ-
թուկայ, և առի զգիւղն երկու, վիսն, զՀաղբ հայրենիքն.
և ետու ընծայ սուրբ Նշանիս հաղբատայ ամենայն սահ-
մանօք և նոցա բնական եղեալ է հողով և ջրով, խոտամար-
գերով, մայրիւք, և ջրաղացով, և գոմատեղիւ. լերամբ և
դաշտով վասն երկար կենդանութեան թագաւորին և արեւ-
շատութեան որդւոյ իմոյ Հահնշահի. և եղբօր իմոյ Իւլանի.
և որդւոյ իւրոյ Վազին և յիշատակ մեզ և ծնողաց մերոց, և
է այս գեղազատ ամենայն հարկէ 'ի պարոնաց 'ի ձեռնաւորաց.
'ի գալ աւագաց. և եղի լուծ 'ի վերայ սոցա այս, որ 'ի
մեծ եկեղեցին զՎազ խորանին պատարագն յիմ Օջաբի
անուն մատուցանել չայտմ հետէ, որ թիւ Հայոց այս է.
Դժթ. մինչի գալուսան Քրիստոսի եթէ հակառակի որ և զմեր
յիշատակն խախտանել ջանայ յիմոց կամ յօտարաց մեծ կամ
փոքր Սրաց կամ Հայոց, 'ի լաւոյ տէրանց եպիսկոպոսաց,
'ի քահանայից կամ աշխարհականաց կամ յաղքն յետ առնէ
զիմ պատարագն խախտնէ նորովն Վանակալէն Մտուծոյ,
աւանդօղ հոգւոյ նորա սատանայն.

Ի վեր Կան զեւան որսն:

Կամաւն Մտուծոյ ամենակալին հօր և որդւոյ և հո-
գւոյն որբոյ ես Սխարբրձէլ որդի Հահնշահի մեծին Օջ-
աբորիայի և ամուսինն իմ Բնա. դուստր Վաբէգին
Գլխիգորայ. և մեր ըստ սահմանեաց մերոց միաբանեցոր և
աւար յաւանդանոցն Սաղադայ ն պիտակ սուրբ Նշանիս
մամագին յաճէն տարի եկեղեցոյս նախորդնի և կանթեղի
արծաթի.

Կամաւն Աստուծոյ եւ Սաթու Թոռն Սմբատայ որդի Համադատայ եւ ամուսինն իմ Խարիշահ մեծ յուսով սպառնեցաք սուրբ Աշանիս Հաղբատայ եւ տաք 5 5 դահեկան ընծայ սուրբ Աշանիս եւ տէր Համադատայ եւ միսբանքս ետուն մեզ զպատարագ մեծ եկեղեցին 'ի տօնի Ալիւրդե որչտի մեր կենդանի եմք, զ՝ Արտաւազայ եւ երեք սմբատայ եւ յետ մեր զ' ինձ եւ ը' իմ ամուսնոյն, ով խափանէ պատի յԱստուծոյ:

Ի հերքայ որքա 'ի Ռաւին չծիլ:

Կամաւն Աստուծոյ եւ Վարդան Տփխիսեցի եւ ամուսինն իմ Սենայ մեծ յուսով միսբանեցաք եկեղեցւոյս, եւ տաք ընծայ սուրբ Աշանիս ըստ մերում կարեաց եւ տէր Յովհաննէս կամակցութեամբ եղբարցս սահմանեցին մեզ պատարագ 'ի տօնի Պետրոսի եւ Աբիսողոմայ զամենայն եկեղեցիքս մեր կենդանութեամբ մեր ծնողացն առնեն եւ յետ մեր ելից մեզ, կատարողքն օրհնին 'ի Տեառնէ:

Անց որքա:

Կամաւն Աստուծոյ եւ մեղուցեալ Արդէասքայհանայս կայի 'ի դուռս կաթուղիկէի եւ ետու ընծայ սուրբ Աշանիս ըստ մերում կարեաց, տէր Յովհաննէս եւ սարսաւորքս ընկալան, եւ ետուն մեզ պատարագ զտօնն Տիտոսի Աւաբեղյն:

Օտկեալ իողմ որքան 'ի Ռաւին չը ին:

Կամաւն Աստուծոյ եւ Շահաւոր Տփխիսեցի որդի

Եղիազարայ ամուսնաւ իմով Ռուսուդանաւ և որդով իմով
 Գաւթիւ և Սարգսիւ մեծ յուսով միաբանեցայ Հաղբատայ
 սուրբ Նշանին և տուաք ճ դահեկան 'ի շնութեան ժա-
 մատանն. և տէր Համազասպ և այլ միաբանքս ընկալան և
 հաստատեցին մեզ պատարագ ժողովնանց Յօհաննու տօնին,
 ք Շնահաւորին, ք Ռուսուդանայ ք Գաւթին Թաղուհէ,
 ք Սարգուտին. ն Սարգսին. ն Գաւթին կատարիչքն
 օրհնին Աստուծոյ ամէն:

Ի ներքոյ օրաց 'ի Ռուին չԺ:

Կամաւն Աստուծոյ ես նւաստ ծառայ Քրիստոսի
 Սարկաւազ վաճառական օրդի Սրդանիսի Գառնեցոյ ապր-
 ւինեցայ 'ի սուրբ Նշանս Հաղբատայ, և կաղմեցի խոշ
 արծաթի ոսկեղծ. և չ նախորտ նասիճ. և առլաս վառ. վառն
 փրկութեան հոգոյ իմոյ և ետու 'ի սուրբ ուխտս, և եպիսկո-
 պոս տէր Յովհաննէս հանգերձ վարդապետօքս և միաբանօքս
 ընկալան և սահմանեցին ինձ ամինայն ամի մէկ պատարագ
 յետ ճ աւուր տօնին. ք կիւրակէի օրչափ ես կենդանի եմ.
 իմ ծնողացն առնեն Սարգսին. խափանիչքն դատին 'ի
 Տեառնէ:

Ի ներքոյ օրաց:

Յազգմանէ սիրոյ զօրութեան հօր և որդւոյ և հոգւոյն
 արրոյ առաջնորդութեան տէր Յօհաննէսի մեք Արոտով
 Պատեղո և Սանախանս և ամուսինն իմ Խորիշահ, և
 զաւակք Քերենայ, սարկաւազ Գաւթիս, Սարգիսս Աւ-
 րահամ պապն Աւագն մեծ յուսով կրկին միաբանեցայ
 օրոս լուսոյ և Աստուած ընկալ սուրբ Նշանիս. և ըստ

յուսոյ մեր ընծայեցաք նուէրս երեք զիւրք յիսուն դահեկան, երեք եղն մէկ կով տէր Յօհաննէս և միաբանքս սիրով ընկալան և ետուն մեզ պատարագ զտօն Նիկողայոսի Հայրապետին զամենայն եկեղեցիքս և գերեզմանատեղի սուրբ գաւթիս, որչափ մեք կենդանի եւք մեր ծնողացն առնեն զպատարագն նմա ախշեղանուն և խորասուի և յետ մեր լիցի մեզ:

Այս որոս 'ի հոգն հարաւոյ:

Ազգամաք Աստուծոյ կոչեցեալ լուսեղէն 'ի միաբանութեան եկեղեցւոյս Հաղբատայ, և մեք տէր Յօհաննէս լրամաք եղբարցս տւաք նմա զպատարագ 'ի տօնի խղճատիոսի Հայրապետին և երկու զրապետին, կատարիչքն օրհնին Աստուծոյ:

Ի հերոց որոս:

Յուսովն Աստուծոյ միաբանեցաք ես Վահորդ սուրբ Նշանիս մեք տէր Յօհաննէս և միաբանքս սահմանեցաք սուրբ Սարգսի բարեկենդանին զաբաթն աւուրն զպատարագն Վահորդայ առնին և իւր հօրն Սարգսի և մօրն Թառխտանգին, կատարիչքն օրհնին Աստուծոյ:

Ի վերայ որոք Վրեգորի եկեղեցւոյ յաւիտեան:

Ես տէր Համազասպ և միաբանքս, յորժամ Մերա Համ վարդապետն և իւր քոյրն Մնայ եկին մեծ յուսով 'ի սուրբ Նշանս և միաբանեցան առաջ ք զիւրք էին տուեալ, և այժմ աւին սուրբ Վրեգորիս և այլ արգիւնք, և

մեր ընկալար սիրով և սահանեցար սուրբ Գրեգորին եւն
'ի վերապէն ն պատարագ Մանայի անուն մատուցանել ով
խաւանէ, դատի Աստուծոյ:

Ի վեր քան զՀռոմէոսոս:

Նորոգեցաւ եկեղեցիս ձեռամբ տէր Յովհաննէսի և
միաբան եղբարցս. յիշեցէք 'ի Վրիստոս. Թւին ով:

Ի հիւսիսային գաւէն:

Անժ յուսով ես Ապղ Սարգիս միաբանեցայ սուրբ
Նշանիս առաջնորդութեամբ տէր Յովհաննէսի և ըստ իմում
կարի ընծայեցի սուրբ Նշանիս. տէր Յովհաննէս և միաբանքս
ընկալան և ետուն մեզ պատարագ զՆղիական կիրակին.
իմ հօրն Խոստրովին և իմ եղբօրն Վարիմին, կատարելքն
օրհնին Մատուծոյ:

Արին 'ի իւրն հիւսիսայ 'ի վերայ հին գաւէնի զար քանեայ Յօհաննէս
Եղիշտայոն Խաւինէցի եւ շինեայ Տեմադոյ:

Արովն Աստուծոյ միաբանեցայ սուրբ ունտիս Հաղ-
պատայ եւ Մատթէոս քահանայ և ամուսինն իմ Հեղին.
և մեք տէր Յօհաննէս կամակցութեամբ եղբարց Ռոկեանց
տաւնի զամէնն նոցա պատարագել. մինչ կենդանի են իւր-
եանց ծնողաց առեմն և յիւ ելից նոցա կէսն Մատթէոսին
և կէսն Հեղինան. կատարելքն օրհնին Աստուծոյ:

Ի վեր Դան Դան

Հորհրդեք և ողորմութեամբ Աստուծոյ եւ Դպրոսան
 ծառայ սուրբ Նշանիս եղբոր որդի տէր Զօհաննէսի կայեալ
 ընդ հովանեաւ սուրբ Նշանիս, ընմ հագոյ արդիւնքն 'ի
 հալալ վաստակոց ընծայեցի սուրբ Նշանին. և 'ի միաբանիս
 յիսուն զեղն. Դ հազար սպիտակ առաջնորդութեան տէր
 Զօհաննէս եպիսկոպոսին, և միաբանիս սահմանեցին մեզ
 պատարագ զյայտնութեան տնօրինաց օրն զամենայն եկեղե-
 ցիս մեզ պատարագել. մինչ մեր կենդանի եմք մեր հօր
 Պարբանիելին և մօր նոցա Ասային. յետ մեր ելնց երկու-
 պատարագն Ստէփի և Պաւլոսայ, երկուսն Աղայր Ագեղն
 և մեզ այլն մեզ առնեն ծնողացն, կատարելչքն օրհնին Աս-
 տուծոյ. խափանիչք դատին 'ի Տեառնէ:

Ի հերթոյ սորա

Սաման Աստուծոյ վախարօղ Պաւլոսել միաբանութեան
 սուրբ ուտիս Միգրիսա քահանայս, և ամուսին իմ Թամթէ
 տունն արդիւնս ըստ իւրեանց կարեաց, տէր Զօհաննէս ըր-
 մամբ եղբարցս սիրով ընկալաք, և տուաք նոցա պատարագ
 'ի տնիս Միգրիսի Աղաքելոյն. զամեն եկեղեցիքս որչափ 'ի
 կենդանութեան իւրեանց ծնողացն առնեն և յետ վախճանն
 իւրեանց նոցա առնեն. կատարողքն օրհնին Աստուծոյ:

Ի հոգն արեւմտեց աշոր հին և քոչո Գաւիւն

Արեւել Աստուծոյ միաբանեցան սուրբ ուտիս Հաղ-

բառայ Աստուծոյ երեց Տփսիսեցի Տէր տէրն. և ամուսինն իւր
Նաղարէլն հանդերձ որդովք իւրեանց. և ետուն ընծայ
սուքք Նշանիս դմի արծաթ և երկու նախորդ. և քսակ տակ.
և մէք տէր Յօհաննէս և մկառնքս հաստատեցաք նոցա
սլատարագ 'ի տօնի սրբոց Հրեշտակապետաց Ղարրիկէն և
Սիբայէն, զամէն եկեղեցիք անխաղան:

Ի վեր Դոն զարչանադիրն 'ի համար շառաւիղից Էայ Գրեալ այսպէս:

Եւ Սարկամ դուստր Ալեքիկէի Աբբայի մեծ յուսով
շինեցի զտունս աղօթից 'ի վերայ հանգստարանաց հօր քեր
մերոյ Ռուսուգանայ. և մօր իմոյ Ռամսրոյ և ինձ Սար-
կամոյ առաջնորդութեամբ տեառն Բարսէլ Աբհեպիս-
կոպոսի. որ ախարտեցաւ 'ի ձեռն սորա, արդ ոքք մասնեք
ընդ զբունս սորա, և երկրպագէք սրբոյ Նշանիս. յիշեցնէք
յաղօթս զմեզ և նախնի թագաւոր ազգս մեր, որք հանդու-
ցեալ են առ դրունս սրբոյ կաթողիկէիս 'ի Քրիստոս:

Արարչոյն 'ի յէրեմիայի Էսայիս արեւելից որքք Արարածին եկե-
ղեց-ուց:

Եւ ամեն Արարչոյ շինեցաւ սուրբ եկեղեցիս արդեամբ
Խաթունին տիգնոջն Հասանայ յաղդէ Ղիսուսմանց որ
բերաւ 'ի Խաչնոյ յամուսնութեան Օլարարայ որ տէր է
Ղազայ. և Ղեւոնդայ Ղարամանայ. և Տերունիկանին և
այլոց գաւառացն. ը որում եկեալ եղբարք իւր Անեքերիմ
և Սեւակայ և փոխեալ 'ի Քրիստոս եղան առ դրան կա-
թողիկէիս իսկ Խաթուն վասն յիշատակինոցա և իւր շինեաց

զստ և եղ 'ի սա զսուրբ Նշանն ոսկի որ ունի մասունս. և զսեւտարանն մեծածախ և սկիհր արծաթի. և այդի մի 'ի Խաթունայ շինի. և ես տէր Յօհաննէս և միաբանքս Հաղբատայ տուաք սոցա քաւասուն պատարագ 'ի տարւոյն. ու խալիանէ դատէ զնա Աստուած և կատարիչքդ օրհնեսցի Քրիստոս Աստուած ամէն:

Ի վերայ խաչին որ հայ յաջ հոգին Համալսողայ 'ի Լոսին ուի ին:

Անուամբ Աստուծոյ ես Նաջմադինա որդի Սմբատայ Թուն Ուրանայ, և որդիք իմ Սմբատ և Սահրամ յուսացաք 'ի սուրբ Նշանն Հաղբատայ, և եղսք 'ի տեղւոյ աստ զգերեզմանս մեր և զոր Թադաւորաց Թադաւորին Գլխորդի և դուստրն նորա Թամար վասն մեր շատ ծառայութեան զծով 'ի սկզբել մեզ էին տուեալ անդ զարեւունքն շինական և զհեգնելն ուտեն այդին վասն Օսթրախային Շահնշահի և Իվանէի արեւշատութեան և մեզ մեղաց Թողութիւն, և տէր Յօհաննէս և միաբանքս ետուն մեզ զհոգւոյ գալտեան պատարագ, և զայն օրն որ մեզ 'ի մեր արդեանցն. ու խալիանէ մեր մեղացն տէր է. և որ կատարէ օրհնի ՄԱստուծոյ:

Յոհաննէս հոգին խաչին 'ի Լոսին Հայոց ուիթ ին:

Ի յառաջնորդութեան տեառն Յովհաննէսի սուրբ ուխտին Հաղբատայ ես Քուրդն որդի Սմբատայ եղբայր տեառն Բարսղն շինեցի զեկեղեցին և զպարխպն 'ի վերայ հանգստարանի իմոյ վասն փրկութեան հոգւոյ իմոյ, և ոչ յամանեցի կատարել, զի կոչեաց զէս Տէր, և մեք Սմբատ

և Ուրան որդիւր նորա կանգնեցաք զխաչս և օրհնեցաք զԵկեղեցիս, որք երկրպագէք յաղօթս յեղեցէք զմեզ և զծնօրս մեր :

Արիւն 'ի վերայ մեծ գաւառի յաղագիւմն :

Աման Աստուծոյ ես Ղազարուկս Յովհաննէսի որդի միաբանեցայ սուրբ ուխտիս Հաղբատայ զիմ կուղարկին զայս ետու ընծայ, և տէր Համադատդ և միաբանքս ետուն 'ի տօն Բարսղի պատարագ, կատարելքն օրհնին յԱստուծոյ :

Ի մէջ ժողովրդի գաւառի երկայ տառի տղայիս որպէս որք Նշանի 'ի հերթաւոր 'ի հողմն Հիւրիսոյ :

Աման Աստուծոյ Պատրոն Ալիայ և որդիքն իւր Ղաւելթ մեծ յուսով միաբանեցան սուրբ ուխտիս Հաղբատայ, և մեք տէր Յօհաննէս լրամբ եղբարցս մերով ընկալաք և տուաք նոցա պատարագ զեկեղեցւոյ Շողակաթիս զամէն եկեղեցիքս կատարելքն օրհնին յԱստուծոյ :

Ի հերթայ սարա :

Յուսովն Աստուծոյ միաբանեցաւ սուրբ Նշանիս Հաղբատայ Շահնշահ և ետ արդիւնս ըստ իւրում կարի և մեք տէր Յօհաննէս և միաբանքս սահմանեցաք նպատարագ ամէն տարի 'ի տօն սրբոյ Աթանասի, կատարելքն օրհնին յԱստուծոյ : այլ ևս յուսոյ նորա տուաք տեղի գերեզմանի զրան եկեղեցւոյ :

’ի չափս Գրտն Համալսարանի Գրադարանի Երեսփոխան

Յոսեփ Լատուճոյ և սուրբ Նշանն Հաղթատայ մեր
 ք եղբայրք Սիմոնաբա և () Նիկարա և Խաբալո միաբանեցորդ
 և տուտը ընծայ ըստ մերում կարի և տէր Յոհաննէս և
 միաբանքս սահմանեցին և ետուն մեզ պատարագ ’ի տօնի
 Թահրոսի Թաղաւորին որչափ մեր կենդանի եմք մեր ճնողաց
 առնեն Գրեգորայ և Սաթուռ և ետ ելց աշխարհէս երեքն
 մեզ և երկուքն նոցա. կատարելքն օրհնին յԼատուճոյ:

’ի չափս Դեմ եկեղեցւոյ Գրտն ’ի Լոսնոն նկե ին

Եւ Սուրբ որդի Հանուարայ Հորհրէն Լատուճոյ
 նոր նորոգելի զսուրբ կաթողիկէս, և աւերեալ ’ի սաստիկ
 շարժմանէ. և ետու զաղարակ իմ գանձով գնած վասն
 լիւրիւթեան հոգւոյ իմոյ. և մեղաց Թողութեան և պարտին
 ինձ ամենայն տարի զԱրդաւառին պատարագել անխափան.
 որ պահպանեցնել ջանայ նդովս առցէ յԼատուճոյ:

’ի սեփա Գրտն ’ի Լոսնոն նդր:

Ենորհրէն Լատուճոյ եւ Ղաւիթ ’ի սուրբ Նշանն
 առաջի ու զինչ իմ պապն Վարդգէս Ուրանանց Թոռն և
 իմ Հայր Ուրան սուրբ Նշանիս միաբանութիւն էին տու-
 եալ հաստատեցի զսոցա շնական ձիւթատուն. ետու աւ-
 ետարան և այլ սպասք եկեղեցւոյ և տէր Համալսար և
 միաբանքս զսուրբ Սարգսին կիւրակէին և զերկու շաբաթին
 ժամն զամէն եկեղեցիքս անխափան ետուն մեզ, և զմեր տօնն.
 ո՛վ խափանէ մեր ազգիս մեղացն տէր է առաջի Լատուճոյ:

և դատի 'ի Տեառնէ, իսկ կատարելք օրհնեցի 'ի տեառնէ:

Ի հերոյ կամարն 'ի Լաւն ուճի ին:

Ես Սալամից Պապանց շնեցի սուրբ Նշանիս խաչ
կալն յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց, հօրն իմոյ Բիրսալն,
մօրն իմոյ Շամադուխտն, և կողակցին իմոյ Խաւինին և զբոլն
իմոյ և որդւոյն մերոց:

Ի հերոյն իշխն դրան 'ի Լաւն ուճի ին:

Ես քաղսրացի Խօջայ Բհհրուդս սուրբ Նշանիս հա-
րաւայն կամարն վեր էր ընկել, շնեւ տվի. յիշատակ ինձ
և ծնողաց իմոց, և կողակցին իմ. ամէն, շնեցաւ Մարջնոր-
դութեան Բետիս Բհհի եպիսկոպոսին շնեցաւ ձեռամբ
Բհնջցի Նաւատարք ին:

Ի իշխն արեմոյ 'ի վերայ որմոյն աստուծի դրան մայր եկեղեցոյ:

Կամաւն Մատուծոյ ես մեղուցեալ աղախին, Բաւրաթի
ապաւինեցայ սուրբ ուխտիս Հաղբատայ, և ետու ճ դահեկան
ընծայ սուրբ Նշանիս, և տէր Համադասպ և միաբանքս
հաստատեցին ինձ պատարագ 'ի տօնի Թեկղեայ. ով զիմ
յոյսն խախանէ, դատի 'ի Տեառնէ:

Ի վեր դան դաս:

Մարջնորդութեամբ սուրբ ուխտիս Հաղբատայ տէր
Յովհաննէսի, ես Պապայ իմուն Համադասպեանց զմեր

պատանց որ ՂԵատայ խաչերն տուել են ու զիմ հօր միա-
բանութիւն հաստատեցին 'ի տեղս. և միաբանքս սահմանեցին
մեզ պատարագ 'ի տօնի Աւետեաց Աստուածածնին, զամէն
եկեղեցիքս որչափ մեք կենդանի եմք մեր ծնողացն առնեն.
և յետ մեր ելց մեզ կատարել պարտ են, եւ Խորեշահին
առնեն կամեցողք խնդրոյս մերոյ օրհնին յԱստուծոյ.

Ի հերոցոյ ստորս

Կամաւն Աստուծոյ ես Խլանէ քաղաքացի մեծ յուսով
միաբանեցայ տանս Հաղբատայ և ընծայեցի ըստ իմ կարի
և տէր Համազասպ և միաբանքս ետուն ինձ պատարագ 'ի
տօնի Պետրոսի, որք կատարեն օրհնին յԱստուծոյ.

Ի բաժանի տեհապիլիէ խաչին.

Հորհօք սուրբ Երրորդութեան և ողորմութեանք
սուրբ Նշանիս ես տէր Յօհաննէս նուառս ծառայոյ ծառայից
Աստուծոյ շնեցի զգրքատունս և սրահնորին. ածի զպալատն,
զլիճն, և ետու կազմել զմեծածախ պահարանն Բրդաճորոյ
սուրբ Նշանին. զնեցի զգեղն Բաւլայ և ընծայեցի սուրբ
Նշանիս. կանգնեցի զնաչս վասն արեւշատութեան Աթաբէգ
Ամիր սպասաւարի պարօն Սադունին և զաւակաց նորա և
յիշատակ անանց. ինձ և ծնողաց իմոց և եղբարց և հոգեւոր
որդւոյ իմոյ Սարգիս վարդապետին, այլ և սահմանեցի ծաղ-
կազարդին իւրեանց մամաղն ք սպիտակ էրեցն տալ. և միա-
բանքս ետուն մեզ զատիկ ճրագալոյծն. զամէն եկեղեցիքս
պատարագել, կատարելքն օրհնին.

Արի՞ն յաջ հողմն ողն խաչէ:

Իշխանութեան և տէրութեան սուրբ ուխտիս Աթաբէգ
Ամիրսպասալար պարոն Սադունին ևս տէր Յօհաննէս Կանդ-
նեցի զխաչս ամենաիրկիչ օգնական պարոն Սադունին և
յիշատակ հոգւոյ քմոյ:

Յետ չոյս 'ի սեմն խորանին:

Եւ Պաճաճ որդի Ապարտի և ամուսինն իմ Ղու-
դայ յաղգէ Սամիկոնեանց միաբանեցայ սուրբ Աշանիս
Հաղբատայ և սուրբ Գրիգոր լուսաւորչի, որ վկայիւք տուաք
նոցա Ճկոյթն առ մեզ էր նախնեօք, զայն 'ի խնդրոյ եպիս-
կոպոսիս և միաբանացս ընծայեցաք 'ի սուրբ Կաթողիկէս
Աստուծոյ մեծիւ. ևս տէր Յօհաննէս և միաբանքս սահմանեցին
'ի տօնի սուրբ Գրիգորի ծակամտի շաբաթ օրն և շաբաթն
և կիւրակէն զամէն եկեղեցիքս պատարագ մեզ առնեն:

Ի վերայ սեմն խորանին գրեալ է գեղով:

Եւ Շնորհաւորս միաբանեցայ սուրբ ուխտիս Հաղ-
բատայ. և ըստ մերում կարի ընծայեցաք արդիւնս եկեղեցւոյն,
միաբանքս սահմանեցին նա պատարագ, 'ի տօնի Յօհաննու-
աւետարանչին. որքան մեք կենդանի. մեր ծնողացն, և յետ
մեր ելից կատարեն. և ստարիչքն օրհնին յԱստուծոյ:

Ի վերայ համարի Ձծի եկեղեցւոյն 'ի յետսոս խաչէն հայր գրեալ:

Յուսովն Աստուծոյ ծառայ սուրբ Աշանիս Հաղբատայ

Ի վննէ առաջ քաշարացի և ամուսին իւր Սարգէնի շատ արդեամբ միտքանեցան սուրբ ուխտիս. և մեք տէր Յօհաննէս լմամբ եղբարցս սիրով ընկալաք, և ըստ մեծի մասին յուսոյն իւրեանց տուաք նոցա կիւրակէին երեք շարաթօրն պատարագել զամէն եկեղեցիքս ասնէն, կատարիչք դրոյս օրհնին յԱստուծոյ, և խաղանկէքն դատին 'ի Տեառնէ:

Ի ներքոյ սորոս

Կամք բարերարին Աստուծոյ Պատրոն Ղ'իւն ծերն, և ամուսին իւր միտքանեցան սուրբ ուխտիս Հաղթատայ, և մեք տէր Յօհաննէս և եղբարքս տուաք նոցա զՍարգայ խաչն տօնն. որչափ կենդանի են իւրեանց ծնողաց, և յետ ելնց ս' պաշտին անխափան կատարել, կատարիչք օրհնին:

Ի Ռոմն չծղ.

Շնորհին Աստուծոյ Սխիթար քահանայ որդի Մէլենի միտքանեցաւ, և ետ զարդիւնս 'ի շնութեան սորա 'ի դռան կաթուղիկէիս և մեք տէր Յովհաննէս կամեցողութեամբ եղբարցս սահմանեցաք երկու պատարագ երախտաւորին 'ի տօնի Պետրոսի առաքելոյն կատարիչք օրհնին յԱստուծոյ:

Ի վերայ սէնոյ Գրառան

Կամաւն Աստուծոյ եւ Սահրամ Կուլէջանց միտքանեցայ սրբոյս և ետու զիմ վնուածու այդին որ 'ի Ռերդիքէ դրատունս իմ հոգւոյ բաժին, տէր Յօհաննէս և եղբարք

ետուն մեզ պատարագ 'ի տօնի Լ'տուլմանց ամէն եկեղեցիք:

Մէք այո:

Յանուն Լ'Մ մեր գիր է յանուն Հաղբատայ եպիսկոպոսիս և միաբանացս, որ տուար Եղիշին որ եկն և միաբանեցաւ ըստ իւրում կարի ընծայ երեր. և մեք 'ի տարումն երկու ժամ տուար, 'ի սուրբ Սարգսի տօնին, որ խաւանէ նորա մեղացն տէր է:

Ի Ֆէլ Ֆէճի Գաւիւն յաշուէ հոգն տաւելի դատան 'ի վերայ երէւոյ
գարունց 'ի լուսն Հայոց ոկթ ին:

Կաման Լ'մենակալին Լ'ստուծոյ այս մեր գիր է Հաղբատայ եպիսկոպոսին Յովհաննու և ամենայն միաբանացս մեծի և իւրբու, որ տուար Սաչէի Թոռին Սաչուկին և իւր կենակից Սամախաթունին միաբանութիւն յայտառն ամն որ եկին 'ի սուրբ Նշանս. և ամենայն ընչից իւրեանց արդիւնաւորեցին մեզ և մեք ընկալար սիրով և կարգեցար զխաչ գիւտի շաքաթն և կիւրակէն նոցա առնեն ժամն. ամենայն եկեղեցիքս անխաւան մինչ 'ի կատարած աշխահի, որքան կենդանի են Սաչէի ծնողացն առնեն Սարգսի և Կատայի և յետ նոցա մէկ Սաչէին և մէկն Սամախաթունին. ով խաւանէ մասն զՅուդայի և զԿայէնի առցէ, և նոցա մեղացն տէր է առաջի Լ'ստուծոյ:

Եւ Սամախաթուն տվն զձեթահանքն . որ 'ի Սահ-
րամայ որդեկանցն զնեցի զմն ակն . որ երբ ժամն մեր է լինի
զսեղանն 'ի մեր սնուն զնեն . ով խախանէ և յետ արանու
զձեթահանքն 'ի վանիցս զվերագրեալն նդուսն առցէ :

ՊԵՐՏՅԱՆ ԽՈՐԱԿԱՆԻՆ ԷՆԻՅ ԱՊՐԱՄ 'Ի ՄԵՐԱՆՈՎՆՈՒՆՆԵՐ՝

Յառաջորդութեան տեսուն Բարսղէ հօր եղբօր եւ
Գաւիթ որդի Սասակայ շնեցի ըզ խորանս և զեկեղեցիս 'ի
վերայ հանդստալանի հօր իմոյ . և բուեր Փութութեանայ .
արդ աղաչմտութեւ եղբայր . լծեան զաղուհացից շաբաթօրն
և զկիւրակէն իմ մօր դստեր Սիւրիկէի թագաւորի . և իմ
բուերն եղիւ բառասունսն իմ հօրն և յետ ինձ , և իմ բուերն
մերն . ով խախանէ , մեր խաչիս սրարտական է առաջի Աստուծոյ

ՊԵՐՏՅԱՆ ԽՈՐԱԿԱՆԻՆ ԷՆԻՅ ԱՊՐԱՄ 'Ի ՄԵՐԱՆՈՎՆՈՒՆՆԵՐ՝

Սամախն ամենախաղն Աստուծոյ եւ տէր Յովհաննէս
առաջնորդ սուրբ ուխտիս Հաղատայ լումաբ եղբարցո ընկա-
լար սիրով զՏէր Գրիգոր եպիսկոպոս Տարսնայ որ եկն երկր
պաշտօն լին սուրբ Աշանիս և ետ ընծայ եկեղեցոյս սպիտակ
և նախորտ 'ի վայելումն եղբարցո . և խնդրեցի 'ի մէջ միաբան
եղբայր լինիլ մեզ . և մեր լն կամաց նորա սահմանեցաք սուրբ
Աստուածածնայ վերափոխման զերրորդ աւուր պատարաքն ,
որ ամենայն եկեղեցիքն իւր ծնողայն առնեն . թօրոսին և
թագերի և սնուցողացն տէր Բարսղէն Հովսիփմանց աօնին ,

Դ Էրայ Էմարի գաւթի առաջի ԴԵ Եկեղեցւոյն ի Լեռնէն աղբւ

Կաման Լստուծոյ եւ Գրիգոր եղբայր տեառն Համա-
ղտաւայ առաջնորդ սուրբ ուխտիս Հաղբատայ մեծ յուսով
ապաւինեցայ ի սուրբ Կշանս . և զիմ հոգւոյ բաժին դիւզն
որ գանձով գնեալ էի Յաղեաղ լինին որդեացն ի Սարգս-
ղակաւաւաւորն . որ կռչի Մամբուտ ետուս ի սուրբ Կշանս
աղագս իրկութեան հոգւոյ իմոյ կամակցութեամբ վարդապե-
տացո . և ամէն եղբայրութիւնս ընկալան սահմանեցին ամէն
եկեղեցիքս յիմ անուն պատարագել զԲն ի նոր կերակելի
երկու պատարագ Մամբանայ իմ կենակցին . և այլն ինձ .
և զսեղանն յիմ անուն գնեն որպէս զԿանային . արդ եթէ ոք
զսէր և զԺամն խալանի , ի յարքայական սեղանացն զրկեալ
եղիցի իմ մեղացն պարտական է առաջն Լստուծոյ :

Դ ԴԵ ԴԵԻ Գաւթի ի Կողմ Կիւսիւր

Հնորհին Լ. Ե. եւ Մարիամ դուստր Կիւրիկէ արքային
հանդերձ Ռաւստգնայիւ շենեցի զգաւթս և ծածկեցի զիմ
արդեամբս տուի այդի . հատի զճորտութիւն , ծառ զարդարին
մեզ պատարագ լիցի :

Դ ԴԵ ԴԵԻ Եկեղեցւոյն ի Էրայ աղտուղեան արձոյն ի Լեռնէն Ե՞ :

Եւ Լստարիւ որդի Գրիգորոյ ետու զՆոյէբոյնն ի Հաղբա-
տայ գանձագին արարի և այլ վասն Երկհանէսի արեշա-
տութեան , ինձ մեղաց թողութիւն և պարտական են ամե-
նայն ամի ք քառասունը առնել ինձ , արդ եթէ ոք զիմ ուխ-
տն խախտեալ ջանայնդովեալ լիցի ամենակալ բերանէն Լ. Ե. :

Պիեթիայ սորն:

Պի հոտ անուշութեան եղբորս Պրիգորայ հինգ պատա-
րագ յամենայն տարի անխախտ մատուցանել յառուրս սրբոյ
Պիեթիայ և որ խախտանէ, մեր մեղացն տէր է:

Յահելի և իւր Դեծի եկեղեցւոյ:

Հնորհինն Աստուծոյ ու Ղաւթի և Աիւրիկէի, ևս
Հայր Յոհաննէս և Պրիգոր ետու զՅովնան սուրբնշանիս
վասն արեւատութեան թագաւորայ սոցա և մեր մեղաց
թողութեան. գրեցին ինձ ժամ զծաղկաղարդին, որչափ մեր
կենդանի եմք մեր ծնողացն առնեն, և յետ վախճանի իմ
ինձ. Հայր Յոհաննէս և եղբարքս դրեցաք Ահաւամայ ժամ
անխախտ մինչ քալուստն Աստուծոյ. եթէ որչափ գրոյ հա-
սուակ կայ, կամ պակասել ջանայ. և որ զայս գիրս խախտանէ,
նշովեալ է:

Պիեթայ զանգագործանն ի Քաւինն նղդ:

Հինեցաւ գեղեցկաղարդ տաճարս Աստուծոյ մատու-
ցանօղ վառարանաց եօթն խորանաւ ի տէր Համադասարայ,
սրում ողորմեսցի Վրիստոս և տացէ ի լուսեղէն յարկաց
իւրոյ, ոգւոյ նորա և Յոհաննէսի քուեր որդոյ իւրոյ, և այլ
Աշխատողացն. զի բազում ջանիւ շինեաց զսա ի դառն ժամա-
նակիս թաւթարաց:

Մերչ աղբեր ի վերայ խաւի գերեզմանապան ի Քաւինն նղդ:

Հնորհինն Աստուծոյ ևս Յակոբ և Սարգսրէս յառաջ-

նորդութեան տեառն Համազասպայ կանգնեցաք զսուրբ
Սարգիս բարեխօս մեզ և Սիմեար վարդապետին Վրբա-
րեցւոյ և հօր Բարսիլ և ննջեցեցոյ մերոյ, որք երկրպագէք
'ի Վրիստոսընկալ սուրբ Նշանիս, զմեզ յաղօթս յիշեօջէք
'ի տէր. յիշողքդ օրհնեալ լիցիք 'ի Տեառնէ :

Մէք հոգա 'ի Լուսնի մօզ :

Կանգնեցաւ Նշանս Տէրունական 'ի վերայ հանգստա-
րանի պատուական քահանային Գրիգորայ, որք երկրպագէք,
յիշեցէք 'ի Վրիստոս :

Մէք հոգա 'ի Լուսնի մօզ :

Կանգնեցաւ խաչս 'ի վերայ հանգստարանի Աղէքսանդ-
րի Պօղոսի և Յովսէփայ :

Մէք հոգա :

Կանգնեցաւ խաչս 'ի վերայ քահանայիս Գրիգորայ
'ի վերայ դրան շեմոյ կուսանաց վանից Հաղպատայ 'ի Թուին
ոճիւն նորոգեալ է բարեպաշտ իշխանն Օշա և կին իւր
Արլար :

Դ Տեղ պահպանութեան :

Յանուն Աստուծոյ Գրիգոր եղբայր Համազասպայ մեծ
յուսույ ապաւինեցոյ սուրբ Նշանիս ետու 'ի շինութեան
եկեղեցւոյ ծ դահեկան. և այլ արդիւնք, վարդապետք և

միաբանը սահմանեցին 'ի տօնի սուրբ Գրիգորի աղուհացից
բժամ առնել յիմ անուն պատարագել, ու խափանէ իմ
մեղացն տէր է, և կատարելքն օրհնին 'ի Վրիստոսէ :

Ի վերայ ահեմի խորհիւն :

Եւ Սլքան ամուսին Աստակայ ետու Շղահեկան և
գումիւնի 'ի շինութեան եկեղեցւոյս . և մեր տէր Համա-
ղասպ և միաբանքս տուար Աստուածածնի տօնին սուրբ
պատարագ ամենայն ամի անխափան յանուն Սլքանայ մատու-
ցանել 'ի խորանիս . ու խափանէ, դատի յԱստուծոյ և կա-
տարելք օրհնին յԱստուծոյ :

'ի յերկն դառաւ յաջ հոգն 'ի դրան :

Եւ Եսայեայ բահանայ մեծ յուսով ապաւինեցայ սուրբ
Նանիս, և տէր Համաղասպ և միաբանքս ետուն պատարագ
'ի տօնի թափոգութեան թագաւորին :

Գրեգորիս եղեալ յաջ հոգն 'ի Տէր Տեծի գաւթի տառի դրան
Տեծի եկեղեցւոյն :

Գրեգոր Ամրոյ, կից սորա Չարարէի և Իմանէի բոյբ
Նեգաւին, կից սորա տէր Գրեգորիս . կից սորա Նբաղ
Թագաւոր . կից սորա Ղաւիթ, կից սորա Արեւիկէ Թագ-
աւոր . կից սորա այս է Հանգիստ Սննա վարդապետին . կից
սորա այս է տապան մնաա վարդապետին Թուին ԸՄՃ .
կից սորա Բաւրինայ, կից սորա Աւագայ, կից սորա Սմբատ .
կից սորա Խոսարովիկ . կից սորա Խաւաա Հառան . կից

սորա տէր Գրիգորէսի եղբայրն. կից սորա Ռուսուգան կէց
որա Առաթի. կից սորա Սասուն. կից սորա Նանրայ.

Յակէակէ Կողմն.

Սաթունին. 'ի ներքոյ սորա Փիլիպպոս եպիսկոպոս
Լճնջեցի. 'ի վերքան զոս Բուրդ Լճերայ. կից սորա Դաւիթ,
կից սորա Համգ. կից սորա Դուլ. Վորը հեռի Սմբատ
որդի Գարբանիէլն. առ սովաւ Սասակ. կից սորա Լուր դուստր
Փուրթուխնայ Թանայեկ. կից սորա Սաթեւ. 'ի վերքան
զոս Լճաս Թաղաւոր:

Սէծ գրտն առաջի:

Հանգիստ Յօհաննէս քահանայի. կից սորա Լըհասան:

'Ի գրտն գրապան:

Տապան Լընգի. որ նորոգեաց սուրբ ուխտս. կից սորա
Մեծ ելից եկեղեցւոյ դէպ 'ի տուն է տապան Չիթորկան.

Հոս գրտն կայ խաչ յորոյ վերայ գրեալ է:

Ես Հոնավար որդի Սկանն իշխանաց իշխանի անժամե
նակ ելի 'ի կենաց, սուգ Մեծ Թողի ծնողաց իմաց. որք կար
դայր զիս յաղօթս յիշեցէք:

'Ի Հիսուսայի 'իողմն 'ի վեր քան զառաքապն կայ գրեալ
'ի Լուին նիւ.

Սիմէոն հայր և Տերախուն երէց շինեցաք զեկեղեցի:

Սմբատայ և Ղուբուքեայ իրիւթեան, 'ի Թուինն ուձի նորոգեալէ տանիս սուրբ ուխտիս ձեռամբ Լընզ ապաշխարողէս՝

ԵՐԶԱՆԵՅՐՈՒԹԻՒՆԻ Դ ՍՏԳՈՒ ՁՈՐ ԵՅՍԻՆԻՆ ՍԵՒՈՐԴԻՆՆՅ՝

Յիսուսայ զաշխարհային որ անդ 'ի լուսնի ու ին

Լստէր յօհաննէս տնկեցի զայս տնյարկս մեծաւ աշխատութեամբ և 'ի ոխէ Թուինն ես Ղարիգոր վարդապետ քուե՛ր որդի Պատրոնայնն նոր շինեցի զայգիս և կանգնեցի զխաչս յառաջնորդութեան հայր Յովհաննէսի վասն յիշատակի նոցա և ինձ որք երկրպագէք, յիշեցէ՛ք 'ի Վրիատոս Յիսուս եթէ որ յետ մեր զայգին հանէ յԼստուածածնէն, նըզվածէ յԼստուծոյ և 'ի խաչէս ամէն:

'ի վերայ անկեալ խաչի մէջ:

Ստանն Լստուծոյ հօր և Որդւոյ և սուրբ Հուգոյ ես հայր Յօհաննէս առաջնորդ սուրբ ուխտիս Սանահնայ 'ի Թուինն ո՞չ ին գնեցի զայգիս. Սադունենց խալաչիցն վասն արեւադուրութեան ուարոնաց մերոց, ո՛ւր խալանէ Յուգայի Սատանայի Վայենի մասնակից է:

'ի վերայ պատանայութիւն որոս:

Յանուն Լստուծոյ ես Վերուբս ասուի զայս իմ դնուած այգին սուրբ Սարգսին վախմ որ կուսանքն վայելեն.

ով որ յետու յառաջ հանեալ Զանայ, նղովն յԱստուծոյ և յամենայն սրբոց նորա Աստուած ողորմի իմ ծնողայն,

ԿԼՅԱՆ ԲԵՐԴ.

Այս դղեակ լի մէջ Հաղբատայ և Սանահնի կառուցեալ կայ, 'ի վերայ միոյ բարձրագոյն բլրոյ՝ որ 'ի մէջ ձորոյն 'ի Թուին Հայոց ո՛ր 'ի հայր Յօհաննէս Աբբեայիսկոստէ քեռ որդւոյ իշխանացն Օլբարէի և Խլանէի, և նոցին իսկ հրամանաւ վասն ապահովութեան սրբոյ Նշանին Հաղբատայ, անսուիկ է այս տեղի, և յերկուց կողմանց իջանեն գետք յորդաջուրք և սրբնութացք. 'ի ոտսրոտ այսր ամբոցի են այդիք գեղջն. 'ի մէջ ամբոցիս գոյ գմբէթ աղարդ եկեղեցի, և 'ի ճակատ եկեղեցւոյն գրեալ, « Կամաւն Աստուծոյ ես տէր Յօհաննէս առաջնորդ Հաղբատայ քւեր որդի մեծի Պատրոնայ Օլբարէի և Խլանէի 'ի Ժամանակի որ եհաս սասանումն աշխարհիս մերոյ յանօրէն խորադմանց ոչ զոյր տեղ ապաստանի սուրբ Նշանիս և եղբարցս, հրամանաւ Քեռւոյն իմոյ Խանէի, և որդւոյն իւրոյ Աղաղին և Շահնշահ որդւոյ Օլբարէի շինեցի զամբոցս և զեկեղեցիս Հաղբատայ սուրբ Նշանիս բազում աշխատութեամբ: Երգ եթէ որ զնա 'ի Հաղբատայ հանէ թէ 'ի մեծաց թէ 'ի փոքունց զինչ և իցէ պատճառաւ, մարդն այն նղովեալ եղիցի. 'ի մահուան և 'ի կենաց յԱդամայ մինչ 'ի դաւրոսան Քրիստոսի նղովք կայ 'ի վերայ նորա, եղեցի երեբեալ և տատանեալ որպէս Կայենի, և բաժին Յուդային առցէ և աւանդիչ հոգւոյ նորա Սատանայ լիցի, և առաջնորդ սորա որ կամաւոր նախանձու կամ ծուլութեամբ կամ կաշառօք զսա 'ի Հաղբատայ հանէ զվերոյ գրեալ նղովքն առցէ և որք չարս սցին

սրարտական լինել Լատուծոյ. և ինձ տէր Յօհաննէսիս, Լատուածածնի երեք աւուր պատարագն ինձ լիցի. յԱյսմ գղեկի գոյ աղբիւր բերեալ 'ի յոռնակոյ, որ այժմ է աւերակ: ատուի նեղեալ զնայ Լատուծոյ իշխանն առ խանն Թաթաւայ Զորմաղան անուն. և ետ զգուստը իւր Ետուղայ զօրու պետի նորա. և աստի գերեցան անհամար քրիստոնէայք լինելով կամաւ նմա անձնատուր, չորմէ գրէ Սերակոս գլ" 6, համար 92) հանդէպ այսր ամրոցին 'ի կողմն արեւմտից հիւսիսոյ. առաին ձորոյ գետոյ մերձ եկեղեցւոյն Լուդրէի զօրավարի յետ պատուանդանի խաչին է դամբարան արդիւնական վարդապետին Սարգանայ. որ զինի շքաբերական Թղթոյն Սոստանդեայ Սաթուղեկոսին եկաց աստ և ուսուցանէր զաշակերտս: (Սեր. խո" գլ" 6) 'ի վերայ տապանին մականդրեալ Թիւ մահուանն չիլ. յԱրեւելից հարաւոյ այսր ամրոցիս է քարաւին հաշտաւ կոչեցեալ. որ ընկալաւ զայս անուն 'ի հակառակութենէ որդւոյն Տուտայ, ի եպիսկոպոսին Սինասայ առաքեցելոյն 'ի Օլարարիայ սպասալարէ վասն առնելոյ զքանի մի արարողութիւնս ընդ Յունաց՝ որպիսի էր առնել զտօն Լատուածածնի և խաչին, ոչ 'ի կիւրակէի՝ այլ յորում աւուր և հանդիպի, նաև առնել վրանաւ զպատարագ շարժական վիմաւ: Լատ գանակոծ արարին զՍինասայ եպիսկոպոսն և զժորինն գահաժեշտ արկին. վասն որոյ ընտելի աւանդութեամբ ցայսօր ժամանակի հակառակի հսկեր ասեմ:

ՀՆԱՊ ԿՄԱՅԻՄՆ ԿՄԱՄԱՆԻ:

Ի անառիկ ամրոյ յերկից կողմանց միապաղաղ քարիւ շքապատեալ, որում տիրէր երբեմն մագիստրոսն Վրիգոր, և 'ի կողմն Լուսելից որձատաշ քարամբք պարիսպ պատեալ արու-

արձանօք, բայց այժմ 'ի բաղմանալ բնակչաց քակեցին զայն պարխալ. 'ի պարեկս գղեկիս է դարանանման այր՝ Այս գիւղունի՛ զիորք աղբիւր անհամ ջրոյ, վասն որոյ ողորմելի կանայք նոցա 'ի մի փարսախ հեռաւոր վայրաց բերեն զջուր սղնաբարձ բեռամբ: 'ի կողմն Արեւելց այսր գղեկի է սագաշն եկեղեցի՛ յանուն սրբոյն Սարգսի. զոյ և մատուռ յանուն Բուրոյ քահանայեն և Շինու սարկաւազին:

ՄԱՌՈՐԻՆԵՆՅ ՁՈՐ

Այս տեղի մերձ է վանաց Սանահնի 'ի կողմն Արամից, բնակիչք սորա էին հատուած 'ի քաղաքեն Անույ, պալթա կանութեամբ վերաբնակեալ յալին կասպիական ծովուն, նեղեալ 'ի զանաղան աղբաց, Ունաց, Ղեկաց, Սաղթաց և Ալանաց, վասն որոյ դարձ անտի արարեալ անդորրացան տատ 'ի սոյն ձորամիջի, Անմատչելի խոխոմբ տեղւոյս աղատ պահեցին զնոսա յերեսաց Թնամեաց, հաւանական է թէ սորա սեւացան 'ի տեժոյ երկրին Ալանաց, ուստի և անուանեցու ձորս այս Անորդւոց ձոր. կամ ըստ պատմաց յանուն գլխաւորին Վեորդեայ անուանեցան Անաւորդիք. ք սեւի սրդիք վասն սեւութեան գունոյ նորա. 'ի նոյն բնակչաց ցարդ ևս կան 'ի Սանահն քանի մի գերդաստանք, տեղին այժմ ավերակ է և անտառալի. բայց նշանք տանց այդեաց և այլոց մեծամեծ շինուածոց ցարդ ևս երեւին, 'ի մերձակայ վայրս սորա պահեալ մնայ ցարդ անդտանելի ջահն երկաւից ասեղ անսւանեալ. ի՞նչ որում պահօղք նորա սպանան նոյն հետոյն 'ի ճաղաթայէ զօրապետէն Անկի:

ԿՕՇԼԵՅ ԷՄ ԴՆՕՇԼԻՆԵՐԹ :

Ի միաստղադ քար 'ի վեր սեպացեալ Հանդէպ Ս. նաՀնի վանաց 'ի կողմն հիւսիսայ. 'ի գլուխն ունի զամբագոյն պորթուպ և տակառ ջրոյ. որ է ուխտատեղի յանուն սրբոյն Պէտրդեայ. 'ի նորոգել ուխտատեղւոյս 'ի 1828 ամի դտան անդէն քանի մի երկաթեայ նետը և աղեղունք :

ՄԵՏԱՂ ԼԻՄՆ ՀԱՆՔ ՊՂՆԶԻ

Հանքս այս է 'ի ստորոտ լերինն Լալվարու 'ի տեղի անվայելուչ. բայց վասն բազմաշահ օգտի հանքայն Յոյնք ոմանք հաճեցան բնակիլ անդէն. սա միայն առատ բերովք իւրովք երեւել է 'ի մէջ լերանք Հայոց և Պարսից. Թէպէտ են յաճմէ և յահեկէ սորա և այլ երկու լերինք Պղնձաբերք. բայց յանգործութենէ մնան անօգուտ. վանքն Սանահին ունի 'ի սմանէ զբաժին եօթներորդ. բնակիչք սորա Յոյնք են մարդասէր յոյժ ունեւոր լինքեանց համեմատ զքահանայն Պէտրդ :

ՂՕՂԻՄՆ :

Ի գիւղ փոքր. դիրք տեղւոյն է անվայելուչ. 'ի կողմանէ արեւելց. ունի զճուրն Սեաւորդեաց. բնակիչք 'ի սմա են երեսուն գերդաստանք 'ի Հայոց. այս գիւղ հեռի է 'ի Տըվ խիսայ տասնեւորս ժամու ճանապարհաւ 'ի կողմն հարաւոյ. մերձ սորա է գերեզման Սարդան նահատակի, որ վկայեցաւ մարտիրոսական անուամբ 'ի հնդեկտաւաներորդ դարուն. ունի աղնիւ ցորեան և զայգիւ սակաւս :

ԱՅՏԱԼԻ

Ի մեծանիստ գիւղ 'ի ճոխաթիլն առնոն Լալվարու Ի երկու ժամաւ հեռի 'ի Ռօճկանայ 'ի կողմն արեւմտից. ասի աւանդութեամբ թէ ոմն Վարդապետ Կարդայց ամա անկէծս որով ակտաւորեալ բնակիչք մեռան հետ զհետէ և աստի անուանեցաւ Լալվարու. զհաւանութիւնս այսր հրաշից թողում 'ի Կամս ընթերցողաց. մերձ սորա է ուխտն Նոտուածամբ հոյակապ և երկնանման Կաթուղիկէիւ որ զտեսողն հիացուցանէ զայմայմամբ. մանաւանդ ա տարին չքնաղ քանդակազործութիւնն, բազմօք անցանէ զներկայ ճարտարապետութեամբ. Եկեղեցին է կառուցեալ 'ի բարձրագոյն վիմի 'ի վերայ երկուց սեանց. և դաւիթ նորա շքապատեալ է աւրազոյն պարսպաւ: Այս տեղն երբեմն եղեալ է Կալիսկոպոսարան Յունաց, այլ թէ իսկապէս Յունաց է թէ Հայոց չէ յայտ. ըստ որում չիք ճշմարիտ վէպ և Կամարձանագիր. միայն մերձ սորա գոյ մատուռ և խաչ փորրիկ գրեալ 'ի վերայ խաչին, Կանգնեցաւ խաչս օգնականն Նազայ յառաջնորդութեան Համազասպայ, և 'ի ծինամճղարութեան 2 Պետրի 'ի թուին Հայոց ողբէն, այս վանք յարտաբին կողմանէ գեղեցիկ է քան զմերձակայ վանօրայս. որ և եղև ապաստանտորան բազմաց յերեսաց թշնամեաց. բայց յետոյ աւերեցաւ ձեռամբ () Թին խանի. և մեռան գերեցան աստի՝ բաղումբ 'ի Վրխտունից:

1 Լալվար է բառ տաճկական և նշանակէ ունող զուռտակ ակն:

2 Օրինամճղար է բառ Սրաց և նշանակէ յառաջնութայ Կամ առաջնորդ:

ՆՍՆԱԼՆ

Ե գիւղ փոքր , յորում է մատուռ ոսգաշէն. զայս անուն ընկալաւ մատուռս և գիւղս այս, յորժամ բռնու թեամբ քարշէին զգերիս գաղանացեալ Ղեկք և նորա գաւառով գոյէին սւստի անուանեցաւ Ո՛ւլխան:

ՈՒԶԻՒԽԱՆ

Ե տեղի գեղջ մեծանիստ 'ի գեղեցիկ վայրի. 'ի վեր բան զինքն է լեառն Լալվարու վայտաւէտ ջրաւէտ' և ծաղկալի, որ դարմանէ զգիւղս զայս ոչ սակաւ Վրիս տոնեայք եղեն գողակուր, և գերի յայսմ տեղւոջ 'ի Ղեկաց և յայլոց. ունի գերիս եկեղեցիս որք այժմ են աւերակք, առողջարար է յոյժ ջուր և օդ տեղւոյս. հեռի է 'ի Խալխիսայ 13 ժամու ճանապարհաւ. 'ի Սանահնայ երեք ժամու 'ի կողմն Հիւսիսոյ:

ԽՈԺՈՒՆԻ

Ի ոժողունի է աւերակ մեծանիստ 'ի սահմանս Սօմսէ թու 1 նշանք ագեաց և պարտիզաց արացուցանեն զվայել չութիւն սորա, զսա պարգեւաց արքայն Բագրատունեաց ազգին Բրդութեանց 'ինչան սիրոյ, զառաջեաւն անցանէ քաղցրահամ ջուրն Բանուլի, և ունի զգաշան Օրովաց Մեծն Սարդան կոչէ զսա Խոռխոռունի. յասելն խոժողունին խոռխոռունին է , ունի գերիս եկեղեցիս սագաշէնս. և զմի շքեղ կաթուղիկիւն:

Սօմսէն է բաւ Սրաց նշանակէ հայաստան. յայս անուն կոչեցաւ և կոչն ցայսօր ժամանակի մասն Հայաստանի որ անկաւ ընդ իշխանութեամբ Սրաց:

ԽՈՌԱԿԵՐՈՒՄ

Խորակերտ կամ խողակերտ է լայնանիստ գիւղ՝ ի ս ու
րոտ Ալվարու, ՚ի սաուդաբանութենէ անուանն և ՚ի գրու
թենէ մեծին Ալարդանայ երեւի շինեալ ՚ի ԽոռնաՀապետն
՚ի լերանց Ալվարու իջանեն կարկաշատահ և բարեհամ աղ
բիւրք յայս գիւղ և վայելուչ յօրինեն զերեսս գաշտաց սորա
ուստի այս գիւղ վարժամ է ամենայն բարեք բնութեան
Ըստ է մենաստանն զոր շինեաց լշանն Ատեվաննոս որդի
Յօհաննայ Վարեցւոյ՝ Ե ժամանակս կաթողիկոսութեան
Կոստանդեայ յարեպիսկոպոսութեն Համադասայ ՚ի Թ ու
ին Հայոց չին, ին որպէս ցուցանէ արձանագիրն գրեալ ՚ի
Ճակատ դրան եկեղեցւոյն որ չէ կարի շքեղ՝ որոյ լայնութիւնն
է 19 կանգուն, նոյնպէս և երկայնութիւնն, սակայն պարանոց
կաթուղիկէին է գեղեցիկ կերտուածով անաձև յօրինեալ ՚ի
նեքրուստ գիրէթ կաթուղիկէին շքեղ արուեստիւ կամա
րակալեալ է, նոյնպէս և արտաքին գաւթն՝ որոյ երկայնու
թիւն է 18 կանգուն նոյնպէս և լայնութիւնն, յարձանա
գրութեանց եղելոց ՚ի վերայ եկեղեցւոյս երեւի Թ է մեծն Ալար
դան եղեալ է վանահայր սոյն մենաստանիս, ըստ որում ՚ի
կողակ կամարն գրեալ կայք, մեք երկու եղբարքս միաբա
նեցաք աստ հրամանաւ տիեղերալոյս վարդապետին Ալարդա
նայ, բայց այժմ է աւերակ գլխովին, յայտ է ՚ի պատմութեանց
Թ է չէ սա իսկապէս տեղի Խոռխողակերտաց, բայց հա
ւանական է Թ է ոմն ՚ի սերնդոց նոյն աղբի բնակեալ աստ նորո
գեալ է զանուն պայազատ տոհմին կոչելով Խողակերտ
կամ Թ է ինքն իցէ լեալ Խողանուամբ,

ԲԱՐՈՒԹԵՐՈՒ ՀԱՅ ԲԱՐՈՒԹԵՐՈՒ

Եւ դղեակի անառիկ կրաշէն պատեալ մեծամեծ վեմեր և արուարձանօք՝ կառուցեալ 'ի կատար բլրակի միօջ 'ի Բագնաճապետէն Հայոց ըստ գրեւոյ մեծին Արքանայ. շուրջ ղերեալ ունի զանատեղիս խիտառ խիտ, և զմայրիս բազումն, զառաջեալն անցանէ դետալն Ալվարու խոնոջուն գնացիւք, անկանի այս բերդ յորեմուտս Հիւսիսոյ Խոռակերտ աւանին, և ոչ հեռի 'ի նմանէ, այս դղեակ բազմեցա մնաց անառիկ 'ի կատարն զօրաց Պարսից, և ապրեցոյց զբազումն 'ի Բերխտունից, զգեղեցիկն անուն առ իւր պահելով յաւետ պատմաբան իւրումն հիմնադրիւ:

ԽՈՒՃԱՊ

Խուճապ է աւերակ զորով վերսագեղ մայրիք պարառեալ կաղմեն տեսարան շքեղ, յայս աւերակ իջանեն 'ի ծաղկածործոր հովտոցն Ալվարու քաղցրահամաղբիւրք, և կաղմեն զնոս պանծալի նստարան. առ սովալ գտանի մենաստանն Խուճապ, և թէ ո՞ր անուամբ է կառուցեալ այս սուրբ ուխտ, չէ՞ յայտ. ըստ որում չունի զյիշատակութիւն. վաճառ այս գեղեցիկ է յարտաբն կողմանէ՝ մանաւանդ եղբր լուսամտից, որոյ երկայնութիւն է 28 կանգուն, նոյնպէս և լայնութիւն, կառուցեալ կայ 'ի վերայ երկուց սեանց. 'ի պարանոց կաթուղիկէն գոն գլուխը կենդանեաց, Ալից սորա է սագաշէն եկեղեցի և 'ի միջի դարանանման խորանը, առ դրան եկեղեցւոյն է լիորդ գաւիթ ղետեղեալ 'ի վերայ երկուց սեանց, որ ունի ղերազանդ պարիսպ շինեալ մեծամեծ քարամբր, ըստ ներքին շնուածոյն այս

Եւ զ' յի երեւի գող Յունաց, բայց դու յէ Թէ յիտոյ անկեալ
իյէ 'ի ձեռս նոցա, որք և վախճանեալ իյեն զնեզրին շնուածն
ըստ իւրեանց ծիսի:

ԻՆՍՈՒՐ ԻՆՆՈՒՆ

Եւ յս լեռն մի է յերեւել լեռանց Հայաստանի, յոյժ
վայելուէ ճաղկաւէտ խոտաւէտ և վայտաւէտ. մարդագ և տինք
վայելուէ քառանն զսա հաշակեալ 'ի վերայ տյլ և տյլ լեռանց.
ստանալակ կարկաշտաւ հաշակիտ և վճիտ ոտք իւրը ստորս
կեալ ընդ ներքս փողփողեալ ծողփանց կազմն անսարան
սիրայի. 'ի գողսթանէ սորա երեքն ընդարձակ գաշտաւայլք
Լըցսիտ. Գանձակու. Գաւաթիթու. Տիւրիտու. Գաւա
րաց ցլեառ Վալաւառ Գաւաթառ ստորս լեքինս դոտ
նին հանք մետաղաց, արծաթոյ, ոսկոյ, պղնձի, կապարի, սը
ջասպի և այլոց 'ի ստորս լերինս է գիւղն Լըգորի ց' սաւաղ
այր. լը որում գոյ անդէն ինքնափոր այր մծ, յորմէ այս
գիւղ ընկալաւ զայս անուն. յայսմ գեղջ է քարաշէն Եւթ
նախորան տուն Բօմբ ի շէտնի. որ այժմ է աւերակ. ունի զքորը
սագաշէն և կեղեցի. մերձ գեղջս է մնաստանն Սեգուի առ
ձայնեալ յանուն սորբ Բասաւածանի. շինեալ տաշիւ որձա
սաշքարամբ շրջանակն սենեկաղարդ՝ բայց այժմ է աւեր, որ
շերկու լուսամուտս ունի յարեւել կոյս շքեղ քանդակադոր
ծուծեամբ շինեալ:

ՕԶՈՒՆ

Այ գիւղաբաղաք 'ի Տաշտոց աշխարհին որ ունի զգաւ

որս լայնանիւտս և զանաւոս խիտս քիւղան և ւճարց,
որք մատակարարեն բնակչաց զամենայն կարևոր պէտս, ունի
զարտօս ընդարձակս և զմակաղս անասնոց արօտօտկանաց որ
պիտիք են Վալաւթ. Բալքարխաշան և այլն. յԱլեմեից կող-
մանէ սորա շրջապատեալ է ձորն Սեաւդեաց կազմելով զսա-
մնսու իկ զդեակ, 'ի վերին կողմն գեղջս է հոյակապ վիմարդեն
եկեղեցի Խաչգունդ անուն, զետեղեալ 'ի վերայ վեց սեանց
շինեալ 'ի Յօհաննէս իմատասէր կաթուղիկոսէ 'ի թուին
Հայոց ճճի ին քանդակեալ զանաղան պատկերօք որք 'ի հնումն
երկին գոլ զտրմանալք, բայց այժմ չունին զայն գեղեց-
կութիւն, մերձ սորա է արձան եռաժանի, կոխած ոյքաբամբք
և 'ի մէջ երկի ժանեաց տրճանին երկու սնաձև միապաղաղ
քար բարձր և բարակ զարդարեալ գեղեցկաբանդակ պատ-
կերօք որոց երկայնութիւնն է տասն և վեց կանգուն, աւան-
դութեամբ ասի թէ 'ի ներքոյ սորա գոն ոտկերք Սմբատայ
Բաղրատունւոյ որ կատարեցաւ 'ի Վաւին քաղաքի 'ի ներ-
քին կողմն գեղջս էր ամուր գդեակ, զոր 'ի բազմանալ բը-
նակչաց քակեցին 'ի պէտս շինութեան, 'ի մէջ նոյն գդեկի
գոյ սագաշէն եկեղեցի և պատուանդան մի մեծ յանուն սուրբ
կիւրակի, այս գիւղ ունի զքաղցրահամ աղբիւր Կոռորար
կոչեցեալ, որ է կրճատեալ 'ի կենդանարար բառէս, զայս
ջուր երեք Պանպարէ իշխան Օտբարխայ Սպասալարին շի-
նելով մերձ նմին հիւանդանոց, ուր 'ի պարզութենէ օդոյ և
ջրոյն առողջացան ոչ սակաւ հիւանդք, ուստի և այն աղբիւր
անուանեցաւ կենդանարար, շուրջ գեկեղեցյաւն են գերեզ-
մանք անուանի արանց Է ոքս և գերեզման հօր Յօհաննու
իմատասիրի և Խաչգունդ քահանայի, բնակիչք սորա են
բարեբարոյ և հիւրասէր հաւատարիմ և երկիւղած յԱստուծոյ

ԵՐԶՆԵՆԳՐՈՐԹԻՒՆ ՕԶՆԵՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅՆ

Դիւերգոսոսոյ 'ի վերայ տառօնն ունէսի՝ ունին յԱրեմոսոսոս

Կամաւն Լստուծոյ ես Սիրատ ծառայ մեծին Իվանէի
Մտաւորձէլն որդի Ճոռենց Պօղոսի որ արժանի է լաւուց
մեր պարոնաց արեւատու թեան համար Լ՝ ճնայ վերայ հարկն
ետուն զոր շահուղենով 'ի վերայ կայ. ո՛վ խալմանէ նշոված է
յԼստուծոյ. և յԺԸ Հայրապետայն և Յուդայի մասնակից է

Յարեմոսի իտակ 'ի վերայ որոնց ողն էնէղեցոյ:

Կամաւն Լստուծոյ ես Ղեղս որդի Լնդեղտան ծառայ
Իվանէի ես ժամն որ զեղս հատաւ 'ի յանուանէ վասն Իվա-
նէի արեւատու թեան համար քեզնու կռօն գլխահարկն վեր-
կալանք վանքի որ տառապեալ էին և անասունսսսսսսսսսսսսսսսսսս
ո՛վ գլխահարկն առնի խալմանէ նշոված է յԺԸ Հայրապետաց:

Սերճ Հարաւայնն որան 'ի իողն Արեւելից:

Կամաւն Լստուծոյ ես Սահրամ միայնակեացս ետու
զնմ հայրենի սուրբ Նշանն Խաչգունդ եկեղեցւոյ

ԵՄՈՒՃ:

Ե գիւղ վիորբիկ. որոյ դիւքն է յոյժ յարմարաւոր՝ 'ի
միոջն կողմանէ զուարճալի մայրիք պարաւեալ կազմն զսա
դարաստան խնդալի, որ ունի զվիորբ եկեղեցի սագաշն:

ՀՈՒՈՒՆՅՈՒՆ

Ի երկու փոքրագոյն սագաշէն եկեղեցի շինեալ 'ի Օլորարիայ ամիր Սպասաշարէ 'ի Թուին Հայոց նըզ ին մին յանուն սուրբ Նշանի և միւսն Մարտիաճամբոյ. քաջով աւուրաց և լը Սարգան սլառնէ և աւանդութեան ծերոց ոսի Թէ ոսկերքն եղեալք 'ի յայրին են իշխանին Ստալն որ կամեալ քով աւանդ զվրէժ քննու 'ի Հայոց, եկեալէ յայտ աեղի. ուր պատահեալ սրտացաւութեան 'ի կիր արկեալ զամենայն հնարս չէ գտեալ տաղճութիւն ուստի տալաւ ինեալ յազմ սրբոյն Յովհաննու իմաստասիրի կուեալէ զնա առ ինքն. և 'ի դալ սրբոյն իսկոյն տպարկինեալ է ցաւն անողորմելի. զոր տխրի անախտունելի հրաշա տեսեալ իշխանն Ստալն խաղաղութեամբ եղերեալ զերձիմն երկարառակութե արձակեալ յինքննէ զլորս, և զեկեղեալ զսքեմ կրօնաւորական կացեալ է 'ի յայրին յայնմիկ, ուր և մեռեալ իսկ. յորմէ անուանեցաւ Հոռամայր. անշարժ մնացեալ կան ոսկերք սրունից հորա ցոյցոր ժամանակի առ որ և յաճախեն ուխտաւորք 'ի Յունաց. զի 'ի ժամանակաց աստ եգաւ սուրբ Նշանն հրաշալի գետադարձի. յորմէ և ընկալաւ զանուն սուրբ Նշան Հոռամայրի, իսկ Թէ ինքն երեք լը ինքեան զման 'ի փայտէն կենաց՝ Թէ այլք, չէ յայտ. աեղի վանացս է քարաժայռ և դժուարագնալի. 'ի պարեկս վիմիս եղեալ են ոսկեգէլր մատեանք. զորս անորէն Սմէյնխանն մանր կոտորեալ արարեալ է ցիր և ցան, 'ի Թուին Հայոց ռմիւ ին 'ի վերին կողմն սորա յալին ձորայն են այլ ևս երկու սագաշէն եկեղեցիք նոյն անուամբ շինեալ 'ի հայր Սամուէլ վարդապետէ 'ի Թաղաւորութեան Սրաց Վաշայի և յամիր Սպասաշարութեան Օլորարիի և Դաննի. 'ի Թուին Հայոց նըզ ին սուրբ

Նշանն այսք անապատի ձեռամբ Պետրոս վարդապետի հա-
րումն երաց զտալ կուրի միայն 'ի ծնէ կոյր ծնելոյ 'ի վեցերորդ
դարուն որպէս երևի 'ի պատմութեանց:

ԿՈՒՂԵԹ

Եւ դղեակ վորդիկ հանդէպ սուրբ Նշանի. որոյ արեւե-
լեան կողմն է միաստաղալ բար. և 'ի վերայ նորա պարիսոյ
ամբագոյն. յաջմէ և յահիկէ խորագոյն խոխով. սա եղև
երա խառնոր երբեմն աղաակելով զբնակիչս տեղւոյն 'ի բոնու-
թեան, Վեկաց:

ԵՄԶԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆԻ ՀՈՌՈՄԵՅՈՒ ՍՈՒՐԻ ՆՇԱՆՆԵ

Ի ճաշար եաշին որ իայ 'ի դրան եկեղեցւոյն 'ի լեւոն ԿՍ:

Պանդնեցաւ տէրունականա . . .

Եւ վերայ պարտաւորութիւն:

Եւ առաքելալ որդի Վրեդորի բնակեալ ը հովա-
նեաւ սուրբ Նշանի ետու 'ի հայրենի գանձագին տպուն
որ 'ի գունդնանց զեմ բաժինն 'ի սուրբ Նշանն շինեցի զգա-
լի թա կանգնեցի զխաչս տէրունական 'ի ժամանակի ծերու-
թեան իմոյ ետու յիշատակ հազար իմոյ և գրաւական
վերկութեան անձին իմոյ. աւաքն այցելութեան արկի և զմա-
նարին շինեցի և զտախտութեանց, և լլի զմատնարկն 'ի գրա-
տանս յետ անցման շիմոյ. եւ Սամուէլ առաջնորդ սուրբ

ուխտիս ամենայն միաբանաւքս զրեցար զաւր տաւնի սրբոյն
Յովհաննու և Յակոբայ զչորս եկեղեցիս երկու աւր Խաղողին.
երկու աւր Լճաբէլին. և Վրիգորայ առնեն. կամ 'ի մեծաց
կամ 'ի վոքունց. որ զայգին խէ, կամ զժամն խափանէ, նը-
զովս առցէ Լստուծոյ,

Լսաջի դրան գաւէի յԷջրեմիտան հողն 'ի վերայ անհարկ բարե
'ի Լաւին Հայոց չէ:

Կամաւն Լստուծոյ եւ Սարիամն միաբանեցայ սուրբ
'Նշանիս. սուրբ Վրիգորայ պահարանն զուգեցի, հայր Պան-
տայլ և միաբանքս հաստատեցար Վրիգորի Լիւսականգեցւոյ
տօնին առնեն ժամ զամէն եկեղեցիքս. ո՛վ խափանէ դատի
յԼստուծոյ. և կատարելքն աւրհնին 'ի Տեառնէ:

Կից որդա:

Կամաւն Լստուծոյ եւ Սարի լուսիկս մեծ յուսով
միաբանեցայ սուրբ 'Նշանիս. և ետու զիմ հոգւոյ պաշարն
և հայրս Սամուէլ և միաբանքս տուան սուրբ Կուրդի հինգ
շաբաթ աւրն զամէն եկեղեցիքս պատարագել ո՛վ խափանէ
յժք հայրապետաց նզովեալ եղիցի առաջի Լստուծոյ ամէն:

Կից որդա:

Մեծ յուսով յԼստուած և 'ի սուրբ 'Նշանս միա-
բանեցաւ Հասան և ետ հասարակաց տաւնին երեք աւրա-
վար արտ, մին եզն, արդ մեր հայր Յովհաննէս և միաբանքս
յինանց առաջի շաբաթ աւրն տուար Յոհաննու կարապետի

տաւնն զամէն եկեղեցիս որ առ Վրիստոս պատարագեն ,
կատարիչքն աւհնին Ղստուծոյ , և խափանաւ զքն դատին 'ի
Տեառնէ :

Արդ որքա :

Կամաւն Ղստուծոյ ես Պարոն Շահեկին Ղստուծոյ
չնորհին միաբանեցայ սուրբ Նշանիս և ետու զիմ հոգւոյ
պաշարն . և հայր Պանդալ և միաբանքս հաստատեցաք 'ի
տաւնի Թէոդոսի Թագաւորին զամէն եկեղեցիքս պատա-
րագել զՎրիստոս անուն Պարուն Շահեկին ուլ խափանէ
դատի 'ի Տեառնէ :

Ի հերձոյ որքա :

Կամաւն Ղստուծոյ ես Լսկիս միաբանեցայ Հոռով
այրի սուրբ Նշանիս և տուի հարիւր սպիտակ զիմ հոգւոյ
պաշարն . ես հայր Սամուէլ և այլ միաբանքս հաստատեցաք
զեթանասնից երկու աւուրքն , ուլ սոցա ժամն խափանէ նը-
շովս առցէ :

Ի հերձոյ որքա :

Կամաւն Ղստուծոյ ես Բարսեղս և ամուսինն իմ
Թամար միաբանեցաք սուրբ Նշանիս . և տուաք զմեր հոգ-
ւոյ պաշարն հայր Պետրոս և միաբանքս հաստատեցին յայտ-
նութեան ութաւրէքն զամէն եկեղեցիս զՎրիստոս պատա-
րագել մեզ անխափան :

Այս աղբա ՚ի Ռաւին չէ:

Սեճ յուսով յԱտուած և ՚ի սուրբ Աշանս միաբանեցաւ Սահրամ և ամուսին իւր Լսիի. և ետուն զիւրեանց հոգւոյ պաշարն. և մեր հայր Սամուէլ և միաբանքս հաստատեցաք սուրբ Խաչի շաբաթի երկու աւրն ամենայն եկեղեցիք ժամ Սահրամայ կէսն Լսիայ առնեն. ով խաւանէ դատի ՚ի Տեառնէ կատարելքն աւրհնին ՚ի Տեառնէ:

Ի հերքոյ աղբա:

Կամաւն Լստուծոյ ես Իւանէս և ամուսինն Խաթուն և զԼմ. քոյրս միաբանեցաք սուրբ Աշանիս և տուաք մեր հոգւոյ պաշարն, հայր Խաչատուր և միաբանքս հաստատեցին Արկղաթիս ասանին ժամ զամէն եկեղեցիքս. ով խաւանէ դատի յԱտուծոյ կատարելք աւրհնին ՚ի Տեառնէ, Թաւին չէ:

Ի հերքոյ աղբա:

Հրամանաւն Լստուծոյ ես Սերադեղս և ամուսինն իմ Սարիամ միաբանեցաք սուրբ Աշանիս, և ետուն իւրեանց հոգւոյ պաշարն, հայր Պանգաւ և միաբանքս հաստատեցաք անկաւան ամենայն հայրապետաց ժամ զամէն եկեղեցիքս Սերադեղէ: ով խաւանէ դատի յԱտուծոյ:

Այս աղբա:

Կամաւն Լստուծոյ Ռարաք և որդիք իւր Քարաւանեցան և ետուն սուրբ Աշանիս իւրեանց հոգւոյ պաշարն և մեր հայր Պանգաւ և միաբանքս հաստատեցաք ամէն եկեղեցիք:

Բարաբայ առնեն պատարագն, ո՛վ խափանէ դատի 'ե՛
Տեառնէ, կատարելքն աւրհնին թուին չլին :

Այդ որդի 'ի Լուին չլին :

Կամաւն Աստուծոյ եւ Սարգիս Ղոճկանանց և ամուսինն
իմ Արղուիսթուն միաբանեցաք սուրբ 'Նշանիս . շնեցաք
զղանկատունն . և ետու զիմ հայրենի ջրաղացն . Կողական
արտերն . յետ վախճանի հայր Պանդալ և միաբանքս հաս-
տատեցաք Բարդուղիմէոսի տաւնին ամէն եկեղեցիքս սա-
տարագն Սարգսի և կէսն ամուսնոյն հաստատէ . զինչ գը-
րածէ ո՛վ խափանէ դատի 'ե՛ Տեառնէ :

Այդ որդի :

Կամաւն Աստուծոյ եւ Սմբատ և ամուսինն իմ Սանէի
միաբանեցայ սուրբ 'Նշանիս . ետու զՂապէգի շրջանն հայր
Պանդալ և միաբանքս հաստատեցաք զԼիւիական շարաթ-
աւրն զամէն եկեղեցիքս նոցա առնեն կիրակի աւրն . ո՛վ խա-
փանէ դատի 'ե՛ Տեառնէ թուին չլին :

Դնէրդի որդի 'ի Լուին չլին :

Այժ յուսով յԱստուած և 'ի սուրբ 'Նշանս Ումար
և ամուսինն իմ Հրանդշ . և որդիք մեր միաբանեցաք սուրբ
'Նշանիս և սուրբ զմեր հոգւոյ բաժինն 'ի սուրբ 'Նշանս .
և մեր հայր Սամուէլ և միաբանքս սիրով ընկալաք և հաս-
տատեցինք սուրբ զՍտեփաննոսի տաւնին զամէն եկեղեցիքս

որ 'ի Քրիստոս պատարագեն զժամն Ամարին և կէսն ամուսնոյն իւր, ո՛վ խախանէ մեր մեղացն պարտական է և կատարելքն աւրհնին Աստուծոյ:

Անց արար:

Աման Աստուծոյ ամենապիւնն ես խաթութ հաւտիւրս մարանեցայ սուրբ Աշանիս և ետու զիմ հոգւոյ պաշտն հայր Պանդալ և մարանքս հաստատեցաք Սանդխտոյ տանին զամէն եկեղեցիք որ Քրիստոս պատարագեն խաթութին և Գրիգորոյ աւրն և մեր Աշանին խախանելքն դատին 'ի Տեառնէ և յատարելքն աւրհնին Աստուծոյ:

Անց արար 'ի Եռնի չի:

Աման Աստուծոյ ես Ումիւր և ամուսինն իմ Տիկին մարանեցաք սուրբ Աշանիս և ետու զիմ հոգւոյ պաշտն. հայր Արապետ և մարանքս հաստատեցին շրեշտակապետացն տանին զամէն եկեղեցիքս. ո՛վ խախանէ դատի Աստուծոյ կատարելքն աւրհնին 'ի Տեառնէ:

'Ի վերայ Եփոյ արարք Աշան եկեղեցոյն:

'Ի Թուին ո՛չ ևս Ամիր Ապասալար Օսթարէ և խախանէ շնեցաք զեկեղեցիս և տուար զՅիսուսին սուրբ Աշանիս վասն մեր երկար կենդանութեան և մեր ծնողաց հոգւոյն առնեն ժամն երկու աւր Օստիկին Ամիր Ապասալար Սարգիսին և երկու աւր յայտնութեան ու՛ զգիւղն առնեն կամ զժամն խախանեն նզովն առնեն Աստուծոյ:

Կէց որքա՞ն 'ի Լուին ո՞ղէ:

Կամաւն Լստուծոյ ես Աշոտ գնեցի զՏերունական
այգին յամիր Սպասաւար Սարգսէ և ետու սուրբ Աշանիս,
որ զՆազկաղարդի աւրն ժամն ինձ արասցեն:

Ի Դժ Ըստուածամայր եկեղեցոյ 'ի ճոխապ ոչ զոնոյն:

Կամաւն Լստուծոյ ես Իգնատիոս վարդապետ շինեցի
ղեկեղեցիս վասն կենդանութեան Լղբուղին և Աբբայ խա-
թունին յիշատակ հոգւոյ իմոյ և ծնողաց մերոյ և եղբարց
և աշխատողաց:

Հանդիպ որքա՞ն 'ի Լուին ո՞ծ:

Ես Սարգիս և Օսրբարէ որդիք Յակոբայ և Խալին
մայր մեր շինեցաք զեկեղեցիս յիշատակ հոգւոյ մերոյ 'ի
հայրութեան Սամուէլի, և ետուն մեզ աղուհացի կիրա-
կէն զամեն եկեղեցիք մեզ առնեն ու խալիանէ դատի յԱ-
տուծոյ մեր խղճի մեղացն տէր է առաջի Լստուծոյ:

Ի որքա՞ն ուոյն եկեղեցոյն 'ի Լուին Հոռոյ ո՞հի:

Կամաւն Լստուծոյ ես Պետրոս և եղբարքս միաբանե-
ցաք սուրբ Աշանիս տւի մին արծաթի խաչ, ամաւրալար հոդ
և ետուն զիս ժամ, որ խալիանէ մեր մեղացն տէր է:

Ի վերայ որքա՞ն եկեղեցոյ 'ի Լուին հարաւայ 'ի Լուին ո՞ղզ:

Կամաւն Լստուծոյ ես Ջուռնդիկս միաբանեցայ սուր:

Նշանիս ետուն ինձ միաբանքն մին պատարագ սուրբ Ղօոր
գայ տանին, որ խափանէ իմ մեղացն տէրն է:

Աից սորա:

Պաման Լստուծոյ եւ Լստուածատուրս և ամուսինն
իմ Կաթութայ միաբանեցաք սուրբ Նշանիս և տուաք ի
դաճեկան եւ Ղեբսամ վարդապետս և միաբանք զԹադէ-
ոսի տանի ժամն հաստատեցաք զամենայն եկեղեցիքս կհոն
Լստուածատուրին և կհոն ամուսնոյ նորա:

Դ հեբքոյ տորա:

Եւ Ստեփանոս և քոյրս տուաք ժամունս դաճեկան, եւ
Հայր վարդապետ և միաբանքս տուաք ՚ի համբարձման երկու
ժամն ի Ստեփանին ի Սարիամին:

Աից սորա:

Եւ Ղեղս և Սուբիս տուաք քառասուն դաճեկան
՚ի սուրբ Նշանս Հայր վարդապետս և միաբանք Նունեայ և
Սանեայ տանին ժամն հաստատեցաք. ով խափանէ յԺԸ
հայրապետացն նզոված է:

Դ հեբքոյ սորա:

Յանուն Լստուծոյ այս էր մեր Սիրադեղն որդեացս Սար-
գոսի և ազգերկանս զՎապլվէնիսայ այգին ՚ի սուրբ Նշանիս:

Ի վերայ Աստուածածնայ որմոյն 'ի Կողմն արեւմտեց :

Եւ Օղզէս դուստր Սարգսի Վարինջեցւոյ . . .
միաբանեցայ սուրբ Նշանիս . և ետու զիմ հոգւոյ պաշարն
հայր Սարգիս և միաբանք հաստատեցին 'ի յայտնութեան
ութարեքն զերրորդի աւուրն զամենայն եկեղեցիք ժամ մեզ
առնեն : Կատարիչք աւրհնին Լստուծոյ 'ի Թուին չհե :

Ի Ռուին ոկե ,

Շինեցաւ սուրբ Լաւրեալ Մատուռս վասն փրկու
թեան հոգւոց հաւատացեւոց :

Ի վեր քան զսուրբ Նշանն յափն ջարդն 'ի սեռսն Էկեղեցւոյն :

Ի Թաղաւորութեան Լաշայի յամիր տպասաւարութեան
Օտքարէի և որդւոյ իւրոյ Շահնշահ և եղբաւր իւրոյ խանէի
եւ հայր Սամուէլ և այլ միաբանքս շինեցաք զեկեղեցիս
վասն երկտր կենդանութեան պատրոնաց մերոց յիշատակ
հոգւոց մերոց և ծնողաց մերոց . որք երկրպագէք զմեզ յա
ղաւթս յիշեցէք :

Ի Կողմն արեւմտեց :

Եւ Ղաւթի Թ զիմ հոգւոյ պաշարն 'ի սուրբ Նշանս
Սամուէլ և այլ միաբանքս ետուն ինձ միաւր պատարագ
'ի տանի Ղաւթի մարգարէին որ խափանէ իմ մեղացն
պարտական է :

ԻԳՒՀԱՆ ՏՄ ԱՅԳԵՀԱՆՏ.

Ի դիւզ աղնուաց առ արն ձորոյն. դիւք տեղւոյն չի
դուլիւ, մանաւանդ շուրի են 'ի կողմանէ ջրոյ. բնակիչը սորա
են երկայնահասակը, որը կսուալարին իւրեանց անխիւս
կալուածովը. զայս անուն ընկալու սա 'ի դրից տեղւոյն.
զի այդիւր յայս վայր դան, և ասդէն դադարին. ուստի ասա
յաւ այդեհատ. մերձ սորա է սուրբ ուխտն Վրոբայր շինեալ
սագաձէ. որոյ երկայնութիւնն է քսան կանգուն, նոյնպէս և
լայնութիւնն, ունի 'ի վեր քան զտեղանն զերկու դարանանը
ման խորանս. ինքն զետեղեալ կայ 'ի վերայ միոյ վիմի, քարինք
և լուսամուտը փանոցս են չքնաղակերտը. կից սորա գոյ մա
տուռ փորրիկ շինեալ 'ի Սարխամայ Բագրատունոյ դստերէ
կիւրիկէի 'ի Թուին Հայոց Կրկն. ներքին դասակարգութիւ
սորա է նման Յունաց. ուր և զոյգիւր յունաբէն 'ի վերայ
զանգակատանն, սոյն եկեղեցի երեւի երբեմն անկեալ 'ի ձեռս
Յունաց. ինքնու յիշէ զսա մեծն Ալարդան 'ի կարգս մենաս
տանաց մեծին Հայոց. բնակիչք զեղջս աստիկն ինձ 'ի սրա
րեխ վիմին գոն յոլով մատեանը, խուղարկու եղի դառն
աղեատութեամբ, բայց 'ի շուր. զի գաի զերկու սուր յոգոցս
միայն. հանդէպ սորա է մատուռն Սոգոթ դամբարան ճգնա
ւորի միոյ. առ որ յաճախէին երբեմն ուխտաւորք բաղուիր.

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՄԵՐՁ ԻԳՒՀԱՆ ԳԵՂՋ.

Ի վերայ խաւքարին մերձ Վրոբայր եկեղեցւոյն 'ի
Թուին Հայոց Կրկն. 'ի յանցեալ Ժամանակաց և 'ի կարճել
յաւուրցս ես Արեշահ հանդերձ ամուսնեալ իմով կանգնեցաւ.

զ'նշանս Քրիստոսի առ 'ի յիշատակ հոգւոց մերոց և տւի իմ
զրամագին այգի յետ իմ անցման այս սուրբ եկեղեցւոյս,
քահանայն որ զպատուէն խառնայ, պարտի տարւոջն ի պատա-
րագ առնել:

Իսոյն եկեղեցւոյ հարստիւղն 'ի վերայ պարստանդանից երկոյ խաչից
'ի Լուին հայոց ոհնք էն:

Եւս Պալեգոր սնուցեալ և մեղուցեալ Աստուծոյ
Նշան թագուհւոյն և Սամբանոյ կանգնեցի սուրբ երրոր-
դութիւնս ողորմութեամբ Պատրոնիկոյ և յիշատակ հոգւոյ
իմոյ և եղբարց և ծնեղաց իմոց և քիւրն իմոյ Քարեշահի
կրանաւորի. որք երկրպագէք մեր մեղացն թողութիւն խնդ-
րեցէք:

ԱՊՊՈՒԻ.

Եւս գիւղ լայնանիւտ, որոյ դիրքն է վայելուչ ջրակա-
ն փայտակէտ, 'ի շրջակայն սորին լեւինք զարդարեալք բազ-
մաբուրեան ծաղիօք, քաղցրահամ աղբիւրք և առուք ըզ-
սխրալի իմն տեսարան գործեն. ունի դերին եկեղեցիս որք
այժմ աւերակ են. բնակիչք 'ի սմա են դերդաստանք աղատք
'ի հաբկաց: յերկուց կողմանց ունի զերորդ ձորակո, առաջինն
Սիշապաձոր, և երկրորդն՝ Տայինեանց թաղ անուանեալ.
յորում են գեղեցիկ ապարանք կոխածոյ քարամբք աղգին
Տայինեանց. որք են սերունդք անուանիք բնակեալք այժմ
'ի Տիկիս. իւսնից ծերոց երեւին սոքա գոլ 'ի տոհմի Օռ-
հաննու իմաստասէր կաթուղիկոսին Օհնեցւոյ: Իստէ տեղե-
զարման Օռհաննու իմաստասիրի. յորում են երկու
փոքր սաղաչէն մատուռք կից ի միմեանս. և մի զանգալա-

տուն. 'ի միջն մատրան առաջն սեղանոյն է դամբարան սուրբ
կաթուղիկոսին, արեղաձև յօրինեալ և կախարիչ անտաշքար
'ի վերայ եղեալ. 'ի միոյ կողմանէ նոյն գերեզմանի տարեալ
են ըստ վրդութեան զհոգ օրհնութեան այնչափ, մինչև 'ի
նրբանկատ հայելն իմ տեսի զոսկերս սրբոյն, բայց վերստին
ընդ ետու հողով: Եւ զոր 'ի մէջ ոսկերաց գտի զեսաչ մար-
մարոնեայ գրեալ 'ի վերայ մահտեսի Սարգիսս Ղանձակեցի
կաղմեցի զայս խաչս. շուրջ զսովաւ են աւերակ տնատեղիքն.
զայս ուխտատեղի ձեռնարկեալ է նորոգել ազնուական իշ-
խանն Հայոց Ստեփաննոս Տայինեանց որ բնակի 'ի Տիկիս:

ԾԱԹԵՐ:

Է գիւղ հանդէպ Գրսեղայ յայն ձորոյն 'ի կողմն արե-
մուց. ճանապարհ սորա է դժուարագնալի և միանգամայն
ախալայ. ուր հազիւ մանրթ է գտանել զուռուան ոտից. մինչև
ցամաքեցուցանէ զաշինն անսովոր ուղեւորաց. զոր գոյզն ինչ
յարդարեալ ուղղեաց իսկական արդեամբ իւրով պարոն Յո-
հաննէս յովակիմեան թամանեանց:

ԴԲՍԵՂ:

Է գիւղ լայնանիւտ առ այն ձորոյ գետոյն, հրադոյն
նշանք ցուցանին զմեծութիւն սորա և զհարստութիւն. բայց
այժմ են 'ի սմա տունք տասն օրք ունին խաչազարդ հան-
գատարան. յորոց միջն գոյ խաչ մի գեղեցկաբանդակ. 'ի
գլուխ խաչին պատկեր յերկշախն. և 'ի ձեռնն թուղթ քա-
րեայ մակագրեալ. եւ էմ լայն աշխարհի. ը աջ և ը ահակն

արեգակն և լուսին, և այլ վեհմական քանդակք. 'ի ճակատ
 Խաչին մահագրեալ է: աշխարհ և Լուսնայ Զրէից. 'ի ներքոյ սորա
 ձեռն և աղաւնի գրեալ. ոչ Տեսնեմ և Զգի. 'ի ձեռանէ
 առ ձեռն գրեալ. Եւրոպայի գերիշխան արքայ Կարլ Երկրորդ
 յաջ Կողմն պատկեր Լստուածամօրն և յահալին
 Յօհաննու Լեւտարանին. 'ի ներքոյ սորա Յովսէփայ և Լիւ
 Կողիմօսի 'ի ծառայող Կողմն զլուսն Լիւսնայ: 'ի մէջ հան
 գրատարանիս է սաղաւնն եկեղեցի շինեալ 'ի Թուրին ճգնին.
 'ի ներքոյ գեղջն է փոքրիկ եկեղեցի գմբեթաղարդ յանուն
 Վառաստուն մանկանց, շուրջ զորով են խաչաղարդ հանդըս
 տարանք. 'ի վերջան զգլխին է փոքրիկ լճակ, լի աղբիօք
 յօգուտ վտանդեալ անձանց. մերձ սոյն լճակիս է մատուռն
 սուրբ Սարգիս, զորով են անտառք բարձունք. 'ի ներքոյ սորա
 'ի Կողմն հիւսիսայ է հանգստարան խաչաղարդ. յորոց միջի
 գոյ Խաչ գեղեցկաբանդակ, կանգնեալ 'ի Ժամանակս Սար
 դանայ Սամիկանեանց, որ մահանուամբ ասի Սիրան Խաչ
 մերձ սորա 'ի ձորամիջին է սբ ուխտն Բարձրաբաշ յանուն
 Լստուածամօրն. կառուցեալ արդեամբք Սարժափայ որդ
 ւոյ Սարգսի յաղգէ Սամիկանեանց 'ի Թագաւորութեան
 Գաւրգեայ որդւոյ Թամարին յիշխանութեան ԼԹարեգի
 Իվանէի, և զաւակաց սորա Լազին և Շահնշահին. 'ի Թուրին
 Զայոց Կճ ին. եկեղեցին է հոյակապ վիմարդեան և երկնա
 նման կերտեալ սրբատաշ և աղնիւ բարամբք. 'ի մէջն ունի
 զինն պատարագատեղիս. քարինք այսր վանաց հանգոյն կճէի
 են գեղեցիկք, 'ի Կողմն հարաւոյ է վանք յանուն սրբոյն
 Գրիգորի զետեղեալ 'ի վերայ չորից սեանց, ուրոյ երկայ
 նութիւնն է 26 կանգուն. նոյնպէս և լայնութիւնն. սինքր
 և խարխիւք սորա են գեղեցկաբանդակք յաջմէ և յահալէ

յիշխուս կողմունս ունի զսեղանս պատարազի, շինեալ յՍտան-
 քէդայ որդւոյ Սարծպանի 'ի յիշատակ հոգւոյ իւրոյ. և
 վասն Սլքանայ ամուսնոյն. 'ի կողմն հիւսիսոյ է սագաւն
 եկեղեցի յանաւն Բրտուածամօրն. ունի մերձ իւր ձիթա-
 հանք և աղբիւր յորդառատ և քաղցր ջրոյ. 'ի վերքան դաղ-
 բիւրն է մատուռ փորթիկ յանուն սուրբ յարութեան, շինեալ
 'ի Թուին Հայոց չճծդ էն 'ի քարեխօսութիւն փարդա-
 պետին Զօհաննէսի և եղբօր իւրոյ Սարգաի. յիշխանութեան
 մեծին Սարծպանայ և որդւոյ նորա Բլանքէդին. և Գրե-
 գորոյ և յառաջնորդութեան Տիւրացու վարդապետին, քրպէս
 երեւի 'ի յիշատակալրութեանց վարագրեւոյ 'ի քաղինս որ-
 մոց անապատին. քարինք այսր մենաստանի գեղեցիկ ենքան
 զմերձակայ վանօրէից. ինքնայորդոր շինեաց զմենաստանս
 Սարծպան որդի Սարգաի 'ի Թուին Հայոց ոչ, մասնակից
 եղև Բլան որդին Սարծպանայ շինեաց զերկու մատուռս 'ի
 յիշատակ իւր և ամուսնոյն. և ընծայեաց զմեծածախս աւե-
 տարան յսկալ և մարդարտօվ և ախամբք պատուականօք
 զարդարած 'ի Թուին Հայոց ոչդին. Աստակ յիշելով զօր
 դատատանին ետ զիւր հոգւոյ սարէնն 'ի Թուին Հայոց
 նիկէ ին: Բռլմ որդի Գաւիպէեանց ետ զարդիւնս 'ի Թուին
 Հայոց ոչէ ին. Համլիկ որդի Սմայտայթուան Համադատ-
 տայ Սամիկանեանց լ Սլքանայ ամուսնան հաղորդ գտաւ,
 և ետ զՏաւնականն և զԱարմիւր քարն 'ի Թուին Հայոց ոչք
 ին. Կրիկն Համլիկ վատարելով զանդարձ* ծնողացն ետ մե-
 նաստանիս զՉորալանոցի կէան. Զօհաննէս մականունն Եհտ
 ընծայեաց ամա երկու սուրբ Եշան. կամակից գտաւ
 շինութեան սորա Պաօշ որդի Աստակայ 'ի Թուին Հայոց
 ոչդ ին: Եշտ որդի Գուրգէնայ հաղորդ գտաւ տալ զերկու

* Անդառն է բոս գոտաւանն և նշանիկէ կրպի:

կողմովոր 'ի Թուին Հայոց նձղ. Աշտ ողղի Գուրգէնի
Թուին Աշտի և Գրիգորայ Մարծպանայ շինեաց զլայտաշն
և զէնն ընծայեաց սուրբ Բարձրաքաշ ուխտիս. կարեկից
գառա Վուրդ ողղի Գաւկային, և կտակեաց զինչս իւր
Բարձրաքաշ ուխտիս. զինի մահուանն 'ի Թուին Հայոց նղ
ին Գրիգոր ողղի Մարծպանայ շինեաց զԳրիգորաշնն
ընծայեաց Սիրադունայ կէսն և մեծ Կոռալարն 'ի Թուին
Հայոց նղ են: Մանաճիւրհ և ամուսինն իւր Կատայ միա
բանեցան և շինեցին զսորանն յիշատակ իւրեանց. Կալիւան
և Յամար կենակիցը կտուն. զարդիւնս սուրբ ուխտիս. և
այլք բաղումք. առ ամն ձորոյն է փոքր սաղաշն եկեղեցի.
և առնթեր իւր կալ, որ և ասի Կալապանի եկեղեցի.

ՄԱՐԶ.

Ի գիւղ սեփականեալ վանաց ()ննի յանյաբմար
վայրի, բայց տրգասաւոր է յոյժ. մայրիք պարառեալ
զսովաւ մատակարարեն սմա զօգուտ մեծ. 'ի վեր քան զգիւղս
է ձորն Բաբաջանայ յորում են աւերակ գիւղատեղիք 24.
յումանս 'ի նոցանէ՝ դոն մատրանք և աւերեալ եկեղեցիք.
'ի վերայ միջ մատրան կայր դրեալ, 'ի վանիէլ քահանայս
շննեցի զայս եկեղեցին 'ի Թուին Հայոց չգ են, 'ի վեր քան
զգիւղն է խաչադարձ հանդատարան, յորում է դամբարան
մեծախաչ դրեալ 'ի քամակ խաչին 'ի չլգ, 'ի Թուսլ կանգնեցաւ
Խաչս 'ի դառն և 'ի նեղ ժամանակս Թաթարաց 'ի Թագա
ւորութեան Վիւթորի ողղույ Վալթի 'ի հայրապետութե
Յաւհաննու Թոռն Ղորին ձեռամբ Թոմայ քահանային,,
'ի ստորոտ գեղջն գոյ նոյնպէս խաչ կերտեալ ձեռամբ Կոռ
տանդի ողղույ Գրիգոր ամիրայի 'ի Թագաւորութեան Կա
լայի 'ի բաբախսութիւն ծնողաց:

ԵՐԶԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆԻ ԵՆԸ ԳԵՂ, Զ.

Դ վեր Դան զԳեղն Գոյ խաչադարդ հանգոտարան, և ՚ի վերայ
ժիոյ խաչի վրայն չլդ :

Կանգնեցաւ Խաչս ՚ի նեղ և ՚ի դառն ժամանակս
Ռաթարաց ՚ի Թաղաւորութեան Ղլմեարի որդւոյ Ղաւթի
՚ի հայրապետութեան տէր Յաւհաննէսի Թոռն Ղաւթեանց .
եւ Ռաւմայ քահանայ և եղբայրն իմ Տիրացու կանգնեցաք
ղխաչս ամենալիկիչ , յիշատակ հաւր մերոյ Ղրիգորի քահա-
նային . և մաւր մերոյ Ռիւբանուշային և քուերց մերոյ Տե-
րանց Տերամաքին և Տերոցին . և փեսայից մերոյ անստատճառ
քահանայից , Խաչատուրին և Սարգարին , ուլ աստուածասէրք ,
որք երկրպագէք զհանգուցեալքս յիշեցէք ՚ի Վրիստոս :

Դ վերայ սեմոյ դրան եկեղեցւոյն :

Եւ Ղանիկէլ քահանայ որդի Ռատակիսի շննցի զեկե-
ղեցիս ՚ի հալալ արգեանց իշխանութեամբ մեծ և բարեպաշտ
իշխանին Ղրիգորոյ ՚ի Թուինճդ ին :

ԵՐԶԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՍՈՒՐԻ ԳՐԻԳՈՐՈՅ ՈՐ Դ ԳՍԵՂ, ՚ի Թուինճդ

Դ կողմն արեւելից ՚ի վերայ որմոյ մեծի եկեղեցւոյն :

Յառաջնորդութեան Տիրացու վարդապետին եւ Լսլան-
բէգս որդի Սարծապանայ շննցի զերկու մատուռս . զմէկն
յանունն Սլքանայ ամուսնոյն իմոյ . և զմիւրն յանուն իմ , և

Ետու ծ դահեկան տարէնն, և մեծածախ աւետարան ոսկով
և մարգարտով և ախալքք սրատուականաւ զարդարած, և
հաստատեցի արձանս անխախտն մինչ 'ի դալուստն Վրիս-
տոսի, արդեթի որ յիմոց կամ աւետարաց հակառակէ, զինչ
տուեւ եմ խլէ, կամ դժամն խախտնէ, մեր խղճի մեղացն
տէր է, և նղոված յԱստուծոյ և յամենայն սրբոց նորա ամէն,

Այց որք 'ի իդն արեւելից Լուին ողկէ քն:

Եւ Սասակ յիշեցի զահեղ աւր Տեառն՝ և ետու զիմ
հոգւոյ պարէնն եկեղեցիս առաջնորդ Տերացու վարդապետ
եղբայրքս ետուն սրատարագ 'ի տաւնի սրբոյ Գրեգորի որ
խախտնէ դատի յԱստուծոյ:

Այց որք Լուին ողկէ քն:

Եւ Լուիւս որդի Գաւեղեկանց Դաղեկանն և ամու-
սինն իմ Սարիամ միաբանեցաք և տուաք յԱստուածածնիս
զմեր հոգւոյ բաժինն յառաջնորդութեամբ Տերացու վար-
դապետին, և խոստացան մեզ ամէն յամի 'ի տաւնի քառանից
պատարագ որ լինի սոյն աւուրն, 'ի մեր յանուն առնեն և
աւրհնին յԱստուծոյ:

Այց որք 'ի Լուին ողկէ քն:

Եւ Սարիոս ծառայս և ամուսինն իմ Շուշիկ միա-
բանեցաք վանաց և մեր հոգւոյ բաժինն տուաք յեկեղեցիս.
սպասաւորք սորա խոստացան տարւոջն քառատարագ մեզ 'ի
տաւնի սուրբ Խաչին, ու խախտնէ դատի յԱստուծոյ:

Այլ որոշում

Եւ Տիկին դուստր Սոսթիանն հենակից Ռաիոի
Պատանեայ սուրբ ուխտիւ, յառաջնորդութեամբ Տիրացու
վարդապետին. և ետու կարեաց ժամուց Ծ դահի կան և սպա-
սաւորքս խոստացան պատարագել ինձ զՔրիստոս յանուն
իմ. 'ի տաւնի սուրբ կուսին (Վ) Եկեղեցւոյ ամէն եկեղեցիքս կա-
տարիչքն աւրհնին Աստուծոյ:

Այլ որոշում 'ի Բաւին Դճը Ին.

Եւ Համլիկ որդի Սմբատայ, Թոռն Համաղատպեանց
յազգէ Սամկոնեանց և ամուսինն իմ Սամբան. կրկին մա-
քանեցայ իմ դերեզմանատանն և ետու Քրիստոսածածնիս
տաւանականն և զկարմիր քարն իւր ամէն եռանդովն. և հա-
տատեցի ինձ յիշատակ մատուռ մի. զոր յիմ յանուն շինեաց
և և տ ինձ հաւրեղայր իմ Սարծապն որ անխափան մեր ընի
պատարագել Թէ որ յիմոյ կամ յաւտարաց 'ի մեծաց կամ 'ի
փոքունց զգեղն իւրէ. կամ հակառակ կայ և զմեր յիշատակն
խափանէ Յուդայի և Խաչահանողայն մասնակից է, յԺժ
հայրապետացն նշոված է մեր ազգի և մեր մեղացն պարտա-
կան լիցի առաջն Աստուծոյ. եւ Տիրացու վարդապետս աթ
եղբայրութեամբս ընկալար զսոցա յոյսն. և հաստատեցի
աբձանագրով. որ կատարէ աւրհնի Աստուծոյ ամէն:

'ի ներքոյ որոշում իւր Գրեալ պայտէս:

Եւ Համլիկ և ամուսինն իմ կատարեցար զանդարձ
ծնողաց մերոց և առաք զՉորաւանցոյ կէսն, եկեղեցիս և

սպասաւորը սորա խոստացան չորս ամբ պատարագ, 'ի տաւնի
Համբարձման երկունս՝ Արճախն և երկունս Աղումին. կա-
տարիքն աւրհնին յԱստուծոյ, և որ հակառակ կայ և զի զն
խիչ յեկեղեցիս. 'ի մերոց կամ յաւատարաց և մեր ժամն խա-
փանէ. մեր աղբի և մեր մեղացն պարտական է առաջի Աս-
տուծոյ, և նորիս առցէ 'ի Քրիստոսէ.

Վայնն ինչ հետեի 'ի սմանէ:

Պուլէզն և կենակից Խորիշահ միաբանեցան եկեղեց-
ւոյս. և ես Տերադու վարդապետս և միաբանքս ընկալաք
զԱստուծոյ յոյսն և տուաք երկու պատարագ. սուրբ Յա-
կոբի շաքաթն. ո՛վ խափանէ դատի 'ի Տեառնէ, և կտա-
րիքն աւրհնին:

ԱՅՈՒՄԱՆՈՒՄ ՈՐԵՆԻ:

Ես Սարգիս ծառայ Տեառն յիշեցի զահեղ ամբ Տեառն
և ետուցիմ հոգւոյ պաշարն յեկեղեցիս առաջնորդութեամբ
Տերադու վարդապետին և Յակոբայ եղբարքս ետուն մէկ
պատարագ մէկ ամուր 'ի տաւնիսրբոյն Սարգսի. քի խափանէ
դատի 'ի Տեառնէ:

Ի հոգն արեմայեց:

Ամառն Աստուծոյ ես Սմբատ զիմ հոգն տուի 'ի
սուրբ Վրդիորս վարդապետ Օսուի և միաբանքս ետուն մէկ
պատարագ 'ի տաւնի (Թէոդոսի ո՛վ զհոգն ինչ ու զժամն
խափանէ նորիս առցէ յԱստուծոյ, և մեր մեղացն պարտա-

կան է առաջի Լստուծոյ :

ՅԵՂԻՊԻՆԻ ԴԱՍՏԱՆ :

Ես Յոհաննէս մականուն չեկ ե եղբաւր որդիքն իմ Սարգիս միաբանեցաւ, ե տուաւ երկու սուրբ Նշան արծաթի յեկեղեցիս . ե սպասաւորը սուրբ ուխտիս խոստացան մէկ աւր ամէն եկեղեցիքս պատարագել 'ի Վերիտոս վան մեր

'ի յախմէ տրեմբիտի դրան 'ի Լուսադոմոս Լեւոն :

Հայոց ողլ էն :

Եւ յիշխանութեան տիեզերակալ իշխանաց իշխանի Լւաղ ե ԼԹարէզի Իվանէի . ես Պաւալ որդի Սասակայ ե Թոռն Երազակայ միաբանեցայ սուրբ ուխտիս Քարճրոքաշիս ե ետու 'ի շինութեան ասնս խն դահեկան ե սպասաւորը սուրբ ուխտիս սահմանեցին պատարագ աւաղ աւուրը արդ ով խախանէ զգրեալն կամ ջառնէ զիմ Ժամն, դատի յԼստուծոյ . ե իմ մեղացն պարտական է առաջի Լստուծոյ :

'ի Իողմն հարաւայ 'ի Լուսնն ոհ :

'ի Թագաւորութեան Պէորդայ որդւոյ Թամարին իշխանութե ԼԹարէզ Իվանէի . ե զաւակաց նորա Լւաղին ե Հահնահին . ես Սարժպան որդի Սարգսի Թոռն Համադասպեանց յաղգէ Սամիկոնեանց շինեցի զվանքս ե զամէն եկեղեցիքս յիմ Հալալ արդեանց . ե արարի ինձ տուն ե գերեզմանատեղի ե զաւակաց իմոց ե աղգականաց ե ծնողաց

որ էր իմ հայրենիքն զանձագին արարի և Սերեկադոմն աւել
րակ էր շննեցի և աւանդեցի եկեղեցւոյս և Ողբերթի ալ-
գին մեծ և զարդարեցի մեծագին և պատուական սպասուք
խաչիւք և մասամբ գրեցեալք և կորդեցի գերկու տագ
բեմն պատարագիլ զՔրիստոս յիմ անուն անխախտն. Քըր-
աւրհնէք աւրն Ստեփան ամուսնոյն իմոյ, Երգ որ հաճառակ
կայ գեղն կամ կապարի խլել և հանել յեկեղեցւոյ մեր ազգի
մեր մեղացն սրբոտական եղիցի առաջն Բստուծոյ, Յու-
գայի և Կայենի մասնակից է. յԺԸ հայրապետաց նշովեալ
եղիցի. և որ հաստատէ աւրհնի գատառտան նորա:

ՂԵՊ 'ի Էդն արեւելից 'ի Լուսն ԴձՁ :

Յառաջորդութեան Տրացու վարդապետին ես Լշտ
որդի Վաւրդէի, միաբանեցոյ վանիս և ետու Բստուածած-
նիս ք մեծ Առաքիւր, և հաստատեցի արձանագրով ա-
ռաջորդութեամբ Բստուծոյ և կամակցութեամբ եղբաւրս
իմոյ Լնանայ, և սպասաւորք սուրբ ուխտիս ետուն ինձ ի
պատարագ 'ի տարւոյն. և ք աւր Լշլանայ, արդ եթէ որ հա-
ճառակ կայ գրելոյս. և հոգն խլել ջանայ և հանել 'ի վանիցս
և զիմ միաբանութիւնս խալիանէ յիմոց կամ աւտարաց իմ
ազգի և իմ մեղաց պարտական է առաջն Բստուծոյ, Կայենի
և Յուգայի մասնակից եղիցի. յԺԸ հայրապետաց նշոված է.
որ կիրակէին առնեն զիմ Ժամն և աւրհնին Բստուծոյ և
ամենայն սրբոց նորա ամէն:

Դիտարկայ արքայ իայ գրեալ:

Օտուսն Աստուծոյ եւ Աշտ որդի Ղարդիկ Թառն
Աշտի եւ Ղարդորի մարծպանաց շինեցաք զշտյապէն զինսն
մեր եւ զինսն նմա եւ զիմ քաժինն ետու Քաճըրաքաշայ վի
հոգւոյ ամուսնոյ իմոյ Խորիշահի գաւեր Աւագայ իւր կո
պար է ազատ յամ չարէ, եւ խոստացան ին պատարագ 'ի տար
ւոցն պնիաւնաւ: Արդ ով կալեանեւ ջանայ, զինչ տուեալ
եմ յինոց կամ յաւտարաց, առցէ նըքվա Աստուծոյ, եւ մեք
մեղացն պարտական է պռաջի Աստուծոյ, նոր կիւրակէն հետ
իրար առնեն զժամն որ վերագրած է աւրհնին Աստուծոյ:

'Ի Աջ ինչեղեցոյ 'ի յախաշողման դասուն 'ի ճոշտոյ անդանանան
պեղեցոյ որ իայ իանձնեալ գեղեղիէ խալ. 'ի վեր իտն զխալն իայ
գրեալ Խալն ուշե:

Յառաջնորդուէ Տերացու վարդապետին եւ Վարդ
որդի Ղաւկային յիմ տապանապանէն 'ի դուրս եկի 'ի
Սանահնէն եւ միաբանեցայ Քաճըրաքաշայ կամակցութեամբ
Ղարդորայ եւ Արանբէգայ, որդւոյ Սարծպանաց եւ ին կարե
աւգնեցի շինութեան տանա եւ արարի ինձ գերեզմանապուն,
եւ այլ զինչ ունիմ յետ իմ անցման այս եկեղեցոյս լինի
վիայութեամբ Աստուծոյ եւ մարդկան, Արանբէգայ եւ Ղար
դորայ Համկայ եւ Աշտոյ: Արդ ով պս գրեւոյս հախաւի
կայ, եւ խախանեւ ջանայ, իմ մեղացն պարտական է պռաջի
Աստուծոյ, Կայենի եւ Յուգայի մասնակից լինի. յինանց
առնեն զիմ ժամն. եւ աւրհնին յԱստուծոյ ամէն:

'Ի Աջայ առաք խորանի իմարին իայ գրեալ Խալն ուշե:

Այս Ղարդոր որդի Սարծպանաց յետ մահուան հոր

իմոյ շէնեցի զՎրիգորաշէն և ետու յիմ վանքս. և Սիրե-
 ւայ գումոց տալին և մեծ Առաքալին Բագատակի ժայտաշէնու
 կէսն զաւագ սուրբ Աշանն, աւետարան պատուական դրեան,
 և զարդ եկեղեցւոյն և այլ արդիւնք 'ի վանս. Տերացու վարդապետն
 և միաբանին սահմանեցին զմատուռն, որ 'ի բեմին
 յաջոյ կողմս է անդ պատարագել զԲրիստոս յանուն իմ
 անխախտն, արդ որ հախառակ կայ. և զինչ տուեալ եմ իսկ
 յեկեղեցւոյս յիմոյ կամ յաւտարաց իմ մեղացն պարտական
 է առաջի Աստուծոյ, և որ զիմ ժամն խաւանէ դատի Աս-
 տուծոյ, և Վրիգորս ետու զաւանին կէսն և զայդին Սամ-
 քանայ ամուսնոյ իմոյ և ետ յեկեղեցիս յիշատակ հոգւոյ
 իւրոյ, և սպասաւորք սուրբ ուխտիս սահմանեցին 'ի շաբա-
 թքն երկու անգամ պատարագել զԲրիստոս յանուն նորա ան-
 խախտն, արդ որ հաստատ պահէ զաւանդս անհնի Աստու-
 ծոյ և որ խաւանէ, դատի Աստուծոյ:

'Ի վերայ ուսման որ ուսմելի մեծի խորանին էայ գրեալ:

Կանգնեցաւ սիւնս և սուրբ Աշանս. 'ի Բրիստոս յի-
 շատակ Յովհաննու մկայնակեցի, որք երկրպագէք, առացէք
 Աստուած ողորմի նմա ամէն:

'Ի յաւան մեծի ուսմանոյն 'ի վերայ որոյ ուսմելի գործ խորանին էայ
 գրեալ:

Ողորմութեամբ Աստուծոյ եւ Սանաճիհր ծառայ
 Սարգսնայ և ամուսնին իմ Աստայ շէնեցաք զմատուռս
 և այլ արդիւնք եկեղեցւոյս տուաք Տերացու վարդապետն
 և միաբանքս խոտացան ութ անգամ պատարագել զԲրիս-

որոս յանձնեն մեր գլխին և գլխիս իշխանին . կատարելք սքսա
աւերհին լստուծոյ :

Ողորմութեամբն լստուծոյ և կամակերթեամբ իմ
պապին Վրէդոբի, եւ Լըշան որդի Ալեքսի և ամուսինն
իմ միաբանեցար սուրբ ուխտիս և տուաք իշխանն առաջ
նորդութեամբ դիտիս Քրիստի և միարան սպասուորքե-
տուն գլխուր պատարագ խաչ գլխին իշխանին իմ եղբաւրն
ինձ ամ ամի կատարել :

Անց որոս դէպ 'ի իշխան Կարապետ Բաւին յղղ ին .

Եւ Սմբատ որդի Սալարին միաբանեցայ սուրբ ուխ-
տիս և լը կարի աւգնեցի տանս . ե սպասուորք տորա Տիրացու
վարդապետն և միաբանքս սոհմանեցին ի պատարագ ինձ 'ի
տարւոյն առնեն զիմ ժամն . և աւերհին յԼՄ և 'ի սքս նորա :

Ի հեւթապիւն եւ արեւորեան անիւան գրի :

Եւ Սիրապաշտ ետու ի դահեկան 'ի սուրբ եկեղե-
ցիս և Տիրացու վարդապետ երեւո ինձ մէկ աւր ժամ յԼՄ
տուածածնի շաբաթի . որ կատարէ աւերհին յԼստուծոյ :

Անց որոս Տերչ արեւորեան դրան 'ի յանախոյն . Բաւին յղղ :

Լաշնորդութեամբ Տիրացու վարդապետին եւ իշխա-
նն և կենակիցն իմ Թամար միաբանեցար սուրբ ուխտիս .
և լը կարի մերում աւգնեցար տանս . և տուաք զմեր հոգւոյ
բաժինն 'ի գաւիթս և սպասուորք ուխտիս ետուն մեզ և աւր

պատարագ 'ի տարւոջն 'ի տաւնի իտջ դիւթին: Արդ որ շատ-
նէ զմեր ժամն, մեր մեղացն տէր է առաջն Աստուծոյ և քրատ-
նէ աւրհնի Աստուծոյ և իւր սրբոց ամէն:

'Ի Հոգն արեւմտեայ 'ի ներքայ աջնդեմն գրան:

Եւ Ամենայ դաճեալ Ետրիշահի գոտեր Մարծոպ-
նաց միաբանեցայ եկեղեցւոյս և սպասաւորես ետուն ինձ եր-
կու աւուր պատարագ 'ի տաւնի Հախիսիմեանց, կատա-
րաւքն աւրհնին Աստուծոյ:

Արդոքայ Հէնդեցւոյն 'ի Հոգն արեւմտեայ Հոյ Գերեզման Գրեալ
այսպէս լեռնին չե:

Երեմիայ սուրբ ծերունի:

Մերջ ունի Հէնդեցւոյն 'ի Հոգն արեւմտեայ 'ի վերայ փոք-
մարտն Գրե
'ի լեռնին անգ:

Հինեցաւ սուրբ յաբու Թիւնս և կանգնեցաւ մատուռս
ըստ իստաւութեամբ վարդապետին Յովանիսի և եղբաւրն
Նորին Սարգսի. յիշանութեան մեծին Մարծապնայ և զա-
ւակաց նորա. Աւանդեգին և Վրիգորայ և առաջնորդու-
Տիրացու վարդապետին որք երկրպագէք զաշխատողս սորա
յաղաւթս յիշեցէք. և Աստուած զձեզ յիշեսցէ ամէն:

Յեղերս խաչին հախառառնելոյ սիրուն խաչ որ յաչն յորոյ հոգեկո
գարննաւ Գրեալ Հոյ այսպէս:

Յիշանութեան Մամեկոնեան և որդւոյ Սարգանայ:

ևս Հայրագեղս որդի թփերին կանգնեցի սբ Տէրունականս
 յիշատակ ինձ և ծնողաց մերոց որք երկրպագէք յիշեցէք 'ի
 Քրիստոս:

Ի վերայ գլխոյ խաւին գոյ պարիւր Քրիստոսի եւ յաջի եւ յահեմէ գրեալ
 Յիսողս Քրիստոս:

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆԵՐԻ ԱՆՈՒՄՆԵՅՎԱԼՆԵՅ

Ի սեանս գրան:

Ի Թուիս չե ողորմութեամբ Այ ես Տէր Համազասպ ա-
 ռաջնորդ սբ ուխտիս Հաղթատայ աւրհնեցի զեկեղեցիս և տւի
 զգեղ ժողովուրդ կամակցութբ Հաղթատայ միաբանացն ա-
 ռաջնորդութեամբ Գեորգ մարդապետի, եթէ որ յառաջ
 նորդաց կամ իշխանաց հակառակի և հանէ եկեղեցւոյս, ե-
 ղեցի նղովեալ յժը Հայրապետացն եղեցի, եղեցի:

Յաջնորդն գրան:

Հնորհին Այ ես Սահրամ միաբանեցայ սբ Քաջ
 ռաանիցս և գանձագին արարարաբ զսուրբ զաւետարանն, և
 տվար 'ի Քառասունքս վն յիւրութեան հոգսց մերոց. հոյ-
 բապետքս և միաբանքս կատարեցին զժրասըհնէք աւաւր սլա-
 տարագն մեզ սլաաարագեւ զամէն եկեղեցի. Թուին չիւն:

Ի ներայ պրա:

Ասման Աստուծոյ և հրամանաւ պարոնացն և Ղաւ:

իկն ես Պառլամենտն միաբանեցայ սի՛ Քառասնեցս և ետու զիմ՝ հոգւոյ պաշարն և տուի զՂաթաղի հոգն. և ետու ՚ի վանքս առաջնորդութեան Հայրապետիս, և նոյա ետուն ՚ի մեռելոց զամէն եկեղեցին, ու՛ հոյս խէ՛ կի՛մ զժամն խաւանէ իմ՝ մեղացն տէր է:

Ի յախշողմ:

Ողորմութեամբ Աստուծոյ ես Խաչատուր ծառայ Աստուծոյ շինեցի զժամատունս և սալեցի զեկեղեցիս միաբանքս խոստացան ՚ի տաւնի սուրբ Յովհաննու ք՛ պատարագ, և մաւր խոյ Սալքային, և ինձ մեղուցելոյ, կատարելք աւրհնին Աստուծոյ:

Ի սեփա յախշողմն խորանին:

Ես Աշոտ և ամուսինն իմ՝ Եսէ միաբանեցայ և մեր հոգոյ պաշարն եկեղեցւոյս շինութեան տօլար Առաքել վարդապետ և այլ միաբանքս ընկալան և հաստատեցին զԱստուածածնի աւրն զամէն եկեղեցիքս պատարագել զԲրիտանոս յանուն մեր կատարելք աւրհնին Աստուծոյ:

Իկն սարս ՚ի հողմն հարաւայ:

Յանուն Աստուծոյ ես Աղապ Եհսս միաբանեցայ վանիցս և ետու զՂաթաղի հոգն և այլ զիմ՝ հոգւոյ պաշարն Ուհաննէս առաջնորդ տեղւոյս և այլ միաբանքս ընկալար և տօլար ք՛ ժամ՝ սուրբ քառասնեց տաւնին, որ խաւանէ գատի ՚ի Տեառնէ:

Դ Կերպոյ սորա :

Ես Ղրիգոր ծառայ Լստուծոյ անյիշատակ գոլով
'ի չքուսորութեան ընչեց միաբանեցայ եկեղեցւոյս և ապա-
ստուորք սորա խոստացան 'ի ասորին մէկ պատարագ 'ի տաւնի
սուրբ Ղրիգորին. կատարելք աւրհնին Լստուծոյ. ով լա-
վանէ զանկէ՞ս Յուդայի և Կայէնի առջէ :

Կից սորա :

Կաման Լստուծոյ ես Խաչդունդոս զՊողոբիկայ հողն
տիլ իմ եղբար հոգոյն Խաչերեսին և սորա խոստացան
մէկ պատարագ զնոր կիւրակէին. ով զայն հողն յայտեղւոյս
հանէ և զիմ ժամն խափանէ՝ դատի յԼստուծոյ :

Դ Էր քան զսա :

Յանուն Լստուծոյ ես Քերաւքս և ամուսինն իմ
Թագուհի մեծ յուսով միաբանեցաք վանացս և զինչ մեր
հոգւոյ պաշտին կայր տվաք եկեղեցւոյս միաբանքս և առաջ-
նորդ տեղւոյս խոստացան թ' ժամ 'ի տաւնի սուրբ Սարգսին
ով խափանէ մեր մեղացն տէր է առաջն Լստուծոյ :

Յաւուղին դրան խորնին :

Դ Թուին ող յիշատութեան Լստոյ և յառաջնաք-
դութեան Յոհաննէսի ես Ղաւիթ առաջն ընծայ
բերի և շննեցի զտունս, և սորասաւ ըբ սորա խոստացան 'ի
ասորին թ' պատարագ ոքր խափանեն դատին 'ի Տեառնէ
կատարելքն աւրհնին յԼստուծոյ :

ԼՕՌԻ ԳԼԻԼՈՒ

ԼՕՌԻ Կամ Լուռէ հասանգ Գուգարաց 'ի Կողմն
 Տաշրաց է երկիր փոքրիկ . ունեւոյլ զընդարձակ դաշտ երկ-
 ուսաւք ձորոյն մեծի : Վաղարճն որ յանուն գաւառին կոչի
 ԼՕՌԻ շինեալ է 'ի մէջ երկուց ձորոց . որոց ծայրքն միացեալ
 'ի մի յերեց Կողմանց քաղաքին զվնճ անառիկ սլատեն : Իսկ
 արեւմտեան Կողմն ամրացեալ է պարսպաւ և պատեալ տրու-
 արձանօք : ԼՕՍ զղեակ շինեալ է 'ի Վաւթայ անհողոյ Բադ-
 րատունեաց Թագաւորէ որձաքար վնմք քարուկիր . որոյ
 երկայնութիւնն է 406 Կանգուն . և լայնութիւնն 36 : 'ի մէջն
 երեկն նշանք շուկայից և այլոց մեծամեծ շինուածոց . ունի
 զճորս եկեղեցիս աւերակս , և զմի սնորոշ գմբէթ , զորմէ աւ-
 անդութեամբ ասեն , թէ տուն է օրիորդաց Թագաւորին
 Վաւթի : Երեք բաղանեաց տեղեր երեկն 'ի սմա , և տունք ե-
 ղեալ են 'ի սմա խիտ առ խիտ : Ի Կողմանէ արեւելից ունի զըն-
 դերկրեայ ճանապարհ ջրհոյ անուանեալ . և մերձ ջրոյն արու-
 արձան լը արձակ արտարոյ պարսպին 'ի մէջ ձորոյն . նմանա-
 պէս երեկն նշանք բաղմաւոր տանց յարուարձանս բերդին
 Լըշար անուանեալ , յորս են աւերեալ եկեղեցիք , բաղանիք
 և հանգստարանք երեկն անձանոց 'ի պարսպի խաչին այսր
 քաղաքի գրեալ է , 'ի Թուին ոճ ին ես Սմբատ Բէշբէնայ
 , որդի Սիւառի խաղնատար վարկիր 'ի հնոց , 'ի վերջն տաճիկ
 , բեռն Գիւրգինոյ Էրաճուկն այլ սանախարի զակն 'ի
 , մախաւալն երեսն վասն Շահբնշահի : Օտքարէի երկար
 , կենաց որք խափանեն նզովին Բոտուծոյ : Բոտ արար ժո-
 զով Օտքարէ իշխան որդի Սարգսի յաղագս վրանաւ ոռ-
 նելոյ զպատարագն և գումարեաց զբաղմութիւն վարդապետաց

Հայոց, յորպիսի խորհրդոց բաղումք յետս կացին, աստ
երգեցաւ երդն հրաշալի խորհուրդ խորին 'ի Արաքսոտուր վար-
դապետէ Անճառեցույ, տես 'ի պատմութեան Արաքսի երես
91. հանդէպ այս բաղարք յայնկոյս ձորոյն 'ի կողմն արեւ-
ելոյ է աւերակն Դմարկոյ, զանունն առեալ 'ի տեղւոյն,
որովհետեւ կից է այդ ամուր քաղաքին: Ա կողմն հիւսիսոյ
է աւերակն Վարմանաթաղ, նմանապէս առեալ զանունն 'ի
տեղւոյն. 'ի վերայ ջրոց որք իջանն յերկուց կողմանց գոն
կամուրջք, յորոց մին է այժմ աւեր: Այլ ջանիկ էր երբեմն այս
քաղաք և պանծայր յաւերժ բաղմամարդ բնակչօք, պոյազատ
իշխանօք, և հզօր թագաւորօք Հայոց, բայց այժմ թափուր
'ի շքեղ փառաց մենացեալ նստի տուայաեալ դիմօք, և փո-
խանակ կենդադարեալ խորհրդոց գիշերահաւք վայեն. այս
քաղաք բաղմիցս աւերեցան 'ի ձեռն զանազան բռնակալաց,
որպէս և 'ի ժամանակս Շահնշահ աւերեցաւ 'ի ձեռն ջա-
ղատայ թաթարին և գերեցան 'ի սուր բաղմաւոր անձինք վանն
անգղոյշ պահելոյ զբերդն. (Արաքս գլուխ ինչ) Ա յսքաղաք
եղև երբեմն սեփական կալուած աղբին (Օրբելանց Բագրա-
տունի, թագաւորք ժամանակ առ ժամանակ նստան աստ, մինչ
ցվերջն տիրումն նորա 'ի Պարսից, 'ի շրջակայս քաղաքիս գոն
բաւական գիւղօրայք, որոց անուանք 'ի գրութենէ տեղւոյն
երևին եղեալ. որպէս Վիւլաքարակ 'ի վայելութենէ ար-
տորէից, Տօրմակադուռն որ է Տօրմակ ձորոյ դուռն: Կառ-
կառ որ, մատակարարէ այլոց ջուրս, Վետտվան, այսէ 'ի վերայ
գետոյ վանք, Ագահան, Ելտանդ, Ո'կրաշն, Արարդ
և այլն:

ԱՆՐԻՄԵՎՈՒՐ

Ի գիւղ որոյ գիւրն է վայելուչ և 'ի շրջապատն մար-

գազետինք, մերձ սորա է բլուրն սուրբ Սարգսի բարձրա-
գագաթն, որ 'ի գլուխն ունի զվորքիկ մատուռ յանուն սրբ-
բոյն Սարգսի, 'ի միջն հիւրատուն շրջապատեալ ամուր
պարսպաւ, որ շինեալ է 'ի Թուին Հայոց ՇԼ 'ի Կիւրիկէ
Թաղաւորէ Հայոց, և աւարտեալ ձեռամբ Աշոտյ Սարժ-
պանին որպէս ցուցանէ արձանագիրն: Ի 1828 ամի վերջն
նորոգեցաւ այս մատուռ, ուր 'ի վիթեւ զհիմն սեղանոյն
յարժաթեայ պահարանի մասն, սրբոյն Սարգսի գտաւ, և
կրկին եղաւ 'ի ներքոյ սեղանոյն:

ԿՈՐԳԱՆ:

Ի գիւղ Լճուոյ շինեալ յաւին ճորոյն, որոյ դիւրն է
վայելուչ, առտ է եկեղեցի Կողմայի և Վամիանսի և մա-
տուռ մի գրեալ 'ի վերայ ջերմնիմատ, հանգստարան սորա
է խաղաղարդ, յորոց միջն է խաչ մի գրեալ 'ի Թուին Հայոց
շն, 'ի Թաղաւորութեան Կիւրիկէի հարազատ Սարգսի
Վաւթայ Վաւրգիոյն նորոգեցաւ սուրբ Գորգոս բարեխառս
հողոց մերոց, այս արձանագիր գրեալ էր կողմնակի, հայե-
կեաւ միայն ընթերցանելի, մերձ սորա է հոյակապ մեհաստան
Յունաց որոյ վերայ է գիր Յունարէն 'ի ձորն Հնէվան անու-
անեալ. առտ 'ի ձորամիջն ևն և այլ երկու եկեղեցիք հան-
դէպ միմեանց շինեալք 'ի կատար բարձրագոյն վիմաց միապա-
ղաղ 'ի վեր սեպտեղեղոց:

ԵՐԶԱՆԵԼԳՐՈՒԹԻՒՆԻ ԿՈՒՐԴԵՆ ԳԵՂՅԷ:

’Ի Ձեզ հանգստայանի Կուրդան գեղջ ’ի վերայ խաչի մեայ յարեմապո:
’Ի Լուին Հայոց չլի:

Կանգնեցաւ խաչս սուրբ բարեխաւս Ահաբանայ տաճարոյն
իւր Լիւիէի և զաւակաց իւրոց ամէն:

’Ի Ձեզ հոգոյն Կուրդ հնայ յեղիւս խաչ բոլին:
’Ի Լուին Հայոց ոհնէն:

Ես Ումիկս շինեցի զմատուռս, Կանգնեցի զխաչս. հաս-
տատեցի զընմա. և բերի զճուղս յիմ հալալ վաստակոց,
վասն յիշատակի հաւր իմոյ մսիթարայ, որ Պապ Կոչի. և
խաւութի կնոջ իմ. որ Կոչի Սիրամայր. որք կարգայք և եր-
կըրպագէք, յիշեցէք ’ի սուրբ յաղաւթս ձեր:

Սերճ հոգս գոյ այլ խաչ և գրեալ ’ի վերայ:

Ես անարժան ծառայ Լստուծոյ Պետրոս որդի Բա-
նաւորի նոր շինեցի զկամուրջս և Կանգնեցի զխաչս բարե-
խաւսութիւն ինձ. և ծնողաց իմոց, որք կարգայք և երկրպա-
գէք, յիշեցէք յաղաւթս:

ԵՂԼԵԻ:

Ե գիւղ Լօռու աւերակ այժմ բոլորովն յարեակող
տեղւոջ, ուստի է արօտ անասնոց, մերձ սորա է այլն աղէշու-
կրկին ապաստանարան. լի է սա ոսկերօք մեռեւոց. ուստի

վասն այսր ոսկերաց պատմի 'ի ծեփունեսաց՝ Թէ լեկզեք
յետ բազմադիմի մարտից դտին զդադտնի ճանապարհսորս,
վառեցին անդր հուր սաստիկ՝ 'ի վերայ նորա եղին զլի
մեռելոց. յորմէ պատճառեսաց զաղըր հոտ, և դառնացոյց զդ
տեղւոյն. ուստի մեռան ամենեքին. բաց յերկուց դիեցիկ ման-
կանց, որք եղեալ կային 'ի նեքրոց մեծադոյն կաթսայից. և
այժմ՝ կայ մինն 'ի նոյն մանկանց Թամազ անուն 109 ամաց,
իսկ մեռելոցն մնացեալ անթաղ կան ցայսօր ոսկերքնոցա
'ի նոյն այրի:

Ք. Ի. Գ. Ի Է լարձակ վայր Լճի նահանգին. արդաւանդ
խոտալի և ջրաբրի սահմանակից Լճայ, ունի լի բաւականին
զգիւղատեղիս աւերակս և շէնս. 'ի լայնաբաց դաշտի իւրում
է դղեակն Գլղալայ անուանեալ շինեալ ամուր քարամբք
յապաստանարան յերեսաց Թշնամեաց

Ք. Ա. Ա. Ա. Օ. Ա. Ի :

Է գիւղ յափն նոյն Լճուոյ ձորոյն. բնակիչքն են Հայք
և Ռուսք. 'ի վերայ ճանապարհին սոյն ձորոյ է խաչ կանդ-
նեալ. 'ի վերայ գրեալ, կանգնեցաւ խաչս 'ի Քալալայ իշ-
խանէն, այժմ անկեալ կայ նոյն խաչն. և աստի երեւի ասեւ
Քալալօղլի:

Ը. Գ. Ա. Ր. Ա. Է գիւղ առ ափն նոյն ձորոյն բնակիչք են
Հայք. տեղին է բերրի, աստ է մենարան ճգնաւորի ուրումն
շինեալ կից լի ձորամիջին. փոքրիկ եկեղեցի մի զմիով և 'ի
միջին փոքրիկ այր տեղի ճգնակիր առն այնմիկ, զառաջեաւն
ունի զքաղցրահամ աղբիւրս, որ դարձուցանէ զճրտաղացս

երկուս, զորմէ ասեն աղօթիւք բոլորեցանեւ սրբոյն:

ԵՂԻՏԱԿ ԴԻԼՂԼ ՕՐՈՒ, յորում այժմ բնակին Յոյնք, աստ է խաչն, զոր կանգնեաց Պարիզոր Բմբույ Սամիկունեանց 'ի բարեխօսութիւն և այժմ է խոնարհեալ 'ի պատուանդանէն: Բայտ պահեցաւ յաւաղակաց Վեօթիւկ անուանեալ կալուածազիրն Սանահնի վանից ժամանակ առ ժամանակ, որպէս ցուցին զտեղի նորա 'ի Պարեխ վիմին ծերունի անձինք, և ասացին, աստի յանկարծ գերեցաւ սուրբ Աշոտն Սանահնի վանից յեռեալ ակամբք մարդարտօք, և այժմ լին գոլ 'ի Ռուսաստան 'ի տան ուրումն կնոջ:

ՏԱՐՆԱԿԻՆ է զԻԼՂԼ ՕՐՈՒՅ՝ աւերակ մերձ իւր ունի զամուր ապաստանարան 'ի վիմափոր այրէ, որ լայնածոց միջոցաւ պահէ զյուսացօղս իւր, մերձ հանգստարանաց սոյն գեղջ գոյ պատուական ազը իւր 'ի ձորամիջին, երախտաւոր եղև այս տեղի և պահպանեաց զհազարաւոր անձինս յերեսաց Պարսից 'ի 1826 ամի յորոց միջն և ես գտանէի:

ԹՈՒՐՈՒՆԵՂ:

Է անուանի այր մերձ Կուրդան գեղջ շէնեալ յատուկ 'ի պարեխ վիմաձորին այնմիկ 'ի մէջն ունի ջրշէղջս և այլ տաճարանոցս 'ի հուլիս մնացեալս, զոյ սանդուխտ առ դրան նորա 29 աստիճանաւ, ըոր ելանեն 'ի վեր, բայց 'ի ներքոյ նոյն սանդխտոյն է անբաւ բարձրութիւն, և ծայրք սանդխտոյն տարացեալ են շղթայիւ:

ԿՈՂԷՍ

Կողէս կամ Տօթկաջուր է կըճատուին բառիս Տուտէի ջուր. որովհետեւ գիւղս այս լեալ է սեփական կալուած Տուտի իշխանին հօր Գրեգոր վարդապետի. մերձ 'ի գիւղն կանգնեալ կայ խաչ 'ի Տուտիկ իշխանէն. 'ի վերայ սրտուանդանին գրեալ,, կամաւ բարերարին Լստուծոյ ես Տուտիկս և մայրն իմ Թամար և ամուսինն իմ Գիգկայ կանգնեցաք զերբորդութիւնն վասն Սասնայի և Վամթարայ և 'Արաքինին, որք անհետ կորեան 'ի ձեռս անաւրինաց և սուգ մեծ և անմխիթար թողին մեզ. որք երկրպագէք յիշեցէք զմեզ և զծնաւդս մեր թուին 'ող ին,, 'Աներբոյ սոյն խաչն գոյ դամբարան անգիր և 'ի վերայ նորա փոքրեկ մատուռ շրջաւրտեալ խաչադարդ հանդստարանաւ, յորս կարծին լինել մարմինք երեւել անձանց հոգեւորականաց և աշխարհաւ կանաց:

ԼԵՐԳԼԱՄՆ

Լերդամն * է քաղաքատեղի 'ի թիկանց կուսէ Արցնոյ աւերակ գլխովին և անտառալի, մերձ սորա է ուխտն սուրբ Գրեգորոյ. հեղինակ այսր շնութեան չէ յայտ, բայց վեմ է կերտուածն 'ի ներքոյ և արաւբոյ. միայն այս և եթ կայր, գրեալ,, ես Տալլթայս միաբանեցայ սուրբ ուխտիս Գրեգորոյ,, մերձ սորա 'ի կողմն արեւմտից է սագաշն եկեղեցի շինեալ սրբատաշ և աղնիւ քարամբք. 'ի վեր քան զդուռն գրեալ 'ի հայրապետութեան որ կոչն Պետրոս շինեցաւ եկեղեցիս սուրբ Լստուածամաւր:

*Նախօթութիւն Լերդամն է բառաւ աշխարհային սրտանային վախճան Դամանայի, Լերդոս առեւալ դայս անուն յանդարին նեղակեանց պարզելին բնական Դոմանոյ յանդարտութեամբ:

ՊՕՂՈՍԻԻ ԽԱՅ՝

Եւ փոքր ագարակ. բնակիչք են 'ի նմա տունը 20. տեղին է անլայելուչ. են 'ի սմա մակաղատեղք անասնոց արգասաւոր և աճեցուն. ջուրն և օդն է առողջարար. շուրջ զորով են ահուել լերինք՝ ունի զերկու սագաշն եկեղեցիս:

ԳԻԼԻ.

Եւ քաղաքադիւղ վիտյեալ 'ի հին նշանաց. բայց այժմ են 'ի սմա տունը 20. զետեղեալ 'ի մէջ երկուց ճանապարհաց. Նասդի ձորոյ և Բագիլի ձորոյ. ունի ազնուահամ ջուր լի կարմրախայտ ձկամբք, գոն 'ի սմա տեղիք աւերեալ եկեղեցւոյ և քաղանեաց:

ԴՕՇՏՕՂԱՆ.

Յաւերակս այսր գեղջ արդէն կալան հմանք զբնակութիւն. թէպէտ չէ այնքան վայելուչ վասն մարդկան, այլ վասն անասնոց յոյժ յարմար. մերձ սորա է զիւղն հողարծիւու, և վանքն ուր է մենաստան գեղեցկաշն չորիւք կաթղիկէիւք շքեղացեալ. եկեղեցին մեծ յանուն սուրբ Բարսեղի շինեալ է 'ի թուին հայոց շն. Օտր ձանագիւրս սորա չկարացի ընթեռնուլ. լի որում եղծեալ էր գլխովին. սակ չի լի որում տուն էր հայրենեաց մեծին Օտրաբէի և Խլանէի, ուստի հեղինակ այսր շինութեան մարթէ լինել ումեմն յաղգէ նոցա. քարինք սորա չնառաւել զուտ, երկայնութիւն այսր եկեղեցւոյ է 18 կանգուն

նոյնպէս և լայնութիւնն, յարեւելց կուսէ 'ի գլուխ որմէն
 գոն 'ի վերայ քարանոց փորագրեալ պատիկերը վարդապետաց
 և 'ի ձեռս նոցա եկեղեցի փորը, առաջն նոցա գերեզման
 Խաչատուր վարդապետի, որ ասաց զհաւաքել երգին,
 Խորհուրդ Խորհն, առաջն սորա է գաւիթ կառուցեալ խառն
 քարտերը 'ի վերայ չորից սեանց, որոյ երկայնութիւնն է 28
 կանդուն նոյնպէս և լայնութիւնն, առ սովաւ է խոհանոց
 կրողանդ, մերձ սորա է երկրորդ եկեղեցին սուրբ Վրկոյ
 անուն հասարակ շինուածով, որոյ երկայնութիւնն է երկու
 տասան կանդուն նոյնպէս և լայնութիւնն, աստիճան վեր
 ելնց սեղանոյ այսր եկեղեցւոյ է 'ի միջավայրի բեմին ըն
 Յունաց, առաջն սորա է մեծանիստ դաւիթ, որոյ երկայ
 նութիւնն է քսան կանդուն, նոյնպէս և լայնութիւնն, կա
 ռուցեալ 'ի Յիւանէ Աթարեգէ որդւոյ Սարգսի վասն յի
 շատակի մահուան եղբօրն իւրոյ Օսրարէի մեծ Սարյազօրի,
 կից սորա եկեղեցի որոյն Սեփանոսի 'ի ներքուստ կեր
 տեալ գեղեցիկ քարամեր, կից սորա 'ի կողմն հարաւոյ կա
 թուղեկէլ եկեղեցի փորը, 'ի ձախոյ կողմանէ են երկու փոր
 րողոյն մատուռք գերեզմանք Թադաւորաց Վաղկայ և
 Վաւրդայ, 'ի կողմն արեւմտից այսր մեծատանի է տրապիզ
 դեղեցիկ և մեծ, որոյ երկայնութիւնն է քառասուն և երկու
 կանդուն և լայնութիւնն տասներեք, մերձ սորա տուն քա
 բուէկը որ կոչի Արապան, և կալ ընդարձակ, յորում են
 մեծամեծ գուրը, դէպ յարեւել գոն երեք փորը մատրանը,
 մին 'ի վերայ բարձր բլրոյ, և երկուքն ցած, յերկուց կող
 մանց լծանեն կաթնորակ կարկաջասահ ջուրը, որը գործեն
 զգեղեցիկ տեսարան 'ի Թադաւորութեան Արիսաղաց Վաւր
 գեայ 'ի հոյրապետութեան Հոյոց տէր Վրկոյորիսի և 'ի

ԵՐԶԵՆԵԱԳՐՈՒԹԻՒՆԻՔ ՀԱՅ ԱՐԾՈՒՆՈՒ ՎԵՆԱՅ

Պի հոգին արեմոյից ՚ի վերայ դրան գաւելին հայ գրեալ:

Կամաւն Արտուծոյ եւ Գազոս և Աշխատ միաբանեցոր
սուրբ Գրիգորի և մեր հոգոյ սրահուտն՝ Արտուծածնիս
տուար և Սարկաւազ վարդապետն և միաբանքս խոստացան
մեզ պատարագ զամէն եկեղեցիք ՚ի տօնի Արեմալի մար
զարէին. որչափ ես կենդանի եմ:

Պի հեթոց որոս նրին գրեալ էայ ՚ի վերայ դրան:

Կամաւն Արտուծոյ եւ Սարկաւազս զիմ հոգւոյ բա
յինն ՚ի սուրբ Գրիգորոս ետու. հայրս և միաբանքս մէկ
պատարագ ետուն ինձ ՚ի տօնի Աւարդի, ո՛վ չառնէ դատի
Արտուծոյ ՚ի տօնի Իգնատիոսի ա՛մ ժամ առնեն Շէրան
Շահի. ո՛վ լստիանէ դատի Արտուծոյ:

Աից որոս

Կամաւն Ամենակալին Արտուծոյ այս մեր գիր յիշա
տակի է և արձան մշտնջենաւոր սրդեաց մեծին Սարգսի
յաղդէ Բազրատունեանց Իւանէի և Օսթրաբէի. յորժամ
հախախնամութիւնն Արտուծոյ եհաս յորսրածս. և ետ
նորոյն տիրել սեփական ժառանգութեան նախնեաց մերոց
և ետ ՚ի ձեռս մեր յառաջ զանառիկ զղեակն զԱրեւելք,
և զԺագաւորանիստ քաղաքն Միլի. և ապա զամուրն Բջնի.
զՍարանդ. մինչև Գաւառականք. ՚ի թաւրէժ: Կարնոյ քաղաքն

մինչև խլադ. զՇրուան և Օլբեան. զՊարտայ. մինչև Բե-
լսիան, և զայլ բազումս իւրեանց սահմանովն. զոր աւելորդ-
համարեցաք յիշատակել. այլ անբաբկանալն Բոտուած
սիրեաց զթաղ պարծանաց զլսոյ իմոյ զՕլբարէ կոչեաց առ-
կնքն, որոյ ձեռն եղև արիւթ լաւն, և ես շինեցի 'ի մեր հայրենի
վանքս Հաղարծին, ժամատուն վիմարդեան և կամարակապ
'ի զուռն սուրբ Գրեկորիս ևս այդի իւրեան որ վասն յի-
շատակի եղբոր իմոյ, և պարտին սպասաւորք տորա աւաք
աւուրն առնեն պատարագ. Օլբարէի մատուցանել անխա-
վան, կատարիչք աւրհնեալ լինին Բոտուածոյ

Ի վերայ վերին ունայ դրանն էալք գրեալ լաւին անձե

Յաշտարհակալութեան Օլբարէի և Իվանէի և առ աջ
նորդութեան տէր Ստեփաննոսի. ես խալթ որդի Սմա-
տայ իմ գիւղն Վանաբեռ Սկանդարանց հոլն գնեցի և 'ի
Հաղարծինս ետու վասն իմ հողւոյս, և երկարութեան
կենդանութեան Շահնշահ և Մաղին և միաբանքս զճառ-
զարդարին և զերկրորդ դալատեան ժամն ինձ ետուն զամեն
եկեղեցեայց ո՛վ զայդին առցէ հանէ կամ զիմ ժամն խաւանէ,
իմ մեղացն տէր է, և Յուդայի մասնակից եղեցի

Արքայ սրբաւ

Արամն Բոտուածոյ ես Բորրահամ և ամուսինն իմ
Տիկին միաբանեցաք սուրբ Գրեկորիս, տէր Յաւհաննէս և
Աարդիս վարդապետ պատարագել զԲորրահամս և զամուսինն
իմ Տիկին և զիւրեան Տաւնիոսի, ո՛վ չառնէ իմ մեղացն տէր է

Դ զերայ ներքին տեճոյ դրանն իայ գրեալ:

Յոսովն Աստուծոյ եւ Վատուր միաբանեցայ սուրբ
Գրիգորիս վարդապետ Յաւհաննէս եւ միաբանքս ան պատա-
րագ ՚ի տաւնի սուրբ Յակաւբայ խափանաւղչն դատին յԱս-
տուծոյ:

Յաջաւորմն դրանն իայ գրեալ:

Կանաւն Աստուծոյ եւ Գրիգոր կարճահասակ զիմ
հոգոյ արդիւն յեկեղեցիս ետու. եւ միաբանքս երկու պատա-
րագ ՚ի տաւնի սուրբ Վեորգի առնեն ինձ եւ ծնողաց իմոց.
սլ խափանէ դատի յԱստուծոյ:

Դ յիշատայրի յախաւորման տեճոյ դրան գաւթին գրեալ իայ:

Եւ Անտոն Գսեղեցի եւ եղբայրս Սարգիս զմեր հոգոյ
արդիւնս ՚ի դաւլթս տուար եւ միաբանքս ետուն ան ժամ ՚ի
տաւնին արեւիացւոյն որ խափանէ դատի յԱստուծոյ:

Յաջաւորմն հորին գրեալ ՚ի լեռնն սլ:

Դ թաղաւորութեան Գաւրգեսայ եւ առաջնորդութեան
վարդապետին Խաչատրոյ եւ Վեբգ զարակին զհոգն եւ
զարտ տուի սուրբ Գրիգորիս, եւ սոքա ետուն ՚ի տարին
երկու ժամ ինձ. եթէ որ հակառակ կայ, իմոց կամ մեծաց.
երեց սուրբ Ժողովոյն նշովեալ եղեցի. զժամն նոր կիրակէին
առնեն:

Դ նէ քոյ որդա:

Հնոհիւն Աստուծոյ եւ Սարգիս զիմ հոգւոյ բաժին
արդիւնս ետու ՚ի դաւլթս եւ միաբանքս ետուն ինձ ՚ի տարին

սի ժամ վարդապետին. որ խափանէ Յուդայի մասնակից է:

Ի հետեւն հոգնն ՚ի վերայ հոգորի գրանն:

Կատանն Լստուծոյ եւ Լթանէս զիմ հալալ արդիւնս
՚ի շննութեան գաւթիս ետու. եւ միաբանքս եւ առաջնորդ
ետուն ինձ տարին աւրն սի ժամ ՚ի տաւնի Պետրոսի եւ
Պաւղոսի. որ խափանէ առաջն Լստուծոյ իմ մեղացն սար-
աւիրանէ եւ Յուդայի մասնակից է:

Ի յետն հոգնն սուրբ Վրեգորի փոքր եկեղեցւոյ
հաւաքութիւնն ՚ի Լուսնն սիւզ:

Իշխանութեան Եւանգելի. եւ առաջնորդութեան Խաչա-
տուր վարդապետի. եւ Խաչթ որդի Ջարբայ շնեցի զեկե-
ղեցիս վասն իմ հոգւոյս վրկութեան. եւ ամենայն միաբանքս
զյայտնութեան ճրագաւուցին ժամն ինձ հրամայեցին. եւ զա-
տիկն որ անխափան առնեն կատարելք գրոյս աւրհնին ԼՅ:

Յետեւն հոգնն սուրբ Վրեգոր եկեղեցւոյ փոքր երէտ խորանասար
փոքր հաւաքանք. ՚ի միջի որոց եւ գերեզմանք հաւաքելու:

Եւս է հանդստարանութադաւորաց Վազայ եւ Վաւրդայ:

Սի յախտիւղն գրան գաւթի սուրբ Վրեգորոյ:

Եւս փառլ եւ ամուսնին իմ Սիմայ տուար զմեր հիւրոց
այդին ՚ի սուրբ Վրեգորն առաջնորդ տէր Յաւհաննէս. եւ
միաբանքս ետուն մեզ զինն Սահակայ տաւնին կիւրակէի
զամեն եկեղեցիքս արգ սիլ զայդիս աստէն հանդիսամ զմեր
ժամն խափանէ, մեր մեղացն տէր է առաջն Լստուծոյ:

Մէջ առաւ:

Եւ Օսկան ղեւ հոգւոյ բաժինն ետու ՚ի գաւթս
սուրբ Գրիգորին. մկարանքս խոստացան առնել ինձ պա-
տարագ ՚ի Թաւնի Պաւղոսի և Պետրոսի. կատարեցն
աւրհնին յԱստուծոյ:

Ի վերայ վերին համարի որսնն ՚ի վեր Բան ղեւան Գրի:

Կամաւնն ամենակալին ՚ի Մասուծոյ հաւր և որդւոյ և
հոգւոյն սրբոյ եւ Սիար զբձեւ սրդի Շահնշահի սրդի
մեծին Օսթարէի

Ի Բեշգաւնի աստու ՚ի Բան Էլեղեղոյն ՚ի Յաւանդն ՚ի վերայ երկու
Բեշ Բարանց ՚ի Բանն նդ :

Թաղաւորութեան Բիւթղաց Պաւրգեաց. ՚ի հայ-
րապետութեան Հայոց Տեառն Գրիգորիսի եւ Խաչատուր
վարդապետ և Սուքիասս նորոգեցաք զսուրբ Գրիգորս հա-
մանաւ Թաղաւորին և իւր մեծամեծ իշխանաց Սարգսի
Բիւր Ապասաւորին զհին և նոր կալմութիւնս գրով ետ
՚ի սուրբ Գրիգորս զայգին միջնալինին Զրիւ, զՏեառն խաչ
Պոսպանից ՚ի միջին զԲուրդ գեղանն. Օսթապաձորն.
զՏանձուտն. և հրամայեաց Թաղաւորն զսուրբ խաչին տաւնն
յիւր յիշատակ կատարել արգ բըբ հակառակ կան և հանել
ջանան քակեսցին տամբ և բոգւովք և աղգայնովք նզովեսցին.
՚ի վարձէ Մասուծածնէն և յԺը հայրապետաց. և ջնջեսցին
յոյսմ կենաց ամէն.

ՅԵՐԵՄԻԱՍ ԿԻՏԻՆԻ Ի ՉԵՐ ԴԱՆ ԳԵՐԱՆՈՒՆ

Եւ Ղարկոր մարանեցայ սուրբ Ղարկորիս իմ հալալ արդեամբ և վարդապետ Յաւհաննէս և մարանքս սահմանեցաք Ք պատարագ 'ի տաւնի նաւակատեաց խաչին ք թուամբն և զայն Ղարկորին, ով խաւիանէ մեր մեղացն տէր է:

Յաննէս մեծ եկեղեցւոյն դէպ 'ի իողմն հարաւոյ:

Եւ թիֆլիզցի Չեթաղե որդի թաղայ որդի մահաւան Սուլեան, և եղբայրն իմ Օլան և մեր սրդիքն Ստեփաննոսն և Բաղին և Փահրապատցի Խոճայ գուլնն և իւր որդի Յարութիւն մեծաւ յուսով որ առ Վրկատոս վերստին նորոգեցաք զԽաղարժինց զկեղեցիսն զսուրբ Լստուածածինն և սրբոյն Ղարկորի յիշատակ մեզ և համարէն ննջեցեաց մերոց, 'ի թուին Հայոց ուճ:

Ի վերնախոյ տեղանապահն Էսայ գրեալ 'ի Լուին ողէ:

Յառաջնորդութեան Յաւհաննէս վարդապետի և շնորհեալ Լստուածաշէն տան և Ես Կուտայ, . . . ետուն Տապալզոս, մարանքն խոտացան 'ի աւանի Բարսէլ, ինձ պատարագել:

ԳԵՏԻԿ

Գետիկ կամ Տանձուտ է գիւղատեղի արգասաւոր և բերրի պատեալ Արտագիւղ, անտառօք, Լստէ հաշակաւոր

ուխտն Վատկայ, զոր շննաց երանելի Հայրն ՄեծիԹար Վօշ-
 լը Սուգիասայ ձեռնտուութեամբ իշխանին Սխտանգայ
 և նորին զուգակցի Ըրզուխութունին, 'ի Հայրութեան Սար-
 դանայ 'ի Թուին Հայոց նիս ին, զինի չորից ամաց առն
 Լուգիմ Սալահադինին առաջնն եկեղեցին յանուն Լստ-
 ուածամօր գմբէթայարի, և խոյակապ շննեալ է աղնիւ սը-
 բատաշ քարամբ, գաւիթ սորա չքնաղակերտ կանգնեալ կայ
 'ի վերայ չորից սեանց հրաշակերտից, որոյ երկայնութիւնն
 է քսան և վեց կանգուն, նոյնպէս և լայնութիւնն, առաջն
 դրան Լստուածամօր եկեղեցւոյ են խորանք պատարագի
 յաջի և յահեկէ, կից այսր վանաց 'ի ձախմէ գոյ սագաշն
 եկեղեցի կերտեալ աղնիւ քանգակադործութեամբ, մա-
 նաւանդ գոգ սեղանոյն շննեալ 'ի Վրիգորէ, զոր տղայն
 կոչէին, սկզբնաւորեալ 'ի Սարտիրոս առաջնորդէ բայց վան
 սաստիկ արչաւանաց Սալահադինին մնացանկատար, զոր վե-
 րսին 'ի հրտար էած Պրիգոր Էշխան Կոպալեցի 'ի Ս-
 Թուականին Սկի 19, 121, յաջ կողմն այսր մատրան կանգ-
 նեալ կայ քերութարանադակ խաչ արժանի հիացման, յետ
 կոյս սագաշն մատրանս գոյ միւս ևս եկեղեցի չքնաղակերտ
 յանուն սրբոյն Վրիգորի Սկի 41 Շ, 122, որոյ երկայնու-
 Թիւնն է տասն և չորս կանգուն, նոյնպէս և լայնութիւնն,
 կից այսր եկեղեցւոյ են երկու փոքր մատրանք գերեզմանատանց
 պալատաւ արանց անյայտից, կից մեծի ժամատան է չքնաղ-
 քանգակատուն, բայց քանդեալ կաթուղիկէիւ, կից սորա
 գոյ եկեղեցի շննեալ յանուն Լստուածամօր անտաշ քա-
 րամբ և փայտաշէն, որ սլծմ է աւերակ, հանդէս այսր
 մենաստանի յայնկոյս ջրոյն է կաթուղիկէ եկեղեցի շննեալ
 'ի Խաչատրոյ վարդապետէ, մերձ սորա փոքր մատուռ և 'ի

միջն գերեզմանն Ախիթարայ Գօշին սրբոյ վարդապետիւ-
 խոյն սյորդոր կամօք շինեաց զմենաստանն Ախիթար վարդա-
 պետ մահանուամբ Գօշ լը Սուրխատայ 'ի Թուին Հայոց ողի :
 Տ' ր իշխան որդի Ումիկայ մանանձկերայի հաղորդ գտու-
 և գնեալ ին ու գուգատու զհովս և ընծայեաց սուրբ ուխտ'ս
 'ի Թուին Հայոց չլբ : յարժամ հայրենիքն արժան էր և
 ոսկին Թանգ, Գրիգոր Հեջուր Լիւր Ապասալար Լապին
 սղոց Սիւրատայ որդոց մեծին Ախիթանդայ կողմնապետոց
 աշխատհն Լըճախոյ, չունելով զաւակ արար զսա իւր հան-
 դատարան և ետ քաղում արդիւնս նորոգեաց զսա Իգնատ-
 ևտաս վարդապետ և իւրքն վան յիշատակի հոգոց իւր-
 եանց Գայլ իշխան հողորդ դատու ետ ընծայ վանացս
 Գայլաձագն 'ի Թուին Հայոց ողի : Ալիւակոս պատմադիր
 վարդապետն հաղորդ գտու և ետ քան գիրք և քառասուն
 դահեկան և մի շուրջառ :

ԵՐԶԱՆԵՂԻՍԻՍԻՍԻՍ ԳՕՇԼ ՎԱՆԵՅ

'ի մէր քան զԵԶԱՆ 'ի Լուին չլբ Գրեալ է գելու :

Յուսով ողորմութեամբ Լիւրուծոյ ես ճարս որդի
 սարոն Ումիկին Թուին ճարին աշխարհու Աննազիւրոցի
 յաշխարհալուութեան Ղարանովին 'ի Թագաւորութեան վը-
 րոց 'ի Վեմարի Բագրատնոյ իմ հայրն Ոսիկ գնեալ էր
 զդետիկ 'ի ին կորմիդ դուգատի ես ճարս գնեցի զհովս
 իւր ամէն սահմանօքն 'ի դուռն ժամանակի որ հայրենիքն յար-
 ժան էր և ոսկին Թանգ, դու կարմիր դուկատ տվի գետկայ
 Լիւրուծանին իմ հոգոյ տանս յիշատակ անջնջել իմ
 ծողաց Ումիկին և Թագուհոյն ինձ և իմ որդեանց
 Լըղութին իւր եղբարցն, առաջնորդութեամբ Ղասապ

վարդապետին և միաբանքս սահմանեցին զաւագ հինգ շաբաթ աւրն Օլոտիի աւրն զամէն եկեղեցիքս պատարագ որչափ միք կենդանի եմք մի ք ծնողայն լինի. և ետ յիւրց մերոց յաշտարհէս մեզ լինի. արդմիլ զայս գիւղս հանել ջանայ այսմիկ եկեղեցւոյս կամ զեմ յիշատակն խափանէ որ և իցէ որ լինիցի 'ի ծննդոցն Ագամայ եղեցի նշովեալ.

'ի հեթոյ որոս դէպ 'ի իողմն հարաւայնն Լաւոսիդին .

Կամաւն Աստուծոյ եւ Վրիգոր Հեջուբ Ամրսպատու լար Աւագին որդի Սմբատայ որդւոյ մեծին Ախտանդայ կողմնապետաց աշտարհին Արցախոյ առեալ Աթաբէգէ Իւնէնիս և իւրեան ազգի առաջնորդ կացոյց զն ոչ ունէին զաւակ յուսով խնդրեցի զայս եկեղեցի ինձ շնորհ հանգստեան աւագն ինձ երես և միաբանքս սահմանեցին զայս խորանս պատարագել ինձ զՎրիստոս հանապաղ. ուլ որ կարդայք Աւագին երկար կեանք խնդրեցէք և Վրիգորոյ մեկոյ թողութիւն թէ աւագ կամ առաջնորդ կամ աւագ խափանէ երեք հարիւր տասնևութն հայրապետաց նշովեալ և և մեղացն աէր է.

'ի հեթոյ որոս

Աստուծով Ախթաբ վարդապետս միաբանեցայ Աստուածածնիս հաստատեցին մեզ ք պատարագ 'ի տանն ութսուր ից Խաթունին և Սարգսին

ՅԱՆՔ ԼԱՌՈՐԱՆՔԻՆ:

Այդ Իգնատիոս վարդապետ և որ մերքն նորոգեցաք ղեկեղեցիքս և եդաք զպատուարս անկեցաք այգի եկեղեցւոյ ժամն նոցա դրաք, որ խաւանէ դատի յԱստուծոյ:

Ի վերայ վերին խորոհին աջակողմն դասուն հոյ գրեալ 'ի լեռնն քն,

Օհնի չորս ամաց առն Լուղլմ Սալահադնին սկըսեալ եկեղեցիս սուրբ 'ի նորոգեցեալի և կատարի ամս հինգ, 'ի խանդարման զատկին Յունաց ձեռամբ վարդապետին Անիթարայ 'ի հայրութեան Արդանայ ձեռնատուութեամբ բարեպաշտ իշխանին Ախտանդայ, և նորին զուգակցի Արզուխաթունին և նորին եղբարցն Սմասայ Ասասիայ Խոյզնայ Գրիգորոյ, և նոցա զաւակաց լեցի պատարագ յեկեղեցիս 'ի տաւնի Լստուածածնայ դ' աւուրննոցին Պապին և ք հաւը Արզուխաթունին, Վրդին բարեպաշտին անխափան զտէր Գրիգորն, յիշեցէք 'ի Վրիստոս 'ի տաւնի Ղալարու պատարագն Ատեփաննոս վանականին է կանխաւ:

Ի ներքոյ սորա:

Լսմա խորանի միշտ յարակայ լինի պատարագ և խափանաղքն առցեն զվրէժ գատապարտութեան:

Ի ներքոյ սորա:

Ես Սառնայս միաբանեցայ սուրբ Լստուածածնիս իմ որդւովք և ամուսնաւ պարոն Գրիգոր և միաբանքս հաս

տատեցին մին պատարագ ինձ 'ի տաւնի սուրբ Սարգսի որ
խաւիանէ դատի 'ի Տեառնէ :

Յէս Էդոյ աջախոյճեան դատան 'ի վերայ որոյն :

Ես Բարսեղ միաբանեցայ սուրբ Լստուածածնիս միւ
տրմեքս ետուն ան պատարագ 'ի տաւնի ծաղկազարդին և
սրբոյն Բարսղի, կատարիչք աւրհնին յԼստուծոյ :

Ի Երբին Էդոյ աջախոյճեան դատան :

Ես մեղուցեալ աղախին Վրկատոսի Լղիղ պաշտաւ
նեայ Նըջսին միաբանեցայ սուրբ Լստուածածնիս ետուն
ինձ ան աւր պատարագ 'ի տաւնի սրբոց Հռիփսիմեանց որ
խաւիանէ դատի յԼստուծոյ :

Ի վերայսսսս :

Կամաւն Լստուծոյ ես Ստեփաննոսս միաբանեցայ
սուրբ Լստուածածնիս և սորա ետուն ան պատարագ 'ի
տաւնի Կիրակոսին, որ խաւիանէ, դատի 'ի Տեառնէ :

Ի Երբոյ աջախոյճեան դատան :

Կամաւն Լստուծոյ ես մեղուցեալ ծառայ Լեբնէբայ
որդի Սասակայ միաբանեցայ սուրբ Լստուածածնիս իմ հա
ւալ ընկից գնեցի առաջին Ղքայ պղին ու սպիտակի, տւի
սուրբ Լստուածածնիս որ շէն պահեն, միաբանքս տւին ինձ
ն պատարագ ծաղկազարդին :

Ի ԴԵՐՅԱՅ ԽՐԻՍՏՈՍ

Կամաւն Լստուծոյ եւ Ղաճարայ յուսով միաբանեցայ սուրբ Լստուածածնիս. միաբանքս ետուն մեզ ան պատարագ 'ի տաւնի սրբոյն Բարսղն անխափան:

Ի ԴԵՐՅԱՅ ԽՐԻՍՏՈՍ

Ես Միկիթար քահանայս միաբանեցայ սուրբ եկեղեցւոյս ընծայիւր վարդապետաց եւ միաբանքս հաստատեցին ինձ ան աւր պատարագ 'ի տաւնի սրբոյն Ղայիանեանց:

Ի վերայ չափաւորեան որոշոյն դէպ 'ի հոգին խորանին Լաւին չեղ

Կամաւն ԼՅ եւ Մեղուրս եւ ողբիւր իմ Թաթկն եւ ամսս սիննիմ Մանքու միաբանեցաք սուրբ Լստուածածնիս եւ ետուն մեզ պատարագել զԵղեայի տաւնին սուրբ Շողակաթ ին:

Ի ԴԵՐՅԱՅ ԽՐԻՍՏՈՍ

Յուսովն Լստուծոյ նուապտ Շարվանս ընծայեցի ակեայց իմոց զհայս վերջին:

Արշակունիքի Գաւնի 'ի վերայ առաջին ողաւորեանս սեանս:

Ես Ղայլս եւ ամուսին իմ Մազգոտիան միաբանեցաք սուրբ Լստուածածնիս եւ ետուն պատարագ 'ի տաւնի ծաղկազարդին:

’ի վերայ յախոյ դրանդի Ռեծի եկեղեցւոյ դրանն:

Եւ Խոյադեղս միաբանեցայ սուրբ Աստուածածնիս
կամակցոյ թեամբ միաբանայս և ստացայ ան պատարագ ’ի
տաւնի համարձմանս ար խալիանէ դատի Աստուծոյ:

’ի հերոյս սարս

Եւ Ենովք միաբանեցայ որդուքս ’ի հոյրու թեան
Միկթարայ վարդապետին և միաբանայ կամակցութեամբ
ստացայ ք պատարագ ’ի տաւնի սուրբ խալին:

Յարմարեալ:

Եւ Տղչիկս միաբանեցայ սուրբ Աստուածածնի մերոյ
պատարագել ինձ ’ի նոր կիւրակէի:

Յեք իոյս սեղանոյն ’ի յոխարման:

Եւ տէր Յօհաննէս միաբանեցայ սուրբ Աստուածած-
նիս և միաբանք ետուն ինձ պատարագ ’ի տաւնի Աղբի
առաքելոյն:

’ի վերայ համարին յախարման սեղանոյն:

Կամաւն Աստուծոյ եւ Կիրակոս վարդապետ տիլի ’ի
մեր եկեղեցիս գիրք քսան և քառասուն դահեկան և ան շուր-
ջառ. և դրի զդասերս միաբանքս տիլին մեզ երկու պատա-
րագ ’ի տաւնի թաղէի առաքելոյն:

՚Ի վերայ հոյն ուղեւոր, ուսման:

Եւ Հաղբս ետու զՍարաբերափն ՚ի ջրաղացէն ՚ի վեր վանքս և ստացայ պատարագ ՚ի տաւնի Արտուածածնիս:

՚Ի Գլ Քաւ եկեղեցւոյն առաջի աջաշրջանի խորանին:

՚Ի տաւնի սուրբ խաչին աւար պատարագ Խաչատուր վարդապետին և եղբարց իւրոց և ծնողաց, զի նոցա ընչիւր շինեցաւ խորանս:

Յառաջ ուղեւոր վերայ:

Շնորհիւն Արտուծոյ և կամակցութեամբ եղբարցս և միջնորդութեամբ տէր Գրիգորիսի գրեցաւ յիշատակ եղբարց մերոց պարոն Արտաւազայ, միաբան սուրբ սխտիս սահմանեցաք ՚ի տաւնի Դաւթի և Յակոբայ մատուցանել պատարագ ամենայն եկեղեցիս, կէսն Արտաւազայ և կէսն ամուսնոյն իւրոյ Աթային, որ խաւիսնէ դատի ՚ի Տեառնէ:

՚Ի վերայ շախաշրջանի խորանին:

Անք եղբայրս Աբուսնոյ Աբուղամիսի և Հայրադեղս զմեր հոգոյ արդիւնս եկեղեցւոյ շինութեան աւար ՚ի տաւնի սուրբ Սարգիսին մեզ պատարագ հաստատեցին:

՚Ի վերայ դրան հոյն եկեղեցւոյ:

Յուսով Արտուծոյ երկու եղբարքս Մարտիրոս և Գրիգոր և ամուսինն Թամար և Աբլ. շինեցաք զեկեղեցիս միաբանք խոստացան պատարագել. Մարտիրոսին, Թամարին

և արդու լաթունին և Մաթէոսին անխտիան կատարելքն
աւրհնին Արտուծոյ:

Ի ծախսոյ դասն գտանին իւր գրեալ բռնն չլին:

Եւ որդի Գալլաճաղին միաբանեցայ սուրբ Արտուածած-
նիւ. հաստատեցին մեզ է պատարագ 'ի տաւնի Յուհան-
նու կորսակ տին զինի յայտնութեան, ա իմ հաւրն Գալ-
լաճաղին. ա իմ մաւրն Մաթիանին. զերկուսն իմ եղբարցն
Բուսղանին և Աբերկանն. կատարելքն աւրհնին Արտուծոյ

Ի հարստն ասպանի սրբոյ Տիեռարայ 'ի իւրադինն իւր գրեալ:

Տէր Արտուած ողորմեա խաչատուր վարդապետին և
Բարսղեն շնորոգ եկեղեցւոյս և ամենայն աշխատողայն 'ի
մեա. թուն չի:

ԳԼԲՈՒՄՆԱՐԱՆՅ.

Եւ գիւղ գեղեցկաւայր շքադատեալ անտառալի լե-
րամբը, որ ունի ճարտարահամ ջուր. մերձ սորա 'ի կողմն
հիւսիսոյ գոյ աղբիւր ջրոյ գրեալ 'ի վերայ. ,, դնելով զսա-
շաղկապ սահմանոյ Հայոց և Արայ ,, ընդ սովաւ անցանէ ջուրն
Արտեֆու:

ՀԱՉԱՐԱՆՈՒԹ.

Եւ գիւղ մեծանիւտ. դիրք տեղւոյն որոյ է վայելուչ
'ի ստորոտ վանայն Մախարայ, այս գիւղ ունի զայգիս և
զճուր առատ. ոչ հեռի ունելով զանտառ վայտից յերից
կաղմանց 'ի վերայ լեռանց. 'ի միոյ կողմանէ ունի զբնդար-

ճակատադր դաշտ, մերձ այսր գեղջ է սուրբ ուխտն Սա-
կարաւմանը կառուցեալ յանուն Արտուածամբ. 'ի վիցեր-
բորդ դարուն քերաբարանդակ կերտուածովք, զորս բանիւ
պատմել կարտի երկար ճառից և քաջ նկարագրի. քանզի
գործելքն քանդակագործութիւնս 'ի վերայ քարանոց սրտ
եթէ մալթ շինելը ոչ գրով այլ անձան անձին պարտի
մատուցանել 'ի տես հրատիրաց. ուպէ՛ զի քաջ ծանկցեն
ղճարտարութիւն մերտղանոց յայտ արհեստ գերադանձ. և
կեղեցին առաջն յանուն Արտուածամբ կերտեալ չքնաղ
քանդակագործութեամբ, մանաւանդ յեղեթ լուսամտից հի-
տոցոցանէ զտեսողս. յաջևելից կուսէ առ խճ ամէ հի լը ոտ-
իւր ճիւղեալ զրաւ սիղակնոխտ. հանգիւլ այսր ատտիճա-
գործ պատկերիւ է պատկեր յաշխարհի և այլոց կենդան-
եաց. քարինը բեմին շքեղ արուեստիւ համակարգեալն և
փորագրեալ. ունի դատիւճան ելեկջի 'ի միոյ կողմանէ միայն
այսր եկեղեցւոյ երկայնութիւն է տասնեութն կանգուն.
նոյնպէս և լայնութիւնս 'ի հիւսիսոյ կողմանէ ունի դաւիթ
լարձակ հրաշալի կերտուածով կառուցեալ 'ի վերայ չորից
սեանոց, սիւնը և դմբէթ սորա բոլորն սքանչելի կենդանա
գրութեամբ քանդակագործեալ. այս գաւիթ ունի զեր-
կայնութիւն քսան և վեց կանգուն. հաւասար նմին և զլայ-
նութիւն. կից սորա չքնաղալին զանգակատուն. առ որով է
փքր դմբէթ աղարդ եկեղեցի շքեղ քանդակագործութեամբ
կառուցեալ 'ի թուին Հայոց նիւի 'ի հայր Յօհաննեսէ,
յանուն ննջեցեալ եղբարցն Աստաւոյ, Դուքան, Հատանայ
Ալպէի շուրջ զեկեղեցեալս է խաչազաղդ հանգստարան և
ունի զամուր պարիսպ և սենեակս քարուկիրս. որք այժմ են
աւերակ 'ի բորձրութենէ տեղւոյս ելելի լարձակութիւն
դաշտաց որ տայ գաւիթ զուարճութեան մարդոյ մասնակից

դիւ այսր մինատառնիս Ալաւի իշխան և ետ զՍաահինայ
գիւղն. հաղորդ գտան ի խարտ և Սահրամ մեծամեծ ըն-
ծայիւք, և ընկալան գլխատարադ լը խրեանց խնդրանացն՝
կարեկից գտաւ շնու թեան այսր վանաց Միւր Սարգիս որդի
Հառանայ և ընկալաւ զերկու պատարադ. 'ի տօնի Բարսղեն՝
Ալաւ անգերդեցի իշխանաց իշխան կարեկից գտաւ շնու-
թեան այսր գաւթի և ընկալաւ զՍահարաւ տօնն. Գրի-
գոր վարդապետ որդի Մրաս իշխանի հաղորդ գտաւ և ետ
պատուական մատենն և խաշ մէջ մատաւր, Խաղիբեդ և տա-
ռսին իւր 'Կանայ հաղորդ գտան և ետուն 'ի շնու թեան
եկեղեցւոյս զայդին խրեանց մատակցեցաւ այսր վանացս
'Կաւթ ըրդի Տայրիւ և ի խտան մեծ և հզոր իշխանն, Բ-
թարիգ Սաղաւնին կարեկից գտաւ այսր շնու թեան Գա-
ղան իշխանն. և ետ զարդիւնս. Երզուխաթուն ամուսին
Ալիստանդայ դասար Քաւրդ իշխանին ըզձակերտ լեալ
բարեզարդութեան վանացս անձամբ անձին գործեաց վան
սեղանոյն զաղընկար սքանչելի վարագոյր, որպէս հաւաստի
պունէ Արեւոտ պարսիչ:

))

ԵՐԶԱՆԳՐՈՒԹՅՈՒՆԻ ՄԱԿԱՐԱՅԱԿԱՆԸ:

յԵՐԶԱՆԳՐՈՒՄ ԳԱՐԱՆ 'ի վեր Դան շիրաւն:

Եւ Ալաւի իշխան Եկանդիայ ետաւ յեկեղեցիս ձի-
աահինայ առաջնորդ 'Կաւթ և միաբանք ետուն ինձ 'ի
տաւնի Արդանանց ք պատարագ, որ խախանէ, իմ մեղացն
սէր է:

Ի վերայ ունայ խորանն

Եւ Խաղիբեդ և ամուսին իմ Խառային մեծ յու-

սլ միաբանեցայ Աստուածածին հալսլ ընչիւք և հանա-
պաշարդ եմ. Ղաւթի և ամենայն միաբանքս ետուն մեզ
ժամ եկեղեցիքս:

Աս աշխարհին խորանաւն 'ի թախնահր:

Առաջնորդի Ղաւթի զրեցաւ երկու պատարագ 'ի
առախն երեման խաչին Աւագրի քահանայ, որ խախանէ դա-
տի 'ի Տեառնէ:

Այց սորա:

Հաւարձման տառնի մին պատարագ Ստեփաննոսի քահա-
նային, որ խախանէ դատի:

'ի վերայ սեմոյ աշխարհին խորանին:

Կահան Աստուծոյ եւ Ղաւթի առաջնորդ սուրբ
ուխտիս կամակեցութեամբ եղբարցս զրեցար զՏեառն ը ա-
աջ զամեն եկեղեցիքս որ Ահաւամայ լինի պատարագ որչափ
'ի շինութեան է սուրբ ուխտս, որ խախանէ դատի. կատար-
ելքն աւրհնին:

'ի վերայ սեմոյ առաջին խորանին:

Յանուն Աստուծոյ այս մեր գիր է Ղաւթի և այլ
միաբանացս որ տուաք Ախարտի և ամուսնոյ իւրոյ որ եկին
յուսով և միաբանեցան և ետուն 'ի գին եկեղեցւոյս ոսկի
և մեք տուաք նոցա սուրբ Ղրեգորի կիւրակի աւրն ա պա-
տարագ, սլ խախանէ, նոցա մեղացն տէր է:

'ի ներքոյ սորա:

Յանուն Աստուծոյ այս մեր գիր է Ղաւթի և այլ
միաբանաց որ գրեցոր վասն Յովսեփոյ որ ետ ոսկի 'ի գին
եկեղեցւոյս և մեք տուաք ա պատարագ 'ի առաջին քահանային:

Այլ որոշում

Յանուն Արտուծոյ այս մեր գիր է և այլ միաբանացս յորժամ ետ Պաւլոս սուրբ յեկեղեցիս, և մեր տուար նոյա մ պատարագ 'ի տաւնի Արդանանց կատարիչքն աւրհնին յԱրտուծոյ:

Յեթ հոյս որմոյ ահա՛նք դատուն:

Այս մեր գիր է Ղաւթայ և այլ միաբանացս որ և զրեցաք ամիր Սարգսի ողբոյն Հասանայ 'ի տարումն երկու ժամ ետուն 'ի Քարաղի հայրապետին. որ խափանէ դատի յԱրտուծոյ:

'ի Տէլ Գաւթի 'ի հիւսիսահոյն հայ գրեալ:

Ես Ալաէ անբերդեցի իշխանաց իշխան ետու եկեղեցիս զահեկան 'ի շինութեան գաւթիս նորոգման Ղարիգոր վարդապետն առաջնորդութեան հաւր Ղաւթի և նորա ետուն զՂաղարու տաւն և զճարդարդարն զամէն եկեղեցիքս ինձ պատարագեւ զԲրիտոս. ով խափանէ իմ մեղացն տէր է:

'ի հերթոյ որոս 'ի Ռոմն ոճգ:

Ես Ղարիգոր վարդապետ որդի Աբաս իշխանի մեծաւ յուսով միաբանեցայ յԱրտուածածնիս. և ետու պատուաւ կան գրեանք և ի սչ մասամբ յառաջնորդութեամբ հաւր Ղաւթի և միաբանաց. և սորա ետուն զտաւն Սիկանց՝ զամէն եկեղեցիքս ինձ պատարագեւ զԲրիտոս. ով խափանէ կամ զհաւն կամ զգրեանս հանեւ ջանայ պատժեացի յԱրտուծոյ:

'ի հերթոյ որոս 'ի Ռոմն ողգ:

Այս մեր գիր յիշատակի սահմանեալ լինի երիտասար-

արդին որ 'ի բազում որոգայթ ից նեղեալ զիմեցաւ ՂԵՐԵՄ
ուածածինս. և 'ի նոյն տը յանկարծակի հատեալ հրա-
ման արարչէն անկեալ Երկիրէն ել 'ի կենցաղոյս և ելժող
կոկիծ ճնաղաց և ամուսնոյն, և նորա ետուն զէնս նորս ՂԵՐԵՄ
ուածածինս. 'Դաւիթ և միաբանքս ետուն նորս ժամ 'ի
տաւնի հոգւոյ դալուտեան, ով խախանէ դատի ՂԵՐԵՄ ԵՐԵՄ

ԵՐԵՄ 'ի վերայ նոյն արհայն

Յուսոյն ՂԵՐԵՄ ԵՐԵՄ ես իշտրիբէդ և ամուսինն իմ
'Երեմայն մեզ հոգոյ արդինս տուար 'ի շինութեան Եկեղե-
ցւոյս և զիմ այդին արքունիքն, այդէպիկ հաջր Յաւհաննէս
և միաբանքս ետուն մեզ սրտաբաղ զամենայն եկեղեցիքս 'ի
տաւնի վարագայ խաչն, ով զայդին իղէ կամ զժամն իա-
վանէ դատի ՂԵՐԵՄ ԵՐԵՄ

'Ի ներքայ սրտս

Ես Երեմայ մեծ յուսով միաբանեցայ սուրբ ՂԵՐԵՄ
ուածածինս և ետու իմ դահեկան Եկեղեցւոյս առաջնորդ
'Դաւիթ և միաբանքս ետուն ինձ Երկու աւուր ժամ 'ի
տաւնի Յաւհաննէս տարեմութին, ով խախանէ իմ մեղացն
տէրէս

'Ի ներքայ սրտս

Ես Երեմայ մեծ յուսով միաբանեցայ ՂԵՐԵՄ ԵՐԵՄ
և ետու դահեկան, առաջնորդ 'Դաւիթ և միաբանքս ետուն
ինձ մէկ ժամ 'ի տաւնի Յաւհաննէս որ տարեմութին, ով
խախանէ դատի

'Ի վերայ ողբողի մն զեմն տառաքի Երեմայն

Ես Յաւհաննէս առաջնորդ սուրբ ուխտիս կամակցու-

Եւ եւմբ եղբարցս սահմանեցար տարին ա պատարագ յանուն
Խաժունին առջեն անխալան:

Շտնդէպ որքա 'ի ընթաց յերկն ունեն:

Եւ Սխլթարիւ միարանեցայ Մտուածածնիս և
ետու ին դահեկան. հար Յաւհաննէս և միարանքս 'ի սուրբ
Յակուբայ տաւնին կարդեցին մեզ ժամ:

'ի ներքին իրեն ունայ որքա գաւին 'ի Եռին չեն:

Յուսին Ետուծոյ և Յաւհաննէս և ամուսինն իմ
Տիկին միաբանցար Մտուածածնիս և տուար զմեր հոգոյ
արդիւնս եկեղեցոյս. Յաւհաննէս և միարանքս ետուն մեզ
ժամ 'ի տաւնի Վայիանեանց:

'ի մեր քան զեւսմա որքան:

Եւս մեր գիր է Դաւթի և միարանացս որ տուար
Եսկին սր եկն յուսով և միաբանեցաւ Մտուածածնիս.
Եւ հերունաւանս միարանեցայ և ետու իմ հոգոյ արդիւնս.
Յաւհաննէս և միարանքս ետուն ա ժամ 'ի տաւնի Վր-
լստափորին:

'ի ներքոյ որքա:

Եւ Սահնաղս ետու զիմ հոգոյ արդիւնս եկեղեցիս
և սորա սահմանեցին ա ժամ 'ի տաւնի Երանեայ և Սա-
նեայ:

Անց սորա:

Եւ Ետուհի միարանեցայ և ետու զիմ հոգոյ ար-

դիւնս և սորա սահմանեցին մէկ ժամ ի տաշի Ղալիւանեանց:

Ի վեր քան շնորհանն ուր ի Գաւթին յաջակեցին ի Լաւին Կհ:

Կամաւն Արտուծոյ գրեցաւ պատարագ սուրբ Յակաւ
բայ տաւնին Սարգիս քահանային:

Ի վերայ ձեռն եկեղեցւոյն յահեակ չորհին:

Յուսով ամենակալին Արտուծոյ եւ Ղաւթ որդի
Տարիէլ և Լիտան մեծ և հզօր իշխանին Աթաբէգ Աւ-
գոռնին ետու ընծայ եկեղեցւոյս վասն ննջեցեաց մերոց որ
լէ հովանեաւ սորա առաջնորդ Յաւհաննէս և մարտնչո
սահմանեցաք զաւր սուրբ ծննդեան Վրիստափ ք պատարագ
մատուցանել մինն Ոստոգոյ մինն Կոթութէ և մինն
Արարային. լծէ որ խալանէ դատի ի Տեառնէ:

Ի վերայ սեմոյ դրան Գաւթին ի Լաւին Կհ:

Եւ Տարիէլ մեծ յուսով մարտնեցայ յԱրտուծոյ
նիս և ետու զարդիւնս:

Ի ներքոյ որդա ի Լաւին Շա:

Յուսովն Արտուծոյ եւ Աերաւս և Թաւայ քահա-
նայք և եղբայրք զմեր հողոյ արդիւնս առաք եկեղեցւոյն.
և սորա ետուն լէ պատարագ ի տաւնի Թաւմայի, որ խա-
լանէ մեր մեղացն պարտական է և դատի յԱրտուծոյ:

Դիւթայ աջակցման դրան Գաւլին:

Յոսուֆն Աստուծոյ ես Սինիթար և ամուսինն իմ
Մաւրան ետու ընծայ 'ի շինու թեան եկեղեցւոյս և միք սալա-
սաւ որք սրբոցս սահմանեցաք 'ի տաննի խաչին երկու շարա-
թի աւրն ք պատարագ արասցեն յանուն նոցա անխաւան:

Դիւթայ ազգայ:

Ես Հոգեգեղս ի դահեկան ետու եկեղեցիս Յուլ-
հաննէս և միաբանքս ետուն ինձ մէկ ժամ Սուքիասանց
տանին կատարիչքն աւրհնին յԱստուծոյ

Յահէաի կողմն դրան Գաւլին:

Ես Գաղանս մեծ յուսով միաբանեցայ Աստուածա-
նիս և ետու ի դահեկան հայր Յաւհաննէս և միաբանքս
ետուն ինձ 'ի տաննի սրբոյն Սարգսի կատարիչքն աւրհնին:

Դի յախուհոյն մեծի եկեղեցւոյն:

Յոսուֆն Աստուծոյ ես Յաւհաննէս քահանայ ետու
զիմ հոգւոյ արդիւնս և գնեցի յարտաւազայ իւր ամէն որ
դեանց զայգին ընծայեցի յԱստուածածնիս Յաւհաննէս
առաջնորդ և միաբանքս ետուն երկու ժամ 'ի տաննի աշ-
խարհամատրան կիւրակէն ինձ առնեն և անիմ մաւրն Օղւ-
ղին: Ի՞նչ զայգին խէ կամ ժամն խաւանէ յԺՁ հայրապե-
տաց նզոված է:

Ի վերայ թոյր եկեղեցւոյն որ յեզոսոսոս մեծն է եկեղեցւոյն 'ի Լուսին ուխտ:

Եւ յամենայնի մեղապարտ Յովհաննէս ամէն միաբուն եղբարցս կամակեցութեամբ և ձեռն տուութեամբ յիմ ծնողաց և իմ եղբարցն այժմ ննջեալ շինեցի զեկեղեցիս յանուն Աստուծոյ և Յուշանն Հասանայ և Աշէի և իմ դրեմ մեծ յուսով և հաւատով և զԼստուածածինն և Վրբնաստի չարչարանս բարեխաւս ունիմ, որ յետ իմ սոլա սաւորը տեղւոյս, զն զատիկ աւրն նոցա արասցեն ժամ. որ խաղանէ, նշովս առցէ. կատարելքն աւրհնին 'ի Տեառնէ ամէն

ՍԵՒՐԵՐ.

Եւ զիւղ լայնանիւտ անկայելուչ գրիւք, որոյ բնակիչք են բազում. 'ի ներքոյ գեղջն գոյ աղբիւր շինեալ 'ի Յովհաննէս Ղալամովն, 'ի վերքան զինքն ունի զմայրիս բազումքս և զայգիս սահաւածիւս. թերեւս 'ի սեորակ քարանցն ողբ 'ի սիւլու տարածեալ են զիւղօքս ընկալաւ զանուն Սեբաստի

ԳՕՂԱՐ.

Եւ զիւղ 'ի վերայ հասարակաց ճանապարհին որ երեւի լինել բարեքեր, բայց ծանրէ ջուր և օդ տեղւոյն աստ շինեցաւ գեղեցիկ կամուրջ և ուսումնարան արքունի ծախուք 'ի 1638 ամի

ՆՈՒՆԷՆ.

Եւ յա գիւղ 'ի կողմն արեւմտից Գողաղայ, թէպէտ տեղին էր սյգեւէտ, և ջրաւէտ, բայց անինայ վնասէր բնակչոց իւրոց, վասն որոյ իմ քաղաքը եղեալ բնակիչքն սորա գողթեցին հեռի 'ի ամանէ ետեւ փարսախաւ. միւրձ սորա է հին Կուսնէն, որ 'ի հնագոյն նշանաց երեւի լինել քաղաքաւ

գիւղ կամ քաղաք ունի զստգաշէն եկեղեցի և զխաչաղարդ
 հանգստարան պայազատ արանց. մերձ սորա դատնի սուրբ
 ուխտն առաքելոց անուանեալ, կառուցեալ միջակ ձեռով
 սրածայր կաթուղիկէիւ. որոյ երկայնութիւնն է տասնեւորս
 կանգուն, նոյնպէս և լայնութիւնն. առաջն դրանն գաւիթ
 ընդարձակ որոյ երկայնութիւնն, է տասնեւութն կանգուն,
 նոյնպէս և լայնութիւնն կից այսր եկեղեցւոյն կանգնեալ կայ
 կարմիր խաչ. 'ի գլուխ խաչին պատկեր փրկչական քանդա-
 կեալ զորով գոյ գրեալ, 'ի բռն հօր Բարձրեալ անդիման իշ-
 րապետին լեր օգնական, յեղերս այսր խաչ գրեալ կայ այսպէս
 , 'ի քառաւթն միջոց պատկեր. զիսկ որ ծօղ հորդան աղօթի, որ զի
 փոռաց անձուսեւի. Գերասիմոսը եւ Երմիայ. յորժամ փուլն ընդ ուսոյ
 երէն. լեր Բարեխառ Տեառն Յիսուսի իշրապետ քաչ նորոգողի
 Ազնւոյն լեր կենտրոն. եւ դաւանոյ լեր գոյնի. հորժամ աղօթաց
 Լաղաւղ լիցի, 'Յրկոր Թոռն իշաչնեանց նպաստամատոյց
 եղև եկեղեցւոյս և ետ զարդիւնս 'ի Թուին Հայոց ողջ
 կամակցութեամբ Բժաքէգին և Վիլրապատար Խուրս-
 բուղին. 'ի շրջապատ այսր մենաստանիս է ամուր պարխալ
 շինեալ որձատաշ քարամբ և 'ի միջին են տնատեղիք բա-
 զումբ. մերձ սորա է սուրբ ուխտն Սիւրանց. որ մեծաշէն է և
 գեղեցիկ կառուցեալ 'ի վերայ երկուց սեանց. քարինք սե-
 ղանոյն գեղեցիկարանդաւք. յաջմէ և յահեկէ խորանք պա-
 տարագիւ. և 'ի խորանսց անտի վերելք 'ի տանիս եկեղեցւոյ,
 սեամբ դրանց սորա չքնաղ քանդակագործեալք են. կա-
 թուղիկէն սորա յոյժ բարձր է. պարանոց որոյ զարդարեալ է
 երկնեանք ախճապակեօք, որք հանգէպ արեգական արձակեն
 զգունագեղ ճաճանչ ճառագայթից. գաւիթ սորա է փոքր
 զեռեղեալ 'ի վերայ երկուց սեանց. երկարութիւն վանացս
 է քսանեւեց կանգուն. նոյնպէս և լայնութիւնն, ունի մեծ
 սեղանատուն քարուկիւր:

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՌԱՅԵԱԼ ՈՅ ԵՎԵ- ՎԵՅԻՌՅԵ

Ի վերայ ունից Գրքին ելեղեցոյն Ի Ռաւն սղգ:

Կամաւ Բարերարին Աստուծոյ և ողորմութեամբ Աթա-
բէդ և Ամրապատաւոր Խուժեութունին եւ Ղրիզոր Թառ-
ըն Խաչենեանց միաբանեցայ սուրբ աւաքելոյն իմ հալալ
արդեամբ. և բնակիչք սուրբ ուխտիս ետուն երկու պատա-
րաւ 'ի տաւնի սուրբ Ղրիզորի գիւտի նշխարաց. կատա-
րիչքն աւրհնին Աստուծոյ. և խալտանաւղքն դատին 'ի
Տեառնէ:

Ի վերայ որոյ հարաւային Գրքին 'ի ներդաւադ գեղ 'ի հիւսիս:

Յուսովն Աստուծոյ եւ Տիկինն միաբանեցայ սուրբ
Աւաքելոյն. և միաբանքս ետուն ա ժամ 'ի տաւնի Հռիփ-
սիմեանց կատարեն:

Ի ներքոյ սորա:

Կամաւն Աստուծոյ եւ Սարկամ միաբանեցայ սուրբ
ուխտիս իմ հալալ արդեամբ և միաբանքս ետուն երկու պա-
տարագ 'ի տաւնի սուրբ Ղրիզորին. կատարիչքն աւրհնին
ՂԱստուծոյ:

ԳԼԻՒՐԳԻՆ

Ի նշեակ 'ի վեր սեպացեալ միապաղաւքարամբք.
'ի գլուխն ունի զնչ սակաւ անատեղիս վասն ապաստանի,
այս գլեակ կառուցեալ կայ 'ի դաշտին Ղազայ. որ ունի
զմիւլեթ ճանապարհ, և այն դժուարագնալ. շրջապատն է
ամենեւին անմասչելի. 'ի միոյ կողմանէ միւսն ունի զճանա-
պարհ, և այն արուարձանօր պաշտարանեալ. 'ի գլուխն ունի
Վսեաղան ջրոյ 'ի պարեխ վիմիս երեւի լայնալիոր այր դժու-

սրահնայի. յաւանդութենէ ծերոց սրտամբ թէ 'ի սմա են
յուրմ կալք և կարասիք. և թէ 'ի ներքոյ սորա դռան ար-
ծաթեայ զարդք կանոնց 'ի վայր արկեալ 'ի թռչնոց, մարթ է
կարծեյ թէ սա իցէ Ղաւազանքն, զոր յիշատակէ Լւանի
Լ. թաբէզն յարձանագիրս իւր, այժմ՝ փոխութեամբ անուան
կոչեալ Ղաւարդին .

ՈՍԿԵՊՆՐ ԵՒ ՂՕՇԻՐՕԹԵՆ .

Են գիւղք 'ի ճորտիւր տեղւոյ, որք 'ի վեր բոն զնիքեանս
ուսին զծաղկաբեր լեռան Ղ. Կոգ տալ ասայեալ .

ԿՕԹԻ .

Կթի կամ հոթի է գիւղ ընդարձակ. բնակիչք են 'ի
սմա գերդաստանք հարիւր. ուսին զազրիւրս ջրոյ և վարե-
լահող լը բաւականին. հանդէպ այսր գեղջ 'ի կողմն արե-
ելց է դաշտն Ղադայ և 'ի մէջ դաշտին սմրոց անառիկ
իշխանայ իշխանին Ահհրամայ. 'ի կատար լեռնանման ամ-
րոցիս է եկեղեցի սրբոյն Սարգսի զօրավարին, զոր շինեաց
երանել չայրն մեր սուրբն Սեբրով. և եդ 'ի նմին զատամն
սրբոյն Սարգսի. որ կատարեցաւ 'ի շապհայ Պարսից արքա-
յէն 'ի գեղեցկադիր վայրաց տեղւոյս երեւն Բըցախ. Կովիս ս.
ք Կապկաս. և Տայք. առ սովաւ անցեալ դետն Կուր զու-
արձալն տեսութեամբն պանծալն յօրինէ զգլխակս. եկեղեցին
որ 'ի դղեկիս բաժանի յերիս փոքրագոյն խորանս. յորոց
երկուքն են սագաշէն. և մինն կաթուղի կէիւ վայելացեալ .
բայց այժմ չունի զկաթուղիկն որպէս ցուցանէ իւր արձա-
նագիրն գրեալ 'ի ճակատ սեմոց դրան. յահեակ կողմն գոյ
արձանագիր քանդակեալ երկաթագորով. բայց կեսով չափ

ծածկեալ ի նորմով նորոգ կերտեալ եկեղեցւոյն է անկեր-
 ծանե լի. նա մանաւանդ ունի զմերձաւորութիւն Յոռնական
 դրուածոց. զայս քանս և եկթ ընթերցաւ. Գաւրգեսայ և ի
 պարտս այս գիր գրեալ երէկ 'ի ժամանակէ անտի որբոյն
 Սարգիսայ. արուեստաբանդակ այլք մէջ ի մէջ շինեալք
 շրջապատեալ են զաւրոյցաւս. որք են աստատանարանք յերեսաց
 տապառակաց, յորս բովանդակին բիւրաւոր անձինք. Տոմսի
 Ասրնէցին փորեաց աստ ջրհոր 'ի յիշատակ իւր. Լոս 'ի Գաւ-
 ժողովեցան գերիք գերեալք 'ի թաթարաց ի որս էր և վար-
 դապետն վանական և պատմագիրն Արապիոս. գոյր աստ յայսմ
 ժամանակի և սքանչեւագործ սուրբ նշանն՝ առ որ ասէր վար-
 նական վարդապետն. զնամ և աղերսեմ զի և ձեզ լիցի փր-
 կութիւն որդեակք իմ և աշակերտք Աբր' : ԳԼ 26. Կոմար 139 :

Յի վերին որոնքի եկեղեցւոյն գրեալ է :

Սուրբ յիշատակ և հայրենիք յազգէ յազգ որդոց որդեք
 մինչև յաւիտեան գանձ մեզ անկողնապտելի սկիզբն արարի
 նորոգման եկեղեցւոյս. որ խախտեալ էր 'ի բազում ժամանա-
 կաց, և զարդարեցի և շինեցի ես հաւատարմութեամբ որ
 ոչում աւգնութիւն չիէր և կանգնեցի փառաւոր նշանս
 կեզաւծ 'ի գլուխ գմբէթին. 'ի բաւեթաւսութիւն ինձ և
 ծնողաց մերոց և զաւակաց և զորդեաց. և զժամն շաբաթ
 և կիրակին մատուցանի ծնողաց մերոց և յեա մահուն իմոյ
 ինձ հանապազ. և ոյլ խափանէ նդովեալ եղիցի Աստուծոյ և
 մասնակից Գուգայի և խաչահանողացն եղիցի :

ԴԻՆԴ :

Դւեղ է գիւղ տաճկաց, մերձ սորա է մատուռն սուրբ

Արդոյի կառուցեալ 'ի վերայ միոյ բարձր քարի, յաճախեալ
առաւ ուխտաւորք բազումք շինամբ խոյոց և զուարակոց

ՈՒԶՈՒՆԹԱՆՅՈՒՆ

Եւ գիւղ ընդարձակ, որոյ դիրք տեղւոյն չի վայելուչ.
քսանեւորս ժամու ճանապարհաւ հեռի է 'ի Տիվիսոյ 'ի
կողմն արեւելեց հարաւոյ, բնակիչք են 'ի Հայոց գերդաստանք
վաթսուէն: Հիւրասէր են քոքա ամիսներեան մանաւանդ քա-
հանայք տեղւոյն, առ սովաւ է վանքն Արվիզ, որ ընկալաւ
դայս անուն կամ 'ի սրուժենէ վեղարին քի կաթուղիկէին որ
է սուր, կամ 'ի սրածութենէ որով մեռան բազմութիւ քրիս-
տոնեայք 'ի գաղանաքարոյ աղդէն Ղիկաց 'ի մէջ մենաս-
տանիս լը աւանդութեան ծերունեաց, չգտանի զայսմանէ
հաւաստի վէպ, լը որում չունի զարձանագիր, 'ի բարձրութենէ
ս'րա երեւի ընդարձակ դաշտն Ղապայ, շուրջ ղ'լանօքս են
մայրիք բերրիք, որք վայելուչ գործեն զվայրս զայս, 'ի մէջ
մենաստանիս 'ի յետին դասուն է գերեզման ճգնակիր առն
ուսման, որոյ անունն է անյայտ, հող այսր գերեզմանի բուժէ
զցաւս անասնոց ոյնոցիկ որք հաւատով տանին, և չէ զար-
մանք թէ հող գերեզմանի առն սրբոյ բուժէ զցաւս անաս-
նոց, լը որում զօրութիւն հաւատոյ ղերինս փոփոխէ:

ՀԱՅՈՒՄ ԿՈՒՄԱՐԻՆԻՍԻ ԳԻՒՂ:

Եւ գիւղ շինեալ առ Հասանսու գետով ունի զայդին
ողկաւզաբերս յորում բնակին գերդաստանք քսան, մակա-
ղատեղք անասնոց այսր գեղջ վայելուչ են յոյժ, մերձսորա
է սուրբ սխտան Արապ շինեալ 'ի թուին Հայոց քձգ 'ի
Արաիւ իջնանէ որդւոյ Ղաւթի որդւոյ Ատսի Բազրա-
տունւոյ, շինուածք ուխտիս են շքեղ խոյակապ և վիմարգեան

Երկնամասն կաթուղիէ սորա սքանչելի է յղթ մանաւանդ
 վերնոյ կ մար սեմոց դրանն յերկուք և յերկներանգ քաբանց
 արդարեւ զՎսեղէսին բերէ յինքեան զանօրինակ ճարտարու-
 թիւն, շինութիւն այսր վանաց նոր է բոլորովն. և չէ աւե-
 րեալ 'ի նիւրբուսո. դիտարանք կամ պատուհանք սորա
 չքնաղ քանդակագործութեամբ 'ի վեր բարձրացեալ ցղլոխ
 սրմնն, զտեսողսն հիացուցանեն. ունի զինն սեղանս պատա-
 րաղի. արտարոյ դրան գոյ դարմանալի գաւիթ շինեալ գե-
 ղեցիկ քորամէք, բայց վերին մասն է աւեր. կից սորա 'ի
 կողմն հարաւոյ է մեծ եկեղեցի, յանուն Բոտուածածնայ
 դմբէթաղարդ շինեալ 'ի Վաթայ սրբւոյ Սասնի Թոռան
 Սիւրակէի Բագրատունւոյ 'ի Թուին Հայոց նիւէ. որ այժմ
 է աւերակ. կից սորա է մեծագոյն գաւիթ դեղեցիկ կեր-
 տուածով, բայց վերին մասն է աւերակ. 'ի միջ եկեղեցւոյ
 'ի վերայ խաչին գրեալ է, որքէ խաչաբանացն լէր Վաթ-
 ան օգնական յառաքն անէլքանն 'ի ստոր այսր եկեղեցւոյ
 գոյ ստգաշն փորը մատուռ որ լի աւանդութեան է գերեզման
 տիկնոջ միոյ, որ ապաշխարութեամբ եղերիաց զկեանս իւր 'ի
 վսնս սուրբ. յաղագս այսր վանաց այսպէս պատմի 'ի միում
 հին ձեռագրի զոր տեսի Յարցախ գաւառի. ուր պատմիչն
 առեալ ինքեան հիմն զվսն գրեալ 'ի վերայ տփոյ սուրբ
 Նշանին Սարագայ ասէ 'ի Լուին սձ ընդ այլ յոյժ տշխարհ
 հարաւ գաւառն Լճապոծոյ. գաւառն իսլաւայ 'ի ճեռն խորդիւն
 և Լափառոյ. ընդ որս և մեծահաւան որքն ռախոն վարագ յիշեցեալ
 վրան մեղաց մերոյ յայտ ասի եւ Վրէնս հայր Սարագայ առեալ զտե-
 ղերահալեաւ որքն նշանն զշնորհեալն յապարածոյ 'ի իրնալեւն
 հարգան 'ի ճեռն Սարահիւիէ և որքոց Հախիւիէանց և Թաւալիւն
 զամենայն շրջեայ Լափառեալ արեւն 'ի արեւն. այս 'ի նմն յառա-

Ըստեւ ինտոյ արեանն հոգի 'ի հոգի լեւորէն. առ իրնորոնսն ի շինան
 ի մասն. յԱրարածութենոյ տնորոնն ինչեցեալ ընդն. և աղբաւն
 ինչ լեւաւ տաւն հոգիոնսն տաւրքն ինչն 'ի արեւուն և նշտեցի
 զեղեցիւնն ելեցիւն արծաթի հոգիոնն արքայ և թէպէտ 'ի
 լինաւնն տաւն ընդն. և ետաւ զիստն ելեցիւնն Արարածոյ. ա-
 րարածութեամբ և զհարաւութեամբ արքայ (Յովնանն շինողն ելեցի-
 ցայն. տաւրքն հրեշտակոց և ճարտար հոգիոնն ինչ 'ի արեւն
 արքայ տաւնն յԱրարտի և Սարգիս (Յովնանն և Յովնայ զ-
 թէպէտ ելեցիւնն արարածութեամբ. արքայ ելեցի արեւն շինող տաւրքն, ի-
 արեւն և արեւն խառնութեամբ 'ի հոգի և ճարտար տաւրքն 'ի ար-
 քայն և արեւն արքայ Արարածոյ արքայ տաւրքն արեւն ելեցիւնն շին
 արքայ ինչեցիւն զիստն հոգի իմ զիմ յարարածութեամբ իմ ամե-
 նայնի համաձայն է տյսր սրտամութեան և արձանագիր վա-
 նացս. միայն յարձանագիրն գրեալ է ձեռնտու և ոչ իսկա-
 պէս շինող գոլ վանացս վարդապետին Յօհաննու:

ԴՈՒՄԵՆԻ

Պէտքն է գիւղ առ երի Օրգամայ 'ի վայելուչ և արգա-
 տաւոր տեղում, բնակիչք 'ի ամա եւ յիսուն գերդաստանք
 'ի Հայոց, քաղցր է ջուր տեղոյս և անուշահամ, մերձ սորա
 է բերդն Երգեւանից միապաղաղ քարիւ բարձրացեալ ան-
 մատչելի բազմաց:

ՉՈՐԵԹԱՆ

Է գիւղ շինեալ յեր գետոյն Օրգամայ 'ի տափա-
 րակ բերրի և արգաւանդահող տեղում, մերձ սորա է հը-
 շակաւոր սուրբ ուխտն Խորանաշատ շինեալ յարդիւնական

վարդապետէն Աննակոնայ 'ի Թուին Հայոց աի երկոտասան
խորանօր 'ի հովածոյ վիմաց բարձր գմբէթիւ մերձ սորա է
գերեզման վարդապետին Աննակոնայ, 'ի վերայ ուր շինեալ
է մատուռ սրբատաշ և աշխիւ քարամբք:

Այլ յիշատակելոյս: Գերեզման 'ի Կոնստանտնուպոլսոյ Սուրբ
Եփեսոս:

ԳԻՒԼԱՐԱՐ

Է գիւղ շինեալ առ երի Համբոս գետոյն, այս տեղի
վայելուչ է և ճակատեւօք և այլ ամենայն իրօք, անկանի դէպ
յարեմուտս Գանձակու, բնակիչք էին 'ի սմա գերդաստանք
երեսուն. բայց այժմ Թողեալ զայն վայր գաղթեցին 'ի
Էրզնակողմն. մերձ սորա է եկեղեցին Հոռոմաշէն յորում
երբեմն բնակեալ են կրօնաւորք, բայց այժմ աւերակ է:
աւանդութեամբ ասի Թէ սա ևս շինեցաւ 'ի կրօնաւորաց
Հայոց վախուցելոց 'ի Յունաստանէ 'ի Թուին:

ԲԱՐՍՈՒՄ

Է գիւղ առ երի Համբոս գետոյն, մերձ սորա է գե-
րեզման Սինասայ ճգնաւորին, յոր յաճախեն ուխտաւորք բա-
ղումք:

ԳԱՌՆԱՆԵՐ

Է գիւղ շինեալ առ երի Համբոս գետոյն. դիւր տեղ-
ւոյն է վայելուչ, այդաւետ և ջրաւետ, ճանապարհ այսր
գեղջիկութեամբազնալի է յոյժ, և միանգամայն վիճք անհնա-
րինք և խորալիւսք անգնդականք զարհուրեցուցանեն զանցա-
ւորս, բայց երախտաւոր պարտէ ճանաչել զայնոսիկ անմատչելի
վայրս, վասն աղատելոյ զգաղում համադրիս մեր յանօրէն
տապառախաց: Եւ սորա է անապատն Օսաղեղաց յանուն

հրէշտակապետացն Պարթիկն և Մկրտիչն շնեալ 'ի Թուին
 Զայց ոկն, եկեղեցին է փորրիկ մատուռ, յորում բնակին
 միանձուներ երկու և կառավարին կառավարք իւրեանց:

ԼՐԱՆՆԵՐ ՄԻԹԻՒՆ ԵՄՆ ԿՈՑ ԱՆԲԱՏԻ

Ի վերայ որան եկեղեցւոյն 'ի Ռուսն ոկն է:

Հորհրէն Բառածոյ շնեցաւ սուրբ Պարթիկ և
 Մկրտիչ ձեռամբ Գաւհանէս փարգապետի և մահապա
 Լահանիսի հանդերձ մարտն եղբարբո:

ԶԱՐԻՔ

Ի անսպաս շնեալ առ երի Համբոռ գետոյն ձե
 աւմբ Գաւիթ եպիսկոպոսի, և օգնականութեամբ Մամու
 տայ և Ղազարամանայ իշխանաց, եկեղեցի սորա է սաղաչն
 'ի վերայ չորից սեանց բայց փորր, ունելով առաջի զգաւթ
 կոխածոյ քարամբ, և զփորրիկ զանդակատուն շնեալ 'ի
 ձեռն եօթանասուն մարանից. ոչ հեռի յեկեղեցւոյն են
 երեսուն քարուկիր սենեակք նսեմք. պարխապոր վանաց մեծ է
 և գեղեցիկ շնեալ կրաղանգ, որոյ շրջապատն է 786 կան
 գուն, և բարձրութիւնն ինն կանգուն, միանձուներ են 'ի
 մա տասն, և կառավարին ժողովարարութեամբ. 'ի վերին
 կողմն պարսպին դէպ յարեւել է մատուռ սաղաչն հարանց
 առ ձայնեալ, յորում են գերեզմանք ճգնակիր արանց. Սար
 գսի. Սահակայ, և Մկրակոսի տեղին է վայելուչ, ունե
 լով առաջի զճուրն Համբոռու լի կարմրախոյտ ձկամբ,
 այս անսպաս է 'ի ձորամիջի, չունելով զմեծակայ շնա

վան Սարգիս վարդապետի Թաշեցիէն 'ի մատարան անա-
 պատիս, պատմի Թէ պարսիկ ոմն սպանեալ զտեւրիմ Թը-
 նումին իւր, կամեցեալ քերել յանձնէ զսպանութեանն ուժը,
 արկեալ է 'ի մլտան դիւերոյ զգի սպանելոյն 'ի դուռն վ-
 նացո, զոր լուեալ Պարսկոյ ածին 'ի վերայ միաւ անից վանացո
 զանհարին տառապանս իբրեւ դաւաճանից, բայց վարդա-
 պետն Սարգիս չնորհին Լ'ստուծոյ առաջն զատուորաց
 հարցեալ է մեռելոյն իբրաւ կենդանոյ զսպանողն իւր,
 և նա զենդանի բառ բառով ցուցեալ զսպանող իւր աղտ-
 տեալ է զմիաբանսն 'ի վտանգէ, հաղորդ գտան և եօթա-
 նասուն միաբանսն և շնեցին աստ զլանգակատունն յանուն
 Ղաորիելի և Սերայելի 'ի Թուին Հայոց ուժը 'ի հալա-
 պետութեան Տեառն Պետրոսի Սերսէս վարդապետ հան-
 դերձ եօթանասուն միաբանօք շնեաց զվերնատունն Լ'մենա-
 վրկէն և զգաւիթն 'ի Թուին Հայոց ուժը, Սերտիւ վա-
 դապետն շնեաց զպարիսպ 'ի Թուին Հայոց ուժիդ, Սար-
 գիս վարդապետն կանչեաց զնան 'ի բաւելստութիւն
 աշխարհի, 'ի Թուին Հայոց ուժիդ, մերձ սցսր անապատին
 է անառիկ ամրոյն Մամուտ ասացեալ 'ի կատար բարձրա-
 դոյն վիմի միոյ երկկարգեան միժ և անհարին բարձր որ 'ի
 զարմանս կրթէ զտեսողն, որ կառուցեալ է 'ի Մամուտ քաջ
 իշխանէ, այս դռեակ չունի զկարօտութիւն ջրոյ լը որում
 յերկուց կազմանց իշաննն աղբերակունք, աստատանեալք 'ի
 ամա եթէ չունիցին պէտս գարմանոյ առանց զինուոյ և պա-
 տերազմի կարեն պաշտպանել զանձինս :

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՁԱՐԿԻ ԱՆԱՊԱՏԻ :

'ի ճակատ զանգակատան գրեալ է 'ի Թուին ուժը ին :

Կամաքն Լ'ստուծոյ շնեցու զանգակատունս յանուն

հրէշտակաւիտաց Մեկայելն և Ղաթէիէն, 'ի հայրապետութեան Պետրոսի սրբազան Կաթողիկոսին 'ի տանն Լիւանից, և յառաջնորդութեամբն սուրբ Եփեսոսի և անաստիս Չաւերայ Սորդիս վարդապետի ձեռնաւորութեամբ և աշուժիւք եաթանասուն միաբանից կաթարումն եղև խորանիս 'ի վառս Լսաուծոյ : արդ ես Վրէխատոսի ծառայ Սարգիս վարդապետս և աղաթաւոր եղբարքս շինեցոր զսուրբ Կաթողիկոս, 'ի վրկութիւն հոգւոց մերոց, և ամենայն հեռակողաց որք ընթեռնուք յիշեցէք զմեզ 'ի Վրէխատոս :

Ի վերայ արեմաբուն ՌՃԻ Գուրին արքայապետս :

'ի Լուին ռՃԿ Բն :

Սուրբ Խաչս բաքեխաւս է տէր Սուխսին Ներսիսեանց վանն վրկութեան հոգւոց Քարխուդարին, որք բազում սիրով եառն շինեւ զգաւթ սուրբ եկեղեցւոյն :

Ի ճաշար Խաչարի հարաւային դրան ՌՃԻ Գուրին արքայապետս ,

'ի Լուին ռՃԿ :

Հորհաւք Լսաուծոյն ամենակարև կառուցաւ 'ի յանուն վրկին վերնատունն տեղև հոգւոյն ճշմարտի եկեղեցիս սուրբ և դաւթ զովին, շինեցաւ ձեռամբ Տեառն Ներսիսի հանդերձ եաթանասուն եղբարց ամենի վրկութեան, 'ի հոգւոց մերոց որք ընթեռնուք յիշեցէք զմեզ 'ի Վրէխատոս :

Ի վերայ Խաչարի դրան պարսպին 'ի Լուին ռՃԿ Բն :

Ես Մկրտիչ վարդապետս շինեցի պարխապս որ եղև Խարջ իր Թուման, Ալանէս վարդապետն տրւաւ Ժ Թուման

չինեցաւ իշխանութեամբ սորա

’ի միջ դաւթին և Զ Կոնստանտին Կայսրէն Եւրոպայի և Ասիայի
ուղիք :

Յայնմ ժամանակն որ Կոնստանտին Կայսրէն Եւրոպայի և Ասիայի
ուղիք :

’ի Հայրապետութեան Տեառն Ախորասի Կաթողիկոսին ,
ես Վրիստոսի ծառայ Սարգիս վարդապետ Կանգնեցի
զնապ ’ի լուսաւորութիւն Հոգոյ իմոյ, և Յնողայ իմ տէր
Յաւհաննէսին Եղեսարեթին և մկարանիցս որք աստ Կան
Հանգուցեալ, և ամենայն ողորմածայ մերոց, Վրիստոս
Լստուած մեր լուսաւորեցէ Հոգւով և մարմնով առաւ, և
յաւրն դատաստանին, և որք ընթեռնութիւն յեղեցէք ’ի Վրիս-
տոս զի յեղոն կազմաւդս :

ԳԼԳՈՒՄԸ.

Եւս աւան որ այժմ կոչի Վրթմանիկ անկանի յարե-
ւելից Հայրաւոյ Չարեքի. որ է վիճակ որդւոյ Սիսակայ Գե-
ղամբան, արգասաւոր է և բերրի լի ամենայն իրօք, յորում
են եկեղեցիք և վանքայք բազումք, յորս այժմ բնակին ժո-
ղովուրդք Պարսից :

ՓԻՓԻ.

Եւ դիւղ մեծանիստ ’ի միջ լեւոնց Երազանից. յորոց
եւանեն նիւթք սպիտակ սպաղեղաց, զորս բնակիչք արուես-
տագործեալ ’ի կիւր առնուն ’ի զմնաղան պէտս, և վաճա-
ռեն ’ի զմնաղան տեղիս մերձ սորա է ամրոցն Բղուանա-
չինու յորում բնակեցաւ Կաթողիկոսն Բղուանից տէր Յո-
հաննէս. որոյ տեղին է բարձրահայեաց և ’ի միոյ կողմանէ
միապաղաղ քար, զառաջեաւն անցանէ քաղցրահամ ջուր.
և ’ի շրջապատն են անմատչելի անտառք, այս ամրոց կայս-

ցեալ է 'ի վնասմամբ այրից ը մնաւանս կցեալոց, յորում են
և երկու փոքրիկ եկեղեցիք, բնակիչք որոտմեն թէ այս սյր է
ուստի գերեցաւ երանելի Սանտիան վարդապետն, բայց չէ
առոյգ, ը որում այրն այն է 'ի նահանգին Աստենոյ մերձ
Տաւուշ բերդին որ այժմ ասի Թուղթարայ :

ԲԱՆԱՆՅ

Ի գիւղ 'ի ճորամիջի առ երի գետոյն՝ քր ելանէ 'ի
Քրճակայ լեռանց, յորս են հանր երկաթոյ, ուստի բնակիչք
գեղջս են երկաթագործք, բայց չէ առաւել զուտ երկաթ
տեղւոյս. մերձ սորա է անապատն յանուն Թարգմանչաց յու
րում բնակի միայնակեաց մի եկեալ 'ի Աւանայ :

Յեւորասիայոսն առաւել քորտնի միւր, զորս որեւի յանստայն թաւրգմանչաց
այն երկուսն էլ միայն :

'Ի Ժամանակս և 'ի դարս աւուրց տիեզերականութեան
և արքայութեան բոլոր աշխարաց ազգին՝ Աեսաւղաց որ տի
րէր 'ի ծովէն Պանտոսի մինչև ցծոին Ասսաից, և Յեփրատ
գետոյ մինչև յայն կոյս լեռանցն Աովկասու, որոյ գլուխ և
խրնակալ իսնն աշխարհակալ Խարբանդայ կոչեցեալ, 'ի
թուին Հայոց չին, յայսմ Ժամանակի ծագեցաւ իմն մեծ
և երեւելի տոհմային պայազատութեան 'ի ցեղէ վեհից, 'ի
զարմէ գիւցողանց, 'ի դասակարգէ քաջաց, 'ի գնդէ գովելեաց,
Պրեգոր իշխան Հայոց տէր և պարոն փոքր սիւնեաց Հան
գաբերդոյ և Բիսմուկ և բարձր լեռանց ծովակին Պեղամայ,
Սթից, մինչև 'ի Շաղուագայ, և գաւառք մեր յանուանէ
այս է, Սթ, Գլուխ, և Բերդաձոր, և Ղաթանց, Հասիա
բակս, Բարենին, Կաւեր, Ուռիաձոր, և Խարուագէտ, 'Իւա

լանոց, և այլ իւրեանց միջոց մտադրելով, 'ի միջնախնեաց մը-
նացեալ հայրենիքէ իւրեանց չորս սահմանովն ատորդ և ճըշ-
մարիտ գրեալ կոյ յաւետարանիս, ամուսնացեալ ընդ դըս-
տեր Տարսախճ իշխանին ը ամէնորհնեալ պարկեշտ տիկնոջն
Ասիայի ծնանի 'ի սմանէ ուստերս և դստերս, իսկ զմինն
որո լմանունն էր Սարգիսնու իրէ Վրիստոսի 'ի ստեղծայ հա-
սակին, որ արժանաւորուք 'ի կոչմանէ հոգւոյն էանց ը ամե-
նայն աստիճանս քահանայութեան, հասեալ 'ի պատիւ ե-
պիսկոպոսութեան տանն Խաչենոյ ը մարմնական տէրու-
թեան զոր ունէր 'ի հարանց, ստացեալ ընկալաւ և զհոգե-
ւորն պետութիւն, Արդ յայսմ ամի որ էր թիւն չնա-
փոխեցաւ յաշխարհէս Ասիայ առ Վրիստոս և եղաւ 'ի
շիրմի 'ի սուրբ ուխտն Խաթարի վանաց, վասն որոյ և մեծ պա-
րոն Վրիգոր ընծայէ զերեզմանի նորա ընծայս յոլովս, գիւ-
ղորայս, այգիս, անդաստաճ ս, և զարդարէ զսուրբ ուխտն զա-
նազան սպասիւք և հանդերձիւք ը որս աւրհնեալ շքեղա-
ցոյց և սուրբ աւետարանս ոսկենկար կազմածով և շնորհա-
գերեզմանի նորա և իւր նախնեաց յիշատակ որում բարձաւդք
և ընթերցաւդք սուրբ աւետարանիս յիշեօջիք զՎրիգորն
'ի Վրիստոս և յիշաւդդ յիշեալ լիջիք 'ի Տեառնէ, զմեծ
և զամենապահեալ պարոնաց պարոն զՎրիգոր որդի Ղաա-
փիս և զամենաբովիլի զբարեպաշտ ամուսին իւր զպարոն
Ասիայն զստացաւդք և զարդարիչք սուրբ աւետարանիս
յիշեցէք 'ի Վրիստոս:

ԽԵՂԱԲԱՆԻ ԷՊԻՍԿՈՍՆՍ

Է գիւղ 'ի մէջ ճորոյ միոյ որոյ տեղին է անվայելուչ
բայց ջուրն պարզ, աստ է մենաստանն զոր շնեաց երանելի

Հայրն Սփարոպ, որ և տոնի թարգմանչաց անապատ և բղետե-
ցոյց զքաղցրահամ աղբիւր մաքուր աղծիւք, յարժամ չբժկը
Յողուանս 'ի գիւտ գրոյ նոցա և Սբաղ, Յարմար է տեղի
վանացն մայրիւք և ծաղկոք զարդարեալ. եղեալ են 'ի սմա
բաղում երեւելի ձեռագիր մատենոք, ըստ յանդգուշութենէ
բնակեալ միտքանից յանշարժութեան փայտեալ մատենեալ
են աղականութեան, և ապա թաղեալ են 'ի սիրտ հրկրի
'ի նշան մեծի յարգանաց իւրաքանչեւ մասնի մասն նոցա, զմինն
'ի նոցանէ կեսամիւս ընկալայ յորում էր գրուած թումայի
Սեծովեցւոյ, Սկրատայ Յոյն Պատմագրի, Սերայէլի Լո-
րոյ, Սաղաքեայ արեղայի, թղթակցութիւն Վեոնէսիոսի
Լըիսպագացւոյ իւրեւտարանէն Յօհաննու, Հարց ժողո-
վայն անուանեալ, թուղթք Լիտկայ Հայրապետին, Պետրոսի
և Լթանասի, և քանի մի կանոնք, գտաւ աստ և պատմու-
թիւն անցից Վօշ Սխիթարայ :

ՄՐՁԱՆՆ.

Է գիւղ 'ի կողմն արեւմտից Վանձակու, ունի զքարաշէն
եկեղեցի յանուն Հրեշտակապետացն, մերձ սորա է անապատն
յանուն Լստուածամոր, զոր առեն Վարխանի անապատ :

ՍԿՆԴՊՆՏ.

Է գիւղ շինեալ առ երի բարեհամ գետոյն, որ ելանէ
'ի մերձակայ լեռանց իւրաքանչեւ հարաւ Վանձակու, ունի զեկեղեցի
սագաշէն, և զիորք անապատ Լստուածամայր անուանեալ.
մերձ սորա է լեռուն Յարութիւնառաք անուանեալ, որ
ընկալաւ զայս անուն 'ի Յարութիւն Ճգնակիր յառնէ :

որոյ դամբարանն է 'ի կատար լերինն, և քար գերեզմանն՝
այսր կրօնաւորն 'ի բնակեաց պատուեալ, օգնէ երաշտու-
թեան բերելով զանձրե ը հաւատոյ պարզամտացն բնակեաց:

ՍՊՈՒՏ ԷՄ ՄԵՌՈՒՆՈՒՏ:

Եւ փոքրիկ մատուռ կառուցեալ 'ի վերայ լերինն
զորմէ սուանդեն ծերունիք և բոլոր բնակիչք, թէ թարգմա-
նիչ հայրն մեր Սեբրու օծեալ զխաչ սրբալոյս մեռնաւ
և եղ 'ի նպատակ պաշտաման ժողովրդոց և զնոյն խաչ ցու-
ցանեն 'ի ճակատ սեղանոյն, և ասին աստի անուանեցաւ
Սեբու որ է մեռնուտ. խուռն ընթանան աստ բազմա-
թիւնք 'Բրիտանիէից և առնեն զուխտադրութիւն զն-
մամբ խոյոց և զուսղակաց, զիւրք տեղւոյն է վայելուչ շրջա-
պատեալ բարձր մայրիւք, երկու աղբիւրք բարեհամբ բոլոն
յերկուց կողմանց այսր անապատի. 'ի կատար այսր լերին
է եկեղեցի Հերմոնիսեայ քահանային, տեղիս է բարձրա-
հայեաց զարդարեալ զանաղան ծաղիւր և աղբերքք, նոյնպէս
է աստ մատուռ Պանդալէոնի բժշկին, ուր յաճախեն ուխ-
տաւորք բազումք, աստի երեւի ամ դաշտալիսն Պանձա-
կու ցգեան Կուր:

ՇԼՄԻՈՒ:

Եւ քաղաքաւորն Հայոց առ երկ համանուն Շամբու
գետոյ, սրում տիւրք յերկոտասաներորդ դարուն իշխանն
Ահհրամ որ յետոյ աւերեցաւ 'ի ձեռն թաթարաց, որոյ
գլխաւորին անուն Սլար կոչէին, և ապա 'ի ձեռն Մէլեքաց
Ղարաբաղու կրկին շինեցու, իսկ այժմ է աւերակ. այս
աւերակ պատեալ է խոր խրամատիւ, ունելով յարեւելց

կուսէ զվորք բերդադիւտակերտ և ամուր, դիրք տեղւոյն է տախարակ, ընդարձակ, և արդաւանդահող, ջուրն քաղցր և անվնաս ըն կարմրախայտ ձկամբ, գոյ 'ի վերայ ջրոյս բազմակնեայ կամուրջ ըն կալ ուղիտակ քարամբ որ այժմ է աւերակ. անուանի է 'ի ամա Սղիլթանման սխնն որոյ բարձրութիւնն է 108 կանգուն, որ երեւի ընեւ Հայաշէն 'ի տախիւ (Թաթարաց, կամ է դիտարան զի 'ի բարձրութենէ սորա երեւի ընդարձակ վայրն, ապացոյց բանիս են քանի մի Հայկական տառք վասն եղծուածոյն անվերձանելք:

ԳՒՆԱԶԵԻ

Է մի յերեւելի քաղաքաց Լղուանից աշխարհին 'ի համ անուն աւանի հեռի 'ի կուր գետոյ չորս ժամաւ, հին քաղաքատեղի սորա է աւերած յորում է գերեզման Խոսբով նահատակին, որ այժմ է 'ի ձեռս Պարսից Գեօգ Խոս անուանեալ, տնտեսիւք և նշանք պարսպոյց և զանազան շինուածոց երեւին ցոյսոր զայս քաղաք բնորեալ Եւհարաս արքայն Պարսից, և զբնակիչսն փոխադրեաց յայլ տեղի միով ժամաւ հեռի 'ի լեռնակողմն հարաւոյ. ուր կառուցեալ զնոր քաղաք և անուանեաց Լբաղաւատ, բայց բնակիչք պահելով զհնութիւնն կոչեն ցոյսոր ժամանակի Պանձակ, 'ի քաղաքիս յայսմիկ օրհնեաց հանդիսիւ զջուր Ստեփաննոս կաթողիկոսն Լղուանից հրամանաւ Բաղրադին քաղաքապետին (Թաթարաց, (Լիւթիւ 25 հոմար 4" է) Տեղի նորոյն Պանձակոյ է լայնասիստ արգասսուոր և բերրի, բազմաբեր այգիք և ինքնատունկ նռնենիք մատակարարեն բնակչաց զանունդ դիւրավաստակ, իսկ օդ և ջուր տեղւոյս է փասակար, ուստի յաճախէ 'ի ամա ախտն տենդ, որ չարա-

տանը տողորէ յամառան զմեծ մասն բնակչաց, մանաւանդ զօտարախմանս կանայք վիճակեալ ցուրտ բնութեան ազատ են յայսմ ակտէ: Ըյս քաղաք բաժանի յերիս թաղս, որը կոչին. Վիլիսաքանդ, Երեւանցոց թաղ, և Նորաշէն, Եկեղեցիք են 'ի սմա երեք, յորս առաւել մեծ և գովելի է Նորաշէն-ցւոյն կառուցեալ 'ի վերայ վեցից սեանց, առաջն Վիլիսաքանդ եկեղեցւոյն է գաւիթ Ըղիւսաշէն կառուցեալ 'ի վերայ չորից սեանց 'ի Վեորգայ քահանայէ գանձակեցւոյ, ունի զիօրիկ զանգակատուն շինեալ սպիտակ քարամբք յանյարմար տեղով, որոյ շրջապատն է սենեկաղարդ բնակութիւն հոգեւոր հովուաց: Յայսքաղաք եւեր զբաւական ջուր չ'ոց երկրի պարոն Պողոսն Համասիլիւռեանց և ընկալաւ յամէն-աղարմած Կայսերէն Ռուսաց պարգև զոսկեայ միդալ, ամ-րոց այսր քաղաքի է աղիւսաշէն պաշտպանեալ արուարձանօք. ունի զմեծամեծ դիտարանս և զերկաթեայ դուռն, յորում են տնտեսողք սպաստանարանք և ջրհորք բաղումք, ունի և կամուրջ բազմակնեայ, բայց ջուրն հատեալ ինքեան ոչ 'ի բացեայ զայլ ուղի, թողեալ է զկամուրջն 'ի վերայ յամաքի:

ԳԵՏԷՐԼԵՆ

Է լայնանիստ գիւղ շինեալ առ երիգետոյն որոյ մի մասն ելանէ 'ի Ալուկ ծովակէն և մի մասն Յօմար տաղէն, ուստի ասացաւ Գեառաշէն, դիւր տեղւոյն չէ յարմար, բայց արգասաւոր է ամենայն իրօք. գոյր աստ մեծաշէն եկեղեցի, բայց խախտեալ աւերեցաւ 'ի սպառ. 'ի վեր քան զգիւղն է այլ եկեղեցի սագաշէն յորում է աջ Եղիշէի առաքելոյն, և սուրբ Նշանն Հաթերքոյ, գրեալ 'ի վերայ աջոյն, Ռիան եպիսկոպոս երեսն հարիւր զաւ սուրբ աստիճան Եղիշէի 'ի Ռանն հայոց աւել,

զոյ աստ գրչեայ հին աւետարան գրեալ 'ի Թուին Հայոց
Շեդ, յանապատին Ղրաղարկայ 'ի Թագաւորութեան Հեթ-
մայ, 'ի հայրապետութեան Տեառն Գրեգորի, ձեռամբ
Թորոս վարդապետի :

ԼՐՅԼԻՍ :

Ի տառն 'ի մեծն Հայս զորոյ զսահման բաժանէ գե-
հառեալ 'ի Ալուէ լճէ, և բղխեալ յԱւհարակ լեռնէ, որ
կոչի Վիսաբաղ, փոխանակ ասելոյ Փափաղ : Ը այժմեան
աշխարհագրութեանց աւան Արցախոյ բաժանի յեթմն մա-
սունս կամ ըն այլազգեաց Սահալս, որք և կոչին Իկերմի-
գօթա, Չրբերդ, Խաչեն, Աւրանդայ, Սեիդակ, Բադա-
սան, և Սղազ, յորոց զբաժանայիշատակս գրեսցուք կարգաւ

ԻԿԻՐՄԻԳՐՈՐՏ :

Ի նահանգ բաղկացեալ 'ի քսան և չորս գիւղօրէից՝
յորմէ և ընկալաւ զանունն Իկերմիդօրա, յայտոցիկ գիւղօ-
րէից ոմանք են աւերակք և ոմանք շէնք, որոց կառավարու-
թիւնն յանձնեալ է Սէլք Եօլսեփայ որդւոյ Փրիգոնի,
սերելոյ յերեւել տոհմէ Հայկազանց :

ԳԼՅՈՒԹ :

Ի գիւղ զետեղեալ յարգաւանդահող և 'ի բարերբր
վայրի, որոյ դաշտք յերկուց կողմանց արբեալ զականակիտ
ջուրս, զուարճալն յօրինեն զգեղեցկութիւն տեղւոյն, մերձ
այսր գեղջ է անուանի լեռուն Սաւա կոչեցեալ : յորում է
ամուր բերդն Գուլիսառն առ ձայնեալ, բարք բնակչաց

գեղջն է դանդաղ վտան որոյ թողեալ ղերկիւրն անգործ, կա-
ռավարին դառն աղքատութեամբ. մերձ այսր գեղջ 'ի ձո-
ւամբն է անապատն Ռադիբէկի, զորով անցանէ ջուրն
Ղիւլիստանու լէ կամրախայտ ձկամբք :

ՀՈՌԻԿ .

Ո՛չ հեռի 'ի Օհվայ գեղջէ է փոկրիկ սագաշէն եկե-
ղեցի Հոռիկ կամ Հօրիկ առձայնեալ, ունելով առաջի
ղգաւիթ նորոգեալ ձեռամբ Յօհաննէս քահանայի ու-
րուին 'ի թուին Հայոց չք ին 'ի ժամանակս կաթաւղիկո-
սութեան տանն Աղուանից Տեառն Ստեփաննոսի, և 'ի սր-
րնութեան Ազատականին, 'Երրադենին և այլոց . արժա-
նահաւատ պատմիչք ասացին թէ անուն եկեղեցւոյս չէ Հո-
ռիկ, այլ Հիւրեկ, քանզի ասեն յորժամ Աջադան արքայ
տեղավորեսոց 'ի Ղուդարաց 'ի գլետ գեղջ զմարմին տուա-
քելոյն Աղլշէի 'ի գիւղն Չրվտիկ, հիւրընկալեալ աս-
տէն յաւադ քահանայէ ումմանէ, տուեալ է ասպնջականին
իւրոյ զմասն 'ի պատուական մարմնոյ սուրբ առաքելոյն,
յորոյ վերայ կառուցեալ յիշեալ քահանայն յանուն առա-
քելոյն Աղլշէի զայս եկեղեցի անուանեալ է Հիւրեկ, զոր
ապա փոփոխմամբ տառից կոչեցին Հոռիկ շուրջ ղեկեղե-
ցեալս են դամբարանք բաղմաց սլաշաղատաց աղբիս, լէ որս
և շերիմ Սեւէք Բեկլարի. առ սոխաւ է և տունն Սեւէք
Ագամայ կառուցեալ համակ կոխածոյ քարամբք չունելով
զոսկասութիւն ինչ յարդեան ճարտարապետութենէ :

ԵՐԶՆԵՆԳՐՈՒԹՎՈՒՆ ՀՈՌԻԿԱՅ ԵԿԵՂԵ ՅԻՈՅՆ:

Ի վերայ դրան եկեղեցւոյն 'ի Լուսին Էջ Խն:

Յաշխարհակալ տեղութեան Ապաղանանին, և 'ի հայրադեանութեան սէր Ստեփաննոսի և 'ի պարունութեան Նորադէնին և Սրադենին և Վարպաճնի, ես տէր Յաւհաննէս շնեցի զգաւթս յիշատակ ինձ եղբարց և ծնողաց իմոց:

ՉԲԱՇՏԻԿ Լուս Էջ Խն Էջ:

Ե զիւղ ոչ հեռի 'ի Հոռիկայ, առ որով է ուխտաւ տեղի առաքելոյն Եղեշի շնեալ 'ի Աջադանայ արքային Աղուանից 'ի դժուարագնալ ձորամէջն. եկեղեցի սորա է սաղաւն շնեալ անհալթ մեծամեծ վիմօք սրոյ երկայնութիւնն է ութն կանգուն հաւասար նմին և լայնութիւնն, առ դրան եկեղեցւոյս է դաւթ անշուք, յորում բաց յայլոց շիրմաց է և դամբարան Սեբէսէթ առաջնորդի ուխտին, որ սպանաւ 'ի Հաղարացւոց 'ի ռճդ Թուին Հայոց, կից եկեղեցւոյս է փոքրիկ մատուռ, յորում է գերեզման Աջադանայ արքայի որ բնակէր 'ի Պարտայ, ես առ սովաւ այլ ևս մատանք յորս են գերեզմանք Սերովբ սարկաւոգի, Առաքել վարդապետի և Թէոդոսի որդւոյ Չահանի, որք նորոգեցին զեկեղեցիս յայլ և այլ ժամանակս, նոյնպէս են յայտմ ուխտատեղոյ անշուք և փոքրիկ մատուռնք կառուցեալք 'ի վերայ դամբարանաց քահանայից, մէլեբաց, և այլոց պայազատ իշխանաց, այս անապատ ունի զպարիսպ քարակիր և զարուարձան ընդարձակ, 'ի ոմա է բնակութիւն Առաք վարդապետի որ քաջարի զօրութեամբ

ս զ'ն զբաղումն 'ի Ղեկացի գոն 'ի տմա և այլ սենեակեր
և սեղանատուն ընդարձակ, ոչ հեռի 'ի սմանէ 'ի վերոյ
Սառ լերին գոյ եկեղեցի մի սագաշէն և ամբողջ անմատչելի,

ԵՐԶԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԵՆԵՊԵՏԻՆ ԵՂԻ ՇԼԻՒՆՈՒՆԵՐԵՐԻՆ

'Ի վերայ գրան գաւելին, 'ի լեւոն չժգին,

Կամաւն Լստուծոյ եւ Խաչատուրս շնեցի զժամա-
տունս յառաջնորդութեան տէր Աբմիշիկի, աղաչեմ զձեզ
յիշեցէք 'ի Վերստոս :

Այդ որոտ 'ի հիւսիսայնոյն :

Կամաւն Լստուծոյ եւ Ղլիգոր շնեցի Օրատապա-
տայ եկեղեցին գնեցի զաւետարան, Վերլի հոյն ընծայեցի
սուրբ ուխտիս առաջնորդ տէր Աբմիշիկ և միաբանքս երկու
ժամ աւին համբարձմանն :

Այդ որոտ :

Լստուծով եւ Սերովք քահանայ երեք գիրք ետու սուրբ
ուխտիս առաջնորդ տէր Աբմիշիկ և միաբանքս պատարագ
ետուն 'ի տօնի Բարսղի :

Եւ իշխան Եղեղիս :

Եւ Ղառիթ և ամուսինն իմ միաբանեցաք սուրբ ուխ-
տիս և ասուք զեաշն, երեք պատարագ ասենն մեզ 'ի տօնի
առաքելոց, Հասնի Սիբա Ասկրա՛մ կայր գրեալ, բայց մնաց
եալքն էին եղծեալ

’ի վերայ Տարսնի Աջաշանայ Քաղաքին ’ի Լոռին չէ Են:

Ետուած ողորմի հայրապետաց և այր ծնողաց, որ չենաց զեկեղեցիս առաջնորդութեամբ տէր Աբմէսնին:

’ի ճոխոյ Խորանին որ Էնի է Խին, ’ի Լոռին ոչ Է Են:

Ես Սերաբ սարկաւազ ’ի սուրբ ուխտիս շնեցի զսուրբ առաքեալ ’ի վերայ հիման առաջնոյ յաղալթս ձեր յիշեցէք:

’Ե Դրանոյ Խորանին որ Էնի է Խին:

Ետուծով ես Եռաքեալ վարդապետս և Թահոդորոս իշխանի որդի ջահան շնեցաք զեկեղեցիս և զժամատունս յիշատակ մեզ և ծնողաց Բերց:

ՄԱՅՈՒՆԱՆԴԱՅ:

Ես աւերակ տեղի քաղաքի ’ի դժուարակոխ ճորամիջի, յորում են աւերակը բազմաց տանց և մեծամեծ ապարանից, ’ի սմա է Պալատ քաջազոր իշխանին: Այլք Եդամայ կառուցեալ սքանչելի ձեւակերպութեամբ, զորով է արուարձան ընդարձակ ’ի պահպանութիւն նորին, ’ի վերքան զայս սրալատ է սադաձե մատուռ կառուցեալ ’ի Թուին հայոց չթ՝ ձեռամբ Խուռումայ և եղբօրն Սահրամայ շահին, յիշխանութեան Ռուսուքանայ յամիրութեան Փախրադանին և յառաջնորդութեան տէր Սուբխասայ:

ԽՈՏՈՐԱՇԱՅ:

Ես աւերակ տեղի դեղջ զետեղեալ ’ի Խոխումս ան:

մատչելի ձորոց, մերձ սորա է սւխան երկից մանկանց կառու-
ցեալ 'ի Թուլին Հայոց ռճխ 'ի Թաղաւորութեան շահ
Սուլէյմանին 'ի ձեռն Սիմէօն կաթողիկոսին Լճուանից,
և եղբօր իւրոյ Իգնատիոս վարդապետի եկեղեցի սորա կա-
ռուցեալ է 'ի վերայ չորից սեանց սպիտակ և անշուք քա-
րամբք, որոյ երկայնութիւնն է տասն և ութն կանգուն հա-
ւասար նմին և լայնութիւնն, առ եկեղեցեաւս են քարուկիք
սենեակք, 'ի վեր քան զսա է հռչակաւոր լեառն Սաւա, յու-
րում են բաղում դժուարագնալի խոռոչք, յարեւելից կուսէ
այսր անապատի է անառիկ ամրոցն Սերմուշի, որ յոմանց կռիւ
Սըմուշ, կամ Սըբերդ, կամ Չարբերդ, այս ամրոց կառու-
ցեալ է 'ի վերայ անմատչելի միապաղաղ քարի, և ունի զմի
միայն դուռն 'ի կողմանէ կատաղի գետոյն Սառութաւայ,
այս ամրոց բաղմնցս երախտաւոր եղև ազգի մերում ազա-
տելով զպապստանեալս յինքեան յասպատակութենէ թըշ-
նամեաց:

ԵՐԶԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆԵՐ ՎԼՆԵՅ ԵՐԻՑ ՄԱՆԿԱՆՑ՝

'ի վերայ սեփոց դրանն 'ի Բաւին, ռճխն է:

'ի Ժամանակս շահ Սուլէյմանին մեծի արքային Պար-
սից, ես Սիմէան շնորհիւն Լատուծոյ կաթողիկոս Լճուա-
նից շինեցի զեկեղեցիս ը հարազատ եղբարէն իմով Իգնատիոս
վարդապետին որ եմք որդիք Սարգսի քահանային մեծաշին-
ցւոյ յաղաւթս յիշեցէք որդիք նոր թիաւնի 'ի մտանելն և
յեւրոնելն դրանս ահքունի ամէն:

'ի Զառնոս սեղանոյն:

Կերտեցաւ այս յարկ նուիրանաց տանն Լատուծոյ և

ասաճար փառաց նորա ուխտի պատարագաց զոր տէր Յիսուս մեզ աւանդեաց շինեցաւ յերկուց հարազատաց Աւմէօնի կաթողիկոսի և Թգնատիոսի բարունեաց և այլ յովհունց աշխատողաց գրեւոյ 'ի դպրութեան կենաց, 'ի թուականիս Հայոց ռճԺԳ ին աւարտեցաւ սոյն եկեղեցի 'ի վառս անճառ Տեառն Յիսուսի, որք աղօթէք և երկրպագէք ուղիղ մտօք յայս նկատէք աղերսանօք զտէրն յիշեցէք և անճանց մերոց ղթողութիւն խնդրեցէք ես առաւել ծնողաց մերոց մարմնաւարաց, Սարգսի քահանայի և մաւր մերոյ և այլ աշխատողաց 'ի սմա :

Ի վերայ արհիպիսկոս որմայն :

Հինաւղ և վարպետ եկեղեցւոյս ուստայ Սարգիսն յիշեցէք 'ի Վրիստոս :

Սէրճ որոյ :

Աշխատութեամբ աւարտ հասաք արդեամբ և գոյլւք Աստուածասիրաց և ողորմածաց, 'ի վերայ պատուական նըշխարաց սրբոյ Ղանիկէլի մարգարէին, և երից սրբոց մանկանց որք աստ եղեալ կան և առնեն մեծամեծ հրաշագործութիւնս աստանօր շինեցաւ սա 'ի վրկութիւն մեզ և 'ի թողութիւն բազմաց մեզաց մերոց հոգեւոր և մարմնաւոր, ծնողաց մերոց, այլ ամենայն աշխատողաց յիշեցէք 'ի մարդավայլ յաղաւթս ձեր զմեզ և զմիաբանքս ուխտիս :

ՁԵՐԳԵԼԵՐ :

Ի գեւղ փոքրիկ յանդէպ վայրի, որ ունի զաղբէր սառնորակ, և զմի մատուռ Ահարամայն առ ձայնեալ, մերձ

այսր գեղջ է աւերակամարանոցի կաթողիկոսացն Աղուանից, որոց աթոռ էր 'ի Պարտայ քաղաքի, առ բնակիչս այսր գեղջ տեսի զաւետարան ձեռագիր, յորում անցք պոռնիկ կնոջն ըմբռնեցելոյ 'ի շնութեան եղեալ էր 'ի վախճան Յօհաննու աւետարանին, յաւելեալ և ծանօթութիւն թէ այս աւետարան յԱսորւոց մուծաւ 'ի մերս :

ՆՈՐԱՇԱՆ .

Ե գիւղ փոքրիկ, որոյ բնակիչքն ըմ մեծի մասին 'ի ռմլի՛ թուին Հայոց 'ի պատճառս սաստիկ սովուն ցրուեալ են աստ և անդ, այս գիւղ ունի զերկուս սագաշէն եկեղեցիս աւերակս, տեսի 'ի ձեռս բնակչաց գեղջս զաւետարան մի գրեալ 'ի մագաղաթի 'ի Կոստանդնուպօլս քաղաքի հրաւ մանաւ Աշոտոյ, 'ի թուին Հայոց յՃԺ՛ :

ԿՍԱՊԵՏ .

Ե գիւղ բազմամարդ որ ունի զայդիս յորովս, իսկ չորս ջապատ լերինքն յամարան տօթատանջ վշտագնեն զբնակիչսն, 'ի սմա է եկեղեցի սագաշէն կառուցեալ 'ի վերայ չորից սեանց 'ի թուին Հայոց ռՃԺ՛ :

ՍՈՒՐԱԹԱՂ .

Ե գիւղ փոքրիկ յորում են երկու սագաշէն եկեղեցիք կառուցեալք մին յանուն իշն մասանց, և միւսն յանուն Արտուածամօրն, 'ի սմա է միւս ևս գեղեցկաշէն ապարան Մէլք Ագամայ :

ՇՄԵՆՆԱԿ

Եւ թերդաբաղաբ ընդարձակ կառուցեալ յայնկոյս գետոյն Գարգարայ, հարաւայլն կողմն ամրոցիս պաշտպանեալ է միասպառաշքարամբք 'ի վեր սեպացելովք, իսկ միւս կողմնունն պատեալ են քարուկիր պարսպաւ և ընդարձակ արուարձանօք, տեղն ամրոցիս եղեալ է երբեմն ագարակ համանուն Շուշի գեղջ, զոր գնոց առեալ Փանահիւսանն Գարսից կառոյց իւրով իսկ արդեամբք զայս ամրոց, և լիւսադրեաց 'ի սմա զընակիւս Շուշի գեղջ : () Դ տեղւոյս է պարզ, իսկ 'ի կողմանէ ջրոյ կրփն բնակիւք զպակասութիւն վասն զն աղբիւրք են բացակայ. ուստի և կառավարին ջրովք հորոց, որք հասարակօրէն ծանր են և վնասաբեր : Հայազգի բնակիւք 'ի սմա են եօթն հարիւր գերդաստանք, որք ունին զերկուս եկեղեցիս մայեւոյնս Ագուլիսեցւոց և Գաղանջեցւոց առձայնեալ : յայսմ ամրոցի է արքեպիսկոպոսանիւս աթոռ Արձախաւ, որոյ առաջնորդ է սյոմ Բաղդասար Արքեպիսկոպոսն Հասանջալաւեանց, նոյնպէս և տպարանն գնեալ արդեամբք նոյն արքեպիսկոպոսին, յորում տպագրեալ են և տպագրին զանազան մատեանք :

ԳՐԱԶԱՐԱՐ

Եւ գիւղ փոքրիկ առ համանուն լերամբն Գանձասարայ յորում է վանքն Գանձասար. արժանայիշատակ հոյր Գուկասն Խնճիճեան, ասէ թէ այո լեառն կոչն Գանձասար այն է լեառն գանձակաց, իսկ ես հաւանական դատիմ զպատմութիւն բնակչացն, որք ասեն թէ յայսմ լերին գոաճին հանքք սրծաթոյ, վասնորոյ և կոչեցաւ Գանձասար :

այն է լեառն գլխն ձուց, որք 'ի ստուգութիւն քանից իւրեանց ցուցին ինձ զտեղիս յորոց հանեալ են երբեմն զարծաթ բազում : Ըստ է հռչակաւոր վննքն Վանձառարու կառուցեալ յանուն Յօհաննու մկրտչի 'ի Ջալալայ իշխանէ Հայոց 'ի Թուին ո՛հէ , ի կտակաւանդ պատուիրանքի հօր իւրոյ Ալիստանդայ, որոց և ժառանգք որդի 'ի հօրէ կարգեալ են առաջնորդութեան և բոլոր վիճակին, որոց աթոռարդէն տեղափոխեցաւ 'ի բերդաքաղաքն Շուշի : Եկեղեցի վանացս է քերութաքանդակ և վիմարդեան զարդարեալ զանազան նկարիւր, որոյ երկայնութիւնն է քոսն կանգուն հաւասար նմին և լայնութիւնն : Բազմի մայր եկեղեցւոյն է գաւիթ իւր ճակի և վայելչաշէն զարդարեալ ամենայն արուեստիւր քանդակագործութեան, որ կառուցեալ է ձեռամբ իշխանին Ջալալգօրայ և կնոջ նորա Սամբանայ Թոռին Բաղուց Թագաւորին, 'ի Թուին Հայոց չճէ . շուրջ զեկեղեցեալն են անշուք սենեակք միաքանից շրջապատեալ պարսպաւ, Ըյս վանք եղև կաթողիկոսարան Աղուանից ղինի ջրասոյղ կորստեան Բարտայ քաղաքին, 'ի մէջ գաւթի վանացս են գերեզմանք կաթողիկոսացն Աղուանից Եսայեսոյ, Երեմիայ, Յովհաննու, և Սարգսի, 'ի սմա է և գերեզման Ջալալ իշխանին առաջի դրան մայր եկեղեցւոյ ունելով զայսօրինակ տապանադիր : , , Ջալալ ձեժ իշխան հոգարելով զանդարձ ծնողին շինեաց զայս հոյակապ և վիմարդեան եկեղեցի 'ի Լուին , , Հայոց ուր , և առարկեաց ո՛հէ ին գործերեալ ամենալոյն յուր , , յօթորոսնամբ կամայ իւրոյ Ջալալ Բօլայ և տնտեսին իւր Սամբան : Գառաջեալ վանացս անցանէ ջուրն Խաչենոյ որ ելանէ 'ի լեռանց անուանելոց Շահթաղտ և Գանձասար, զայս վանք ղինի ժամանակաց նորոգեցին բարեպաշտօն պայազատք ազգիս, և ճոխացուցին զանազան կալուածովք որոց և տիրեն

յայսօր ժամանակի, որպէս երևի յարձանադրութեանց հորին:

ԵՐԶՆԵԱԳՐՈՒԹԻՒՆԻ ՎԵՆԵՑ ԳՆԵԶԵՄԸ ՐԱՅ:

Դ Կերթս ելեղեցոյն 'ի վերայ հիւսիսային որմոյն:

Յանուն սուրբ երրորդութեան հաւր և արդոյ և սուրբ հոգոյն այս գիր արձանի է զոր ես նուստս ծառայոյ Քրտուծոյ Չալալ դաւլայ Հասան որդի Սախտանդայ թոռն մեծ ին Հասանայ բնակաւոր ինքնակալ բարձր և մեծ Արձախական աշխարհին թագաւոր և 'ի յողնասահման նահանգի՝ զի հայրն իմ 'ի վախճան կենաց ելից իւր աստի, 'ի այս անդարձ կտակի հաստատեաց ինձ և մաւր իմոյ Խորիշահի օր էր քուստր մեծ իշխանաց իշխանին Սարգսի, զի շինեսցուք զեկեղեցիս 'ի գերեզմանատունն Հարց մերոց 'ի Գանձասար, զոր սկսեալ մեր 'ի յիկե թուին Հայոց, աւգնութեամբ բարերարին Մտուծոյ, ես 'ի խիլիլ լուսամտին աւրեւելց, մայրն իմ կրանաւորեալ չոգաւ յերուսաղէմ երկրորդ անգամ, անդէն 'ի գրան յարութեան խարաղնաղգեաց ճգնութեամբ բազմամեայ ժուժկալութեամբ հանգեաւ 'ի Վրիստոս լուսոյ վկայութեամբ, և անդէն պահեցաւ, իսկ մեր զբազմածուկի կենցաղոյս 'ի մտի եդեալ, ինչի՞ գործոյ արարեալ աւարտումն եղև շնորհաւք ողորմութեան ամենաբարձր Տեառն, վեց հարիւր ութսուն և ութն թուին գաւտեորեալ ամենազան ձեաւք պատկերազան յաւրինակերտ գրմբէթազարդ յաւրինուածովք յաւժարութեամբ կամաց մերոց որպէս տեսանէ Մտուած հոգացողութիւն ետու միաբանից, գեղորայս, Մակեդ, Հարկանդուս բոլոր քաւէն, ան լուծ Խա

չինայ, որ նոր շինական գիւղն Այդեստան սեղնկնի, զոր իմ հայրն էր տուեալ Սահակայն, Փուրկաթու, Ստոցն, Արծաթենին որ ես տուի խաչաւք գրանաւք մասամբք, նշխարաւք, պատուական և ձուլածու ամենայն սպասուք և հանդերձ երևելի զարդուք 'ի վառս Վրիստոսի Աստուծոյ մերոյ և մեր իշխանութեան եկեղեցիքս աղատ են, կամաւ տէր Այդանայ առաջնորդի սուրբ ուխտիս և միաբանից գրեցաք ժամ զաւագ սեղանն բոլոր տարին մեզ և զայլ ամենայն եկեղեցիքս, զատկէն իւր ճրագալուցողն իմ հաւրն Ախտանգայ, Աստուածանին չորս արեւիմ մաւրն Խորիշահին և յայտնութեան իւր ճրագալուցողն իմ եղբաւրն Օսթաբէի, զաւագ սեղանն որ իմ է Աստուածանին մինչև խաչն իմ պապուն Հասանայ, յիսնակամաին մինչև յայտնութեան Սամբանայ իմ կենակցիս, ութաւրէից ելիցն մինչև առաջուոր հասարակաց և յիշատակաց բարեկենդանին և շաբաթ իմ եղբաւրն Ղաւլին, մին շաբաթն Վուրին Սարինու, աղուհացից շաբաթն կիւրակին իմ եղբաւր Իւանէի, զատկէն մինչ 'ի Աստուածածինն և 'ի խաչն մինչ 'ի յիսնակամուտն ինձ Հասանայ արհնեցաւ եկեղեցիս 'ի ոճթութուն 'ի հայրապետութեան Տեառն Ներսէսի Աղուանից կաթողիկոսին, հաստատ է գիրս կամանն Աստուծոյ, որ հաւկառակի ոտին նորա Աստուած է և իւր սուրբն, Անտառնի տաւնին մին ար ժամ Յովսէփի միակեցին կառարի կամաւ մեծին Հասանայ :

Սեբաստիոն Կոստանայի որմն է կեղեցիկ արարատայ ջեր :

Կամանն Աստուծոյ եւ Սեբաստիոնի Սագունին թուրն մեծին Հախպատու տուի շուրջառ ըսկի և այլ ընծայ

Կահալանց Փրոուսանց Նստողականաց ք ըստաին, զնե-
ցի տուի 'ի սուրբ ուխտս Ղանձասարայ ուլ զայս ընծայո
և վախմս հանէ 'ի սուրբ եկեղեցւոյս, ճժլ հայրապետաց
նշուլած է և Յուդայի մասնակից ։

Դ լերայ Տեծիեհեղեցւոյն 'ի հողին հարաւայ Տեր յանկեան Լուին ջժլ ։

Եւ Լադինս Խեմէս որդի ԼԹարեգին տուաք ԼԼ
մաճադար հողն 'ի սուրբ ուխտս Ղանձասարայ առաջնորդ
դութեամբ տէր Ներսէսին, որ զհողն հանել ջանայ ճժլ
հայրապետաց նշուլած է և մասն Յուդայի առցէ ։

Այց որոս ջլ Լուին ։

Եւ Սմբատ որդի Փիրհամդին տլլե բեմին հողն իմ
պապենց հողոյն 'ի սուրբ ուխտս Ղանձասարայ առաջնորդ
դութեամբ տէր Ներսէսին որք զհողն հանեն 'ի սուրբ ուխ-
տէս ճժլ հայրապետաց նշուլած է և սուրբ Ուհաննէսիս
կասլած ։

Այց որոս Լուին ջլ ։

Եւ Պատաւամ որդի մեծին Չալալեան տուի Կունճի հող-
շինկալին վերն, 'ի սբ ուխտս Ղանձասարայ առաջնորդու-
թեամբ տէր Ներսէսին, ուլ զհողն հանէ յուխտէս ճժլ
հայրապետացն նշուլած է ։

Այց որոս 'ի Լուին ջժլ ։

Կամաւն Բստուծոյ եւ Սայդունս որդի պարոն ԼԼ
պատոյ տուի իմ հայրենեաց զտան ծաղրբ, 'ի սուրբ ուխ-
տն Ղանձասարայ առաջնորդութեամբ տէր Նղեային որք

ետուն տարին ք ժամ ու զայս հայրենիքս հանէ և սուրբ
() հաննիսիս կապած :

Անց որս ՚ի Լուին չծէ :

Կամաւն ամենակալին Լստուծոյ, ես ջալալ Ղուլայս
որդի Ալիտանդայ կողմանցս Լըճսիս, և ամուսին իմ
Սամբան թողն Բաղուց թագաւորին, և հարազատ որդին
իմ Լ. Թաբէգ յետ կատարման եկեղեցոյս հիմնարկեցաք
ժամատունս և բաղում աշխատութեամբ աւարտեցաւ զորս
և հայցեմ անմուաց յիշիլ յաղաթս ձեր, փոքր ընծայ
տուի Օմուռ Գիւղն իւր չարդորաւն զՂուանց իւր սահմա-
նովն, դարձեալ ես Լ. Թաբէկս ընծայեցի յաւթարութեամբ
ոսկետուի աւետարան և պատուական սուրբ Նշան զԲը-
խտալիորն և զՄեր հայրենի հարաւակուսն զԲլին, իւր սահ-
մանովն սահմանեցին զխաչ ու թաւրէքն պատարագել
զԲըխտոս, և թէ Բըխտոսագաւան որ հանել ջնայ ՚ի
փառացն Լստուծոյ մահով և կենաւ նշոված է, և յիշատակ
նորա մի՛ յիշեսցի առաջն Լստուծոյ, և թէ մահմէտական
որ զհոյն հանէ այս եկեղեցոյս առ հասարակ նշոված յԼս-
տուծոյ, և ՚ի մարգարէից իւրոց :

Անց որս Լուին չծէ :

Լնուն երրորդութեան և մի Լստուածութեան՝ Հաւր
և Որդւոյ և Հոգոյն սրբոյ, ես նուապս աղաւիկն Բըխտոսի
Սամախութուն դուստր ինքնակալ իշխանաց իշխանին, ջա-
լալ Ղուլայ Հասանին Տեառն Խաչնու, և բարեպաշտ մաւր
իմայ Սամբանին, և ամուսին մեծ պարոնին Ումեկին, եկի
յուսով ՚ի սուրբ ուխտս Ղանձասարայ ես և որդին

իմ Սխտանը և սորա խոստացան ժամ զվարդալուսին տաւնին զամէն եկողեցոյ զպատարագնքանի ես կենդանի եմ զժամն իմ հաւրն և իմ մաւրն կատարեն , և յետ մահուանս ինձ կատարեն , կատարիչը ասըհնին Աստուծոյ :

Կից որբա :

Կամաւն Աստուծոյ ես Սարգիս կաթողեկոս որդի Հադի մէլիքին Թոռն մեծին Ադունին և գնեցի զհայրենիք 'ի Կասրայ զ ստալն , մինակ տանն զ ստակուկէսն , Առուտանոց ք ստալն , Կուռաւանայ դ ստալն , տուի սուրբ ուխտիս Ղանձասարայ ուլ զայս հայրենիքս հանէ սուրբ եկեղեցոյս , յժը հայրապետացն նշուած է և սուրբ Ոհաննէսիս կապած :

Կից որբա Լուին ջին :

Կամաւն Աստուծոյ Սելինճան և եղբարքս իմ որդիք Սայտունի , Թոռն մեծին Աղբատու Տեառն խաչնու տուար Ամասայ իւր դ սահմանովն 'ի սուրբ ուխտս Ղանձասարայ առաջնորդութեամբ տէր Աերսէսին :

Կից որբա Լուին ջիգ :

Կամաւն ամենակալին Աստուծոյ , ես տէր Աղիայ առաջնորդ սուրբ ուխտիս Ղանձասարայ , տուի զիմ հոգոյ արդիւնս ն այսմաւուրք ն տարէ գիրք , շուրջառ , Աղախայ դ ըստալն , ուլ զայս գրեանքս հայրենիքս հանէ 'ի սուրբ Ոհաննէսիս յժը հայրապետացն նշուած է :

Կից որբա Լուին ջին :

Ես Պուտաղս և Սխտանդս և այլ եղբարքս Մաբանէ :

ցար և սուրբ Գառնուանց Կալիւանց Նաղիւաւանայ ք ըստակն 'ի սուրբ ուխտս Գանձասարայ, առաջնորդութեամբ տէր Երեսէսին, արդ ով զայս վախմ հանէ 'ի սուրբ ուխտէս, յժը հայրապետաց նշոված է և սուրբ Ուհաննէս Սկրտսին կապած :

Աից սորա 'ի Ռուին ջնդ :

Կամաւն Լստուծոյ ես Մէլքս որդի Սագունին թուան մեծին Լղւատող տվի շուրջառ ըսկի և այլ ընծայ Կալիւանայ Գառնուանց Նաղիւաւանց ք ըստակն քնեցի տուի 'ի սուրբ ուխտս Գանձասարայ ես Ուսուղ տվի Բազմասոր նովերին հոդն 'ի սուրբ ուխտս Գանձասարայ առաջնորդութեամբ տէր Երեսէսին եթէ որ զհոդն հանէ նշոված է ԼՏ

Աից սորա Ռուին ջն :

Կամաւն Լստուծոյ ես Յովհաննէս որդի Իւանէի առաջնորդութեամբ ուխտս Գանձասարայ, հրամանաւ տեառըն Խաչենու Լթարէկին, և իմ հալալ արդեանց քնեցի զՉարթնաթաղն, մին չորից եզն այլ ընծէք տվի 'ի սուրբ կաթուղիկէս, միաբանք տվին զՅովհաննու և Յակոբայ տաւան զամենայն եկեղեցիքս պատարագ ինձ ով խախանէ դատի Լստուծոյ :

Աից սորա Ռուին պղն :

Կամաւն Լստուծոյ ես տէր Արդան որդի Գալաւեան տվի Նախ խաչին հոդն 'ի սուրբ ուխտս Գանձասարայ իշխանութեան Լղւատող առաջնորդութեամբ տէր Եղիային, սորա տուին ք աւր ժամ ով խախանէ դատի :

Աից սորա Ռուին ջն :

Կամաւն Լստուծոյ ամենակալին, հրամանաւ Լթա-

բէկին Տեառն Իրաւնու, եւ Քարսեղորդի Աթոջու երկցու
ամուսին իմ Սամաբ, միաբանեցայ սուրբ ուխտիս, և իմ
հալալ արդեանց գնեցի ՂՏնդին երկիրնսուի կաթուղիկէս,
միաբանքս ետուն Դ աւր ժամ աւետեաց Աստուածանին,
կատարիչք աւրհնին յԱստուծոյ և խաղանիչք դատին:

Այց սորա Թուին ԽԶ:

Կամաւն Աստուծոյ եւ Աթաբէդ որդի Սմբատայ վերին
հողն իմ հայրենիք էր իմ արտոյլ տուի 'ի սուրբ ուխտս
Գանձասարայ 'ի փրկութիւն հոգոյ իմոյ, ուլ հողն հանէ
դատի յԱստուծոյ:

Այց սորա:

Եւ Հահնշէս որդի Աղուին տալի 'Եղբերին հողն 'ի
սուրբ ուխտս Գանձասարայ, ուլ հողն հանէ սուրբ Յով-
հաննեսէս կապած է:

Այց սորա Թուին ԸԾԶ:

Եւ Ուկնաս գուգար միծին աթիւր Հասանայ յետ
մահուան իմոյ միաբանեցի զնա սուրբ ուխտիս և տալի ըն-
ծայ տէր Յովհան և միաբանքս տուինք պատարագ 'ի տաւնի
քառասնիցն, կատարիչքն աւրհնին յԱստուծոյ և խաղանիչքն
դատին:

Այց սորա Թուին ԶԵ:

Ինուն Աստուծոյ եւ Սասնայո Հանդաբերդցի եկի միծ
յուսով 'ի սուրբ ուխտս Գանձասարայ իշխանութեամբ
Աթաբէդին զիմ հոգոյ արդիւնք 'ի կաթուղիկէս տուի միա-
բանքս տալին զքառաւորդն զաթնայն եկեղեցիքս ինձ պատա-

րազ, քի ժամ իմ կենակցին Սահանայ ու խափանէ մեր մեղացն պարտական է :

Ահա սորա :

Յուսոյն Աստուծոյ եւ Ապուրան եւ ամուսին իմ Սինա խաթուն միաբանեցաք սուրբ ուխտիս իշխանութեամբ ջալալեան, եւ առաջնորդութեամբ տէր Յոհանն տուաք չարեքտար եւ այլ ընծայ, տէրս եւ միաբանքս ետուն դ՛ պատարազ Աստուածայայտնութեան ճրագալուցին քի ինձ քի խաթունին, կատարիչքն աւրհանին յԱստուծոյ :

Ահա սորա :

Կամաւն Աստուծոյ եւ Աւագեր եւ ամուսին իմ Աւտարդիկն միաբանեցաք սուրբ ուխտիս տիւն ընչեց իմոց սորա տիւն դ՛ ժամ կրկին վարդալաւին կատարիչքն աւրհանին Այ,

Ահա սորա :

Յուսոյն Աստուծոյ եւ Սարգիս քահանայ որդի Պետրոսայ եկի սուրբ ուխտս իշխանութեամբ ջալալին մեաբանեցայ եւ տիւն ե գիրք եւ այլ ընծայ որք տիւնք ժամ սուրբ Սարգսին կատարիչքն աւրհանին Աստուծոյ :

Ահա սորա լուին չղմ :

Կամաւն Աստուծոյ եւ տէր Ներսէս Ամարասայ եւ պիսկոպոս եկի մեծ յուսով 'ի սուրբ ուխտս իշխանութեամբ Աթաբէգին միաբանեցայ տուի զիմ հոգոյ արդիւնս, սորա տուին եւ աւր ժամ Նեկիւս սուրբ ժողովոյն կատարիչքն աւրհանին Աստուծոյ :

Այլ սորա ըստին չի :

Լիւսաւր Լստուծոյ ես Մամախաթ ուն և պատրոնն իմ
Ճար միաբանեցաւ սուրբ ուխտիս Գանձասարայ և սորա
տունն աւագ Հինգ շաբաթ աւրն զամէն եկեղեցիքս պատա-
լագ պատրոնն Ռմիկին, կատարիչք աւրհնին յԼստուծոյ և
խալանողք դատին 'ի Տեառնէ :

Այլ սորա :

Կամաւն Լստուծոյ ես Յակոբ Միջնաշէնեցի, միա-
բանեցայ սուրբ ուխտիս տունք ընծայ 'ի սուրբ կաթուղի-
կէս սորա տունն երկու ժամ 'ի տարումն, սուրբ Յակոբայ
աւանին, որչափ կենդանի եմ իմ հաւրն կատարի :

Այլ սորա :

Յուսոյն անմահին Լստուծոյ ես Գրիգոր Չարարեր-
թեցի անարժան քահանայ, որդի Օսերամանուայ տալի զիմ
հոգոյ արդիւնքն 'ի սուրբ ուխտս Գանձասարայ, սորա տունն
ք ժամ Տեառն ընդառաջն, կատարիչքն աւրհնին ԼՃ :

Փոքր ինչ հետի :

Ես Բուտ որդի Օսամանայ միաբանեցայ սուրբ ուխ-
տիս առի ընչից իմոց սորա տունն երկու ժամ Շողակաթին :

Ի վերայ սեմոյ գաւթին ըստին չի :

Կամաւն Լստուծոյ ես Յովհաննէս որդի Խանէի առ-
աջնորդ սուրբ ուխտիս Գանձասարայ, հրամանաւ սուրբ
Խաչենոյ Լթարէկին, յիմ հալալ արդեանց գնեցի զԱլար-
դանաթաղս մինչորից և նալն տունի սուրբ կաթողիկէս :

Դ վերայ դրան գտնվելն ըստն ռճք

Կամաւն Աստուծոյ ձեռամբ տէր Յովհաննէս կաթողիկոսին եւ Աբով ուզեալն որդի մէլքը Յովսէփին թալիշու եւ իմ կենակից Հերիքնազ , եւ որդիք Սէլքը Բէգլար եւ մէլքը Ալով մեր հալալ արդեանց շնեցաք սուրբ աթոռս Աղուանից Պանձասարու երկուց եկեղեցեաց տանիս եւ խախտեալ որմունսն բազում աշխատութեամբ յիշատակ մեզ եւ ննջեցելոց մերոց :

ԽՕԽԱՆԱՆՅ ԲԵՐԻՒ

Եւ ամրոց անառիկ հանդէպ վանաց Պանձասարոյ 'ի վերայ միապաղաղ սեպաղեալ քարի շրջապատեալ անմատչելի ժայռիւք եւ անտառօք , այս ամրոց զմի եւ եւթ ունի ճանապարհ , եւ այն դժուարագնալի , զայս ամրոց յիշեւ եւ Արապիս սրտամաղիւր յասնն , , բերդ Խոխանայ որում տիրէր մէծն Հասան (Կեր ' 41 " 31 , համար 5) 'ի ներքոյ սորա է ապաւան մեծի իշխանին ջալալայ , յորում տակաւին երեւին նշանք շնուածոց , ունեւելլ եւ զեկեղեցի 'ի մէջ Պալատան , զոր ցայսօր ժամանակի բնակիչք կոչեն Վարպասներ առ դարպասօքս երեւին նշանք հաղաթաւոր ասնց կարգաւ գասաւորելոց 'ի վերայ Խաչեն դետոյ , առ ամրոցաւս է նոյն պէս եւ անառիկ ամրոցն թալիսանայ բերդ կոչեցեալ :

ՅԱԽՈՐԱՅ ԷՍԻ ՄԵՆՈՒՄԵՆԻՑ ԱՄԵՐ

Եւ վանք կառուցեալ 'ի վերայ բարձրադիտակ բլրոյ : ուստի երեւի ընդարձակ դաշտն Խաչենոյ , այս վանք ունի զերիս սագալէն եկեղեցիս շինեալս անաբուեօք քարամբք ,

առաջի եկեղեցեացն է սրահանման գաւթ շուրջ պատեալ
նոսմագոյն սենեկօր 'ի բնակութիւն միաբանից :

'Ի մէջ գաւթին գոյիտոյ կանգնեալ և առնովաւ 'ի վերայ
որմոյն գրեալ է, ,, Եւ Յահաննէս Կաթողիկոս Կոնստնդի
'ի քրիստոնէս հոգաւ իմոյ ,, Ի սոյն վանս պահպանի ցայտօր
ժամանակի աջ սրբոյն Յակոբայ Սփրնայ հայրապետի 'ի
վերայ պահարանի որոյ գրեալ է, ,, Երբգէտ 'ի Լուսին
Հայոց ռճլս քեռմէ Ղրիգոր Եպիսկոպոսին չիմնադրւաւ
նացս էանայտ, բայց միայն թիւք արձանագրութեանց ցու-
ցանեն զսա շինեալ 'ի ձիւ թուին, զոր վերտին նորոգեաց
Խորիշահ դուստր Սարգսի մեծի իշխանի, կին Սախտանգայ
տեառն Խաչենոյ 'ի թուին Հայոց ոկաւ, Եւս վանք է ե-
պիսկոպոսանիստ աթոռ վիճակին Խաչենոյ, որ թէպէտ
զբազում ժամանակս մնաց անտերունչ և մերձեցաւ յաւ-
ւերումն, այլ այժմ Գիտնական մարդապետն Յովսէփ որ
ճոխացոյց զաշխարհն Լըցախու քերթողական հոգտորական
Փիլիսոփայական և Եւտուածաբանական ուսումնք վերս-
տին նորոգեալ պայծառացոյց զսա, ընտրեալ 'ի սմին և վասն
ինքեան զվայր բնակութեան :

ԱՐՁԱՆԵՐՈՒԹԻՒՆ ՅԱՆՈՐԱՅ ԿՍՒՄԵՆԸ ԸՆՆԵՅՎԱՆԵՑ ԽԱՉԷՆ ՆԱՀԱՆԳԻ :

Յահեմէ Կոյն գրեմ. Լուսին ոկա :

Կամաւն Եւտուածոյէս Խորիշահ ամուսին Սախտան-
գայ դուստր մեծին Սարգսի քոյր Օշաբարէի և Իւանէի վե-
րաւին շինեցի զեկեղեցիս մեծարանից 'ի փրկութիւն հոգւոյ
իմոյ 'ի բարեխօսութիւն զուսկաց իմոց ա իմ ժամ ինձ և
իմ ծնողաց Սախտանգայ և զիս յաղթս յիշեցէք :

Դիւերայ սորս 'ի Ռոմն չնք ին :

Եւ Սաւին եղբաւր որդի Հիջուբին միաբան եղայ սուրբ
ուխտիս գնեցի զսուրբ 'Աշանն Կաշեցեաց և տուի 'ի վանքս
տէրս և միաբանք խոստացան սմա ժամ :

Դիւերայ սորս :

Տալալին հրամանաւ ես Սահրամ Հատան որդիք
Սմբատայ տուաք զՍաղատեղին հոյն մէր հաւր հոգւոյն
'ի Սմբենոյ աթոռս տէր Սարգան և միաբանքս տուաք ժամ
Հատանայ և Սմբատոյ թամարին . ու զհոյն հանէ 'ի աւ-
նէս և զժամն խափանէ յժի հայրապետացն զովսէ Է :

Յահէակ իողմն 'ի Ռոմն ող ին :

Եւ Գրեգոր որդի Սմբատայ տանա մեծարանից ա-
ռաջնորդութեամբ տէր Սարգսի և տէր Սարգանայ տիե
սուրբ 'Աշան աւետարան և Մկեսաւիւր իւր հողովն իւր իշխա-
նութեամբ Տալալին և միաբանաց :

Դիւերայ սորս :

Կամաւն Լստուծոյ ես տէր Յաւհաննէս Կաթողիկոս
որդի Տալալին մեծ իշխանի կանգնեցի զսաչս 'ի փրկու-
թիւն հոգւոյ իմոյ որք երկրպագէք յաղաթս յիշեցէք :

Յորմն յեպին դատան :

Կամաւն Լստուծոյ ես Ուքան և Պատքան որդիք Սար-
գսի հոգւոյ որդւոյն միաբանեցայ սուրբ 'Աշանիս ընծայիւք

Եղևանու Թեամբ ջալալ Գաւլին տէր Ալարդան և միաբանքս
տուին տաան ժամ ու խալիանէ դատի Արտուծոյ :

Հանդէսս որս 'ի հարստ 'ի Ռուին չաւ էն

Թաղաւոր ջալալ Գաւլին հրամանաւ ես Սմբատոր
դէ Հիջուբին տվն էգատեղ Գրիգորին . սորա արասցեն ժամ

Կից որս :

Ես Օգարէ որդի Ալատանդայ Տեառն Խաչենոյ
տվն զՎրոն եկիրն մեծարանից սուրբ Աշանին և սորա ետուն
զմարդավառի տաւնի ժամն ինձ և ամուսնոյն իմոյ Արդու
խաթունին . որ զժամն խալիանէ դատի յԱրտուծոյ :

ՀԱՒԲԱԽԱԳԱՅ

Ի ամրոց անառիկ կառուցեալ Հանդէս վնաց սրբոյն Յա-
կովբայ . 'ի վերայ վնմն սեպացելոյ' ի կատար բարձրաւան
գալ լերին . Թերեւ 'ի դրից շնուԹեան հառ այս ամրոց
դանուն Հաւախաղաց . իբրու Թէ տեղի ուր միայն հաւուց
մարթ է խաղալ . զոր այժմ Թուրքաց բառիւ անուանեն
Սաղսոյան դալասի , այն է Կաշաղակաբերդ . 'ի մջ ամրոցիս
են տնատեղիք , և Ի իճ մի լնանուաղ ջրով : Օշախարեւ
դէպսն զորս կրեաց անտէրունչ ազգ մեր յայսմ դղեկի գրէ
Կիրակոս պատմիչ 'ի 41" լւ , հ հար 142 :

ՊՏԿԵՍԻ ԲԵՐԲ

Ի ուխտատեղի յորում է շնեալ դմբէԹաղարդ եկե-
ղեցի 'ի վերայ բարձրաւանդակ տեղւոջ . ուստի երեւի շջա-

կայ գաշտավայրն 'ի զուարճութիւն տեսանողաց . Լյս օւր-
տատեղի ունի զեկեղեցի վերանորոգեալ 'ի Յովհաննէս վար-
գապետէ ումննէ , որոյ գերեզման է 'ի մէջ աջակողմեան
խորանին . և անուէն գրեալ է մեծ տառիւք 'ի վերայ ա-
ւատաղի նոյն խորանին , Լուսնայար խորանի է փոքրիկ գե-
րեզման յանուն սրբոյն Ղափորայ՝ այլ թէ ով էր այս Ղափոր
էջայտ : Ի վերայ աջակողմեան սեան եկեղեցւոյն գրեալ է .
Ղափոր վարդապետ 'ի Թովն Հայոց ումն շինեաց զի Լուսնայ
եք սմա յեշտոպ :

ԲԱՐՈՒՆ ԽՈՍ ՍՆՐԱՍ .

Ուշ հեռի 'ի վերոյդրեալ վայրաց է աւերակ գիւ-
ղաբազարն Մարաս կոչեցեալ . յորում 'ի հնումն էր կա-
թողիկոսական աթոռ աշխարհին Լճուանից , որ ապա փո-
խեցաւ 'ի Պարտայ , և անտի 'ի Վանձասար . Ի սմա է եկե-
ղեցին հիմնարկեալ 'ի սրբոյ լուսաւորէն մերմէ . և աւար-
տեալ 'ի Թոռանէ նորին Ղրիգորիսէ . որպէս գրի յայս-
մաւուրս 'ի 6 մարտի . և ինքն Ղրիգորիս Թաղեալ կայ 'ի
նմին եկեղեցւոջ որպէս գրեն Խորեն՝ 415 . Յովհաննէս
Կաթ ' և Քէլանդ 41 " 6 : շինուածք եկեղեցւոյս յայտնի
քարոզ են հնութեան սորա . ին որում չէ սագաշէն այլ 'ի
ձև կաթուղիկէի ոչ սրածայր . տեղին է խորանիեալ ուր լի
աստիճանս պարտէ իջանել . Օայս եկեղեցի շրջապատեաց
սենեկազարդ պարսպաւ 'ի նորումս Սէլք Եհնազար . Լս-
տի կողպոսեալ Սարատուխան Թաթարաց տարաւ լի այլոց
սրբազան անօթոյ և զգաւազան սրբոյն Ղրիգորիսի , և զհաջ-
մի համակ ոսկեղէն ընդերուդեալ ծանրագին ակամբք , զորս
խնդրանօք ընկալեալ Վեսպենայ գուսոր արքային (Եունաց
կին Լպաղախանին աւաքեաց 'ի Կոստանգնուպօլիս . որպէս
գրէ Ստեփաննոս) Երէւ :

ԲԼՅԱՆ՝

Եւ տւերանք քաղաքապետին յաշխարհէն Պարգարացւոց թորդաւանդ և յընդորձակ դաշտավայրի . որ ոռոգի 'ի Պառգառ գետոյն . յորոյ անուն և աշխարհն անուանի . Ըստ եկաց երբեմն և Փանահ խան . բայց նեղեալ յայլադքեաց շինեաց զբերդաքաղաքն Շուշի , և բնակեցաւ 'ի նմա .

ԻՍԽԵԼՄԻՆ .

Եւ գղեակ ամուր կառուցեալ 'ի Փանահխանէն Իւրջախա առ Պառգառ գետով մերձ բերդաքաղաքին Շուշոյ 'ի պաշտպանութիւն կրճից նորին .

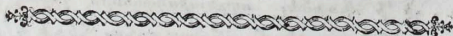
ԲԱՐԴԱՆՅ .

Եւ տւերակ հայրապետանիստ և արքայանիստ մայրաքաղաքին Լիւթանից պատեալ հողազանդ պարսպաւ . նիստ քաղաքին է ընդարձակ յոյժ , յորում են աղբիւրք , և մի Ս՛ղկիթ . և նշանք շուկայից , կրպակաց , և պանգոկաց . Լիւթաւանդահող է վայր քաղաքիս և բերրի . վասն որոյ և յաճախ են 'ի սմա մրգաբեր այգիք . Թէպէտ մերձ է քաղաքիս Կուր գետն , բայց ինքն ոռոգանի 'ի ԹառԹառ գետոյ որ անցանէ զքաղաքաւս , 'ի հաւաստութիւն խիտաւիտ շինութեան քաղաքիս լուայ զհաւանդ պատմութիւն 'ի մերձակայ բնակչաց . որք ասացին Թէ , այնչափ քաղմամարդ եղեալ է այս գաւառ , զի 'ի մեռանել արբեպիսկոպոսին վանաց Խուծայ , որ քան և չորս ժամու ճանապարհաւ հեռի է 'ի քաղաքէս . այգեպանք միմեանց ձայն տալով 'ի միում ժամու

Հասուցին զհամբաւն 'ի քաղաք : Օչայս քաղաք Արտաշէր
արքայ շնորհեաց 'ի ժառանգութիւն աղգին Անակայ վասն
սպանանելոյ նորա զԱստուրով արքայ Հայոց որպէս գրէ Օկնոր
յերես 39 : Աստ արար զԺողով Ալաշական արքայ ի Եղեայ
կաթուղիկոսին, և ի արքեպիսկոպոսին Շուրհաղիշու և ալոց .
և սահմանեցին զկանոնս խիստս առ 'ի ըմբռնել զկաթուղի-
կոսն աղուանից , որ խոտորեալ էր յալ աղանդ . որպէս գրէ
Աիրակոս պատմիչ 41 " Ժն հոմար 106 : Այս քաղաք նո-
րոգեցաւ 'ի 652 ամի Տեառն , որպէս գրի 'ի ճիհանումայն
Տաճկաց :

ԹԱԵԼՈՍ ԱՌԱՅԵԼՈՅ ՎԱՆԻՐ :

Այս վանք կառուցեալ է յԱրղուկաթուն տիկնոջ
'ի Թուին Հայոց ոկգ յաշտարհին Արցախու առ երի Թառ-
Թառ գետոյ 'ի զուարճալի վայրի յորում են բաղում ծառք
մրգաբերք : շինութիւն վանացս չէ այնչափ չքնաղ , եկեղե-
ցին ունի զսրածայր կաթուղիկէ . և առ նովաւ են գեղեց-
կայարմար սենեակք միաբանից . առ դժբաղդութեան աղգի
մերում այս վանք մնացեալ է ամայի , և այժմ պատուի 'ի
մերձակայ այլազգեաց : շուրջ զպարսպաւ եկեղեցւոյս գտանին
գերեզմանք նշանաւոր արանց . որպէս ցուցանեն տապանա-
գիրք և արձանագրութիւնք նոցա մի 'ի խորանաց եկեղեցւոյս
բանդեցաւ 'ի ներկայ դարուս յորում գտան հին մատենանք .
զորս մերձակայ Հադարոցի բնակիչք ցան և ցիր արարին
այս և անդր . յորոց և ոմանք արդէն սահպանին 'ի վանո-
ւոյս Ղանձասարու :

ԵՐԶԵՆԵԳԻՈՒԹԻՒՆԻ ԹԵՂԷՅԻ ԵՌԵՐԵ- ԼՈՅՆ ՈՐ Է՝ ՎԵՆԻՐՆ ԽՈՒԹԱՅ՝

Շնորհիւ ամենակալին Եստուծոյ և միածնի Ողորդ
նորա Յիսուսի Վրիստոսի և պարգևաբ. ամենասուրբ Հոգ-
ւոյն եւ Երզնկաթուռն աղախին Վրիստոսի դուսար մեծի
իշխանաց իշխանին Վրդին և ամուսին Ս. Բարսեղիայ Թա-
գաւորազնոյ Տեառն Հալժեբբոյ և ամենայն վերին Խաչնոյ
յուսով մեծաւ զսուրբ կաթուղիկէս 'ի տեղւոյ Հանգըս-
տեան առն իմոյ և զաւակաց իմոյ Հասանայ անդրանիկին և
Պրիգորոյ որ 'ի տէր Կեսաւրեայ վախճանելոյ զի վասն մի-
զաց խրատեաց զիս Եստուած և Եբարձ 'ի գլխոյ իմոյ զեր-
կոսին պատէն վայելուչ . զի անդրանիկին իմ Հասան ապա-
նաւ 'ի Թուրքաց պատերազմին վասն Վրիստոնէական հաւա-
տոյ , և զկնի երեց ամսոց կրտսեր որդին իմ Պրիգոր 'ի տէր
կոչեալ զպարտո քնութեան հասուցանելով վճարեաց 'ի
կենցաղոյս , և ժիւնեցաւ առ Վրիստոս , սուգ անմխիթար
Թողլով Թշուառացեալոյ մաւրս իւրեանց . այլ զի 'ի կեն-
դանութեան իւրեանց յոյս 'ի մտի եղեալ նոցա շինել զեկե-
ղեցի յայտմ տեղւոյ , և չթամանեցին վասն արագահաս լինե-
լոյ 'ի վերայ նոցա մահու . և ինձ աւանդեցին անդարձիւ
կատարել զվափաք սրտից նոցա , և իմ յանձն առեալ մեծ
յուսով և շատ աշխատութեամբ շինեցի զքաւարանս 'ի փրբ-
կութիւն Հոգւոց նոցա , և իմ դատերաց , և ամենայն զար-
մից . արդ աղերս աչաւբ հայցեմ որք երկրպագէք սրբոյ խո-
րանիս յիշել յաղաւթս ձեզ զվերոյդրեալս 'ի սմա . կա-
տարեցաւ 'ի Թուին Հայոց ՚նկզ 'ի փառս Եստուծոյ և 'ի
նորոգութիւն սուրբ ուխտիս , և սահմանք ժառանգութեան
սուրբ եկեղեցւոյս գիւղս և ագարակս իւրեանց սահմանաբ .

Օպպոզիցիոն. Օլիգարխիան, Օպպոզիցիոն կանալաւորն որ 'ի Սոյոյ ձորն, և զերկու տունն Միկայ. հաստատեցաք կամակ-
ցութեամբ եղբարցս, զաւագ խորանի պատարագն յանուն
վերոյդերեցն. կատարի անխախտն. և թէ որ յայսմ վճռի հաս-
տատնոյ խախտումն առնէ. իշխանաց կամ առաջնորդաց, կամ
հ. և իցէ խախտեցի. յոյս նորա որ առ Քրիստոս, և դա-
տապարտեցի յԱստուծոյ:

'Ի վերայ խաւին որ կոնֆէսիոն է յերկու երկա անոնեալ
որդու թիւ վանսոյս:

Երկուն Աստուծոյ եւ տէր Պրիգոր տղայութեամբ եկի
'ի դուռն եկեղեցւոյս շատ աշխատանք արարի իշխանու-
թեամբ Հազթամաղին էր զվանքն առին տհուլ եւ զա-
պուլ լարարի գնեցի նորա շէնն դնեցի չորս ջաղաց երեք պաղ-
չայ, և եկի 'ի դուռն սուրբ առաքելոյս շինեցի զԽութե-
եկեղեցւոյս ման զպաղուպաղէն զճարտանքն և այլ ամե-
նայն աշխատանքս եկեղեցւոյն վախմ տվի. արգ ով որ այս
գեղերս և զին վախմերս հանել ջանայ 'ի սուրբ առաքելոյս
յժը հայրսպետաց նշովմ է մասն և բաժին ը Յուդայի
և ը Սոյեների և ը խաչահանողացն առցէ և մեր մեղացն տէր
է, և ով որ շէն պահէ և զմեղ յիշէ վարձս 'ի Վրիստոսէ
առցէ:

Արշանագիրութիւնն այն վանսոյ, զոր հանի 'ի հին ճեռագրոյ եղելոյ
'ի գրաւորն Բաղդասար արքեպիսկոպոսի եւ Տարսուսլոյ վիճակին
Պանջատարոս:

Արդիւր Թոռունք Պոպիայ և վախմն նոցա:

(*) Վոյն բարեպաշտուհի դուստր Սարգսի իշխանաց իշխանին, սա ունէր ամուսին իւր զբարեպաշտ զխաթրայ Վրիգորն, և որդի նոցա քաջ և յաղթաւղ զաւրաւարն և մեծ իշխանն Հասանտէր Լիւանու, Հանդաբերդու, Սոթից, Շաղաբու, և այլ բազում դաւառաց, և քան առաւել սիրէր զգիւղն Օսար հայրենիք և պարգեւք քաջութեան, որ են գինք արեան առեւալ յաշխարհահալաց Հայոց. սա ունէր Սամբան դուստր Քրդին և որդի նոցա զբարի Վրիգորն, և ամուսինն իւր Լսիայ դուստր Արման Տարսախճին իշխողին կողմանցն Սիւնեաց, և սա բազում ընչիւք և ծախիւք փարթաւացոյց զսուրբ ուխտն Սոթիէի վանս. զի շինեաց զտաճարն որ է դարպասներն և այլ բազում արդիւնս արար և միւս որդին տէր Յովհաննէսն որ շինեաց զսուրբ ուխտն գետամջ և որդի Վրիգորի Սահրամն և որդի սորա Սարգիսն. զոր բազում արդիւնս արարեալ. և մի ՚ի բազմացն այս զգեղեցիկ զանգակին Տաթիի վանս ՚ի խթրի վանս ՚ի գետամջ ՚ի գիւղաբաղաքն Օսար, և է մինչև ցայսաւր որդի սորա Հասանն, և այս Հասանէս բաժանին Վոյնայ ցեղն որք են այնքէիլ Շահնշահ Ուլուբէգանց Պապարուղին Յայանեցուց Պապ. Զահանշէն Շահանդեցուց Պապ, և որդի Հասանայ Լսուղէն և որդի սորա Վուրսուն, և որդի սորա Լսիւն, և ՚ի ժամանակի սորա ՚ի զաւրանալ Խամայեւացուց և ՚ի նուազել տանն Հայոց ցիր և ցան լինելն իշխանայն Հայոց յաւրեան այլազգիքն և Սուրբն մեծ իշխանին Հասանայ Բեթալ

(*) Վոյն և Սիւնի դուստր Սարգսի, և քորս Զահարէի և Սիւնի շինչապաշէն ՚ի իւրդո դուստրայ Ռեծին Սարգսի ՚ի պարսո-նիւնն, Բայց այս արշահագիրս ցոյցունեն զնոս գու ինչապէս դուստր Ռեծին Սարգսի :

մալութ արին գնաց պարոն Լ. յտինն 'ի դիւան, և երեք ամ-
աշխատեաց և բազում ինչ տուեալ ազատեաց 'ի ձեռաց այլ-
ազգեաց զվանորայսն, զոր տէր ամենայնի տաց զվարձս վաս-
տակոց իւրոց:

Այլ արա:

Կամաւն Լ. տուծոյ ամենակալին և Տեառն մերոյ
Յիսուսի Վրիստոսի այս մեր գիր է իշխանական հրամանի
ես Գուգուսուհնայ, Սէդիս, Պաւլոս, Գրիգորոս, Հասանոս,
եղբարքս և որդիքս մեր զայս հաստատ սիգէլս տուաք տէր
Լ. ազ. եպիսկոպոսին, և իւր եղբաւր Սանուէլ արեղային
որ մեր հայրենի աթոռն զՏաթէի վանս զԽթրի վանս զՎե-
տամշտ օր մեր գերեզմանաց տունն է 'ի մեր պապանց մեզ
մնացած, վանս սոցա լաւ միամտութեան համար, զի վանո-
րայքս մարդ չկայր որ առաջն կայր և շէնն պահէր և ղեկե-
ղեցիս լուսաւորէր այս պատճառիս երես դարս և զայն սուրբ
աթոռին 'ի նոսա ապսպարեցաք և ղերկու իշխանութիւն որ
է եպիսկոպոսութիւն և պարոնութիւն էլ հէնց 'ի նոսա
յանձնեցաք որպէս առաջին մեծ կաթուղի կէս մեծ տէր Սար-
դան տէր Լ. թանասիս տէր Սարգսին տուեալ զՏաթէի վանս
զԽթրի վանս զՀաղբատ իւր վեճակովն, նոյնպէս և այս հո-
գեոր տէր Գրիգորն կաթուղիկոսն զայս երեք աթոռս հա-
տատեաց վեճակաւ և շրջաբերական թղթիւ:

Այլ արա:

Կամաւ ամենակալին Լ. տուծոյ ևս Սեթիս որդի պա-
րոն Շանշէն թոռն պարոն Հասանայ, ևս Գրիգոր Հա-
սանբէգս Լ. թոռն որդիք պարոն Սահրամայ թոռունք պա-

բոն Հասանայ, ես Բյաթինա որդի պարոն Գուրսունին Թու-
ռըն պարոն Բղբուխին, ես Շանդէս որդի պարոն Հասանայ
Թուռն պարոն Սհանդէն մեր չորս եղբարքս տուաք մեր վա-
նաւրէից Բալէն զԽութ զԽոշնակիւր չորս սահմանովն 'ի
չափարէն հանդէն Չուքունանց ազարադ գիւղովն, Պանչի
աղբիւրովն, Թողանանց գետովն, Պետրոս Բքակո՞ւն, որ
մեր պապերն տւել են զՍուխանանց ծովատեղն Ղուռանց
Չաւրէկանց Յոգնոան, զՇերմանց զՎրիգորսթաղս Սաա-
Թէի վանաց իւր Քաղատակերովն. զՀերանց Հակառակա-
բերդովն. Նաւի աղբերովն, Բերդաքարովն, Կռապաշտի ձո-
ւովն, Ունովն. Խոզինակու ցմեծ տյգին Սանանայ ձորովն.
Նաղկանց Եղնարածանց տուաք Բադ եպիսկոպոսին որ
մեր ճոճապերն քանիոր իւր պէտքն է վարէ Բստուծով ա-
զատ է. իսկ եթէ այլ մարդ վարէ տառանդդ առնու և տայ
վանքին անպատճառ այս եղև մեր ուխտ առաջի Բստուծոյ,
և սուրբ Թադէի առաքելոյն, արդ ոյ՞ ոք զինի մեր այս վախ-
մերս այլայլէ կամ իրէ Թէ որդւոց և Թոռանց մերոց և
աղգայնոց իցէ առաջի Բստուծոյ պարտական է, և սև երես
լինի յժը հայրապետաց նշոված է. Կայենի և Յուդայի դա-
սակիցէ, իսկ եթէ այլապդաց և Թուրքաց իցէ իւր հալալն
հարամ լինի, և իւր Բեղամբարին արեղար լըցի ամէն:

Սերէ որոս 'ի Լուկն չժճ էն:

Բազնախանութեամբ Բստուծոյ ես Սալեան ամուսին
Բրեկանին Հասանայ, և որդի մեր Գրիգոր տեարք գոլով
տեղւոյս հայրենիք, որ մեր պարոնայլ Հաստատեալ էին և
մեք տուաք 'ի սուրբ ուխտս զՉուատեղն Ղաճուռանց Չու-
րէկանց, ես Գրիգորս տիւն զՆազուռանց հոգերն զմեր բա-

Ժին իւր չորեցով որդին իմ 'ի տէր Աարդիս, ս'ի որ հանէ
սուրբ ուխտէս դատի յԱստուծոյ. և միաբանքս սահմանե-
ցին սուրբ Ատեփաննոսի տաւնի ժամն. որ լինի մաւրն և ա-
մուսնոյն իմոյ Մովսէս թէ որ զժամն խափանէ և կամ ըն-
ծայսն, դատի յԱստուծոյ. և այլ զՍոխրաբակս մեր բա-
ժին ևս տուաք 'ի սուրբ ուխտս :

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԴԱԴԻ ՍԱՆԱՅ

Ըսին չժոհ :

Կամաւն Աստուծոյ եւ Սմբատ իշխան որդի մեծին
Լիպարտայ միաբանեցայ սուրբ ուխտիս Վաղի վանաց ա-
ռաջնորդութեամբ տէր Յովհաննէսին և գնեցի զԽրնտա-
շանց այգին, և Աղեգիս իմ գնած ձիթահանքն, և այլ ար-
դիւնքն ի կարի, և զկանանչաւոր գեղն, և այլն որ հա-
տատեցի ամէն խարջովն անչար և ետու 'ի սուրբ կաթու-
ղիկէս տէր Մնաստուս և այլ միաբանքս սահմանեցին մեզ
դատիկի կիրակի յարութեան տւրն զամէն եկեղեցի մի ժամ.
արդ ու իւր զմեր տւածն կամ զժամն խափանէ յժն հայ-
րապետացն նզոված է :

Կամաւն Աստուծոյ եւ Աթառնոզ որդի Սմբատայ
ծառայ Յիսուսի Վրիստոսի և ամուսինն իմ Նանայ աղա-
խին Վրիստոսի միաբանեցաք Վաղի վանացս, և տուաք 'ի
հայրենեաց մերոց զԶիլսայ ձորի Բերդին մինչ այգին Խո-
շենակոյ զմանանայս. արդ և մեծածախ մասամբ խաչ մի
մեծաւ յուսով և բնակիչքս տէր Գրիգորիս և միաբանքս
սահմանեցին մեզ երկու աւր ժամ զամէն եկեղեցիքս զտաւն
Յովհաննու Նանային. զտաւն վարդանանց Աթառնոզայ :

արդ ուլ դք ընծայս և զհայրենիքս հանէ 'ի սուրբ վանիցս
և կամ զժամն խախնէ յժի՝ հայրապետաց նըղոված է մեր
մեղացն տէր է :

Rechts Seite.

Կամաւն Լստուծոյ եւ Հաւան որդի Ստեփանգայ տէր
(Յաթերբու եւ Հանդարերթու Խաչնաբերթու եւ Հաւ-
քախաղացի կացի յաւադոթեան ամս ինչաւս պատերազմաւ
յաղթեցի թշնամեաց իմոց աւգնութեամբ Լստուծոյ եւ եղեն
ինձ վեց որդիս զԵրզնէրս եւ զԴաւառս ետու Նոցա եւ ես եկի
'ի վանս մաւտ իմ եղբայր պարոն տէր Վրիգորէս եւ եղէ կրաւ-
նաւոր եւ բերի զխաչաբարս 'ի Հաղուսյ շատ աշխատութեամբ
եւ բազում հնարիւք եւ կանգնեցի սուրբ Նշանս յիշատակ
հոգւոյ իմոյ, արդ վասն ձեր հոգւոյդ որք ընթեռնուք, զիս
յաղաթս յեղեցէք:

20-14 11/10/10

չս Սամայ Թագուհին ամուսին Հասանայ դուստր
Սիւրիկէի Թագաւորին կացաք յաւագութեան յամս լեռ
և այր իմ Թողեալ զհայրենիքս որդւոց մերոց եկաք ՚ի վննքս
մաւտ տէր Վրիգորիս և արդ զմեր համանուն նորին և զգե-
ցաք զձեւ միանձանց, և կանգնեցի զեսաց յեշատակ հողւոյ
իմոյ, որք երկրպագէք յողաւթս յեշեցէք:

ԼՐՁՄՆԵՐԻ ՄԻԹԻՆ ԽԹՐԸՑ ՎԼՆԵՑ :

Շնորհիւ Վրդիատոսի և ես Լէօն դուստր արքայաշուք
էշխանին Տարսայիճին Թադաղարմ մաւր իմոյ Սինախա-
ժունին նպաստ եղեալ Վրդիատոսապսակ գլխոյ իմոյ մեծա-

վառ իշխանին Պրիգորի 'ի շինութեան լուսանուէր եկե-
ղեցւոյս կամեցաւ 'ի ձեռն քահանայապետին մեծի Տեառն
Յովհաննէսի զեմ արդար ընչից կանգնեցի բեմ սեղան 'ի
զենման Վրիստոսի. զի ամենայն կիրակէ և շաբաթ տաւնն
ծննդեան և տեառն լաւաջին զատկին, վարդափառին Լու-
սուածածնին և սուրբ խաչին ինձ կատարի զամէն եկեղե-
ցիքս. որ և ալի զմեր Խառն հոգն վերի հանդի կապն ան բահի
Չուր, թէ որ 'ի մերց կամ յաւտարաց զայս եկեղեցւոյս հանէ
կամ զպատարագն խալիսնէ. 'ի վառաց որդւոյն որոշեալ
եղիցի.

Ի յառաջիկայն խորանին .

Սուրբ Պառկոպոս զմեծ տէր Յովհաննէս շինաւ եկե-
ղեցւոյս որդի Ղաւսինն եղբայր մեծի իշխանին Հասանայ
յաղաւթս յիշեցէք .

Յաւուրդոսն որքէ Սինատայ .

Սինախաթունն դուստր մեծ իշխանին Ջալալն և
ամուսին Տարսայիճին յիշեցէք 'ի Վրիստոս .

Աստի Կոնի Գեորգի խաչի Գիրն է :

Կամաւն Լատուծոյ եւ Լապայ դուստր մեծ իշխանին
Տարսայիճին և Սինախաթունին և ամուսին Հոկայաղար
իշխանին Պրիգորի որդւոյ մեծ իշխանին Հասանայ քաջի
Տեառն Լաւանից կանգնեցի զխաչս. շինեցի զկարմունքս . յի-
շատակ հոգւոց մերոց անցեւոց ներկայից և ապագայից .

Խառն Կոնի խաչի Գիրն է .

Յորժամ թուականն քարեպաշտ Պատրոնիկն Աստակ

Թուոն Կլերական Թագաւորին որդի Նասանայ որդւոյ Աս-
հառայ Տեառն Հաթերբայ Հանթարերդոյ Հաւքախաղացին
եղբայր Ալխտանգայ նորին աթոռակցի երեւ զխաչուհ կա-
թաց կանգնել վասն անպարտութեան, զի երթեալ եղև 'ի
դալտեան և առ զնա յաւրինեաց և բնակեցոյց աստ զորդին
իւր և ինքն նահատակեցու 'ի վերայ քրիստոնէից և իջեալ
լոյս 'ի տեսութիւն բազմաց. յետոյ սժ Թուին կանգնեցին
որդիք նորա Խոյդան և Խոզախն յիշատակ հոգւոյ նորա և
երկարութիւն կենաց իւրեանց. որք երկրպագէք յաղաթս
յիշեցէք :

Թուին սհդ Ե. Ե.

Եւ Գաւիս դուստր Արդսիքոյր Ջաբաբէի և Իվա-
նէի շինեցի զգաւթիս և զմատուռս և տուի աւետարան,
Յանկարակու երկիրն և Հակոսինայ զիմ մատաղիս իմ
հոգւոյն Լստուածածնայ երեք աւրն պատարագ արարէք. ով
խափանէ չունի Թուղութիւն յՆստուոյ :

Եւս է հանգիստ և շերիմ վեհիմաստ և պրդիւնա-
կան վարդապետացն Գրիգորի տէր Եղեայի առաջնորդ սուրբ
ուխտիս. ով մարանէք լի խորանս յիշեցէք 'ի Վրիստոս :

'ի Թուին չիւս :

Յուսուլ ածենակալին Լստուոյ եւ Տարսայի՞ իջեալ
նաց իշխան որդի մեծին Ի եպարտի և ամուսինն խմ Խե-
նախաթուն դուստր մեծին Ջալալ Գաւլին կողմնակալ
յայսմ նահանգի, զոր ետ մեզ Լստուած 'ի Ռարգուշտայ
մինչև 'ի դաշտն Ի վնայ շինեցաք զԼստուածածինս 'ի հա-
լալ արդեանց մերոց 'ի վրիտութիւն հոգւոց և երկարութի
կենաց մերոց առաք 'ի պէտս սպասաւորաց Սուկասալին

հողն, Նահապետի հողն, և ներքի ծաղկոցն 'ի Եկնիւր, 'ե Տաւթուայ լուսադին. և կատարի 'ի տարին ֆ ժամ հինգ յայտնութեան հինգ զատկին վասն ինձ Տաբալիճիս և Սինախաթունին. եթէ որ 'ի մերոց յաւատարաց խախնեսցէ զսահմանեալս մեր յժը հայրապետաց նշուած է :

ԾԱՌԱՅ ՎԱՆԻՔ .

Ի աւերակ լճարձակ գեղջ 'ի գաւառին Արցախու յլճարձակ գաշտալայրի յորում է վանքն Կարայ որոյ եկեղեցին է սագաչէն և լճարձակ, որ վասն ամայութեան օրքան զօր սկսեալ է մերձիլ յապականութիւն. շուրջ ղեկեղեցեալս են խաչադարձ գերեզմանք. աստի էր Յովահաննէս վարդապետն Կարեցի. որ գրեաց զպատմութիւն իւրում ժամանակի :

ԵՐԶՆ ՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆԾԱՌԱՅ ՎԱՆԵՑ

արքադերեալ 'ի վերոյ յեշեալ հարէնէ :

Ի ժամանակի յորում էր տիրեալ ազգն Նեսողաց բաղում աշխարհաց մինչև Յովկիանոս ծովն, և Ստամբուլն 'ի Պոնտոսէ մինչև ցգետն Լիւրասէս տիրելով գոռողաբար և ծանր հարկապահանջութեամբ ցաւեցուցանելով զամենեւին զմեծամեծս և զփոքունս. 'ի մահ և 'ի գերութիւն մատնելով. յայսմ ժամանակի դառնութեան որ էաք մեք տէր Յաւհաննէս Ռոսիեանց Տրուպ նուաստ և տկար հոգի հասաւ մեզ հրաման 'ի նախահարց մերոց գնալ 'ի մեր հայրապետացն յառաջնոց յաթոռն Հաղբատ. այլ դարձեալ 'ի մեր հայրենական և 'ի բնակ տունս հարազատ աւագ եղբաւր Հասանայքաջ զաւրականին և հռչակաւոր արեացելոյն :

որ և որդի իւր Պօլիգոր սիրաւղ եկեղեցեաց և քահանայից
և ամուսինն իւր բարի Աստուծոյ հոգւոյ մեծի Ամսին Տար-
ասինձի և իշխեցողի կողմանց օրհնեաց . և մեր հայեցեալ 'ի
ճորակս զի հոսէին ջուրք աստի և անտի 'ի միջի նոցա բլրակ
մի գեղեցիկ ես հաճեցայ ը սա և սկսայ շինել մա-
տուռ մի . և յայտմ խորհրդի եկն Պօլիգոր եղբաւր որդի
մեր իշխան գաւառիս այլ շատ կողմանց իշխեցող , և կամե-
ցաւ շինել զսուրբ Աստուածածին 'ի բարեխաւսութիւն մեզ
և ամենայն քրիստոնէիցս . ես տէր Յաւհաննէս արարի սկիզ-
բն շինութեան եկեղեցւոյս :

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԹԻՒՆԱՅ ՎԱՆԱՅ

Ըստ արարագրեցի 'ի հոյն օրհնակն :

Յանուն Հաւր և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ . ես Սար-
գիս և Ալարգան եպիսկոպոսքս հիմնարկեցաք զեկեղեցիքս 'ի
նոյ թուին ը աշխատութեամբ զաւագ խորանն խօխեցաւ . և
եղբայրն իմ տէր Սարգիս 'ի Վրիստոս փոխեցաւ . ես տէր
Ալարգան կատարեցի բազում աշխատութեամբ և հալալ
արդեամբ իմով նոյն թուին 'ի դառն և 'ի նեղ ժամանակս .
որ աղքն նետողաց զբազում գաւառս աւերեցին և մնաց այ-
լասեռից զաթոռս և զվիճակս սրբոյ Պօլիգորիսի . որ է հաս-
տատեալ աջով և սուրբ Աշխնով և գաւազանաւն սրբով՝
վիճակաւ և սահմանով 'ի Հաղուհայ գետոյ մինչև Արաս-
խըն , մինչև առաջն կոռահատի . Ալիուհիս Աղաղնագետոյ
'ի Վարուտնիս և Խոչագետով Օարիստր իւր գետովն Յա-
գուրի Յազարագետովն Վարդագետ իւր գետովն իւր սահ-
մանովն Վեղակ Բելուկան իւր գետովն . և հայրենիքն եկե-
ղեցոյս տուինք Փարախան Վանանոցն և Ակեղեցաձոր իւր

սահմանովն ալ լուծ ու հողի պահեստ մէկ լուծ 'ի Տողն 'ի Գա-
ղըս, ա 'ի Սողեւնիքս, Խաչենամարդ, Խորդեղ, ով որ այս
սահմանէս յետ ունէ կաթողեկոս կամ իշխան կամ հայրա-
պետ երեք սուրբ ժողովոյն նշովս՝ է, յԱստուծոյ և ամենայն
սրբոց անիծեալ, մահն և բաժին ք Յուդայի առցէ :

ԹՈՒՂԱՆՆ .

Եւ աւերակ տեղն գեղջ ընդ Թափ զառ 'ի վայր և
ժուարաղնայրն ձորոյ 'ի գաւառին Արցախու, յորում է սա-
լաշէն եկեղեցի կիսակործան . 'ի ճակատ որոյ զըեալ է .
կաման Աւարս-ձոր էս որք Եղեայ շինեցի տալի եկեղեցիս ճշա-
տոյ հոգւոյ իւրոյ կողային Բեդարին որդւոյն Ասորի Եեգին 'ի ժո-
հաւիս Հահթաղին իշխանութեան Սաւաղաղի խանին Թապաղարի
'ի Կաթողիկոսութեան Գանչատարայ որք Գրեգորի Բաբին զղջին

ՀԵԹԵՐԻՔ .

Եւ գիւղ լարձակ 'ի գաւառին Արցախու առափն
Դաւթառ գետոյ . որ ունի զվոքը սագաշէն եկեղեցի յո-
ւում էր սուրբ Նշանն Հաթերբայ յիշատակեալ 'ի պատ-
մագրաց, զեանդեալ յարծաթեայ պահարանի . այս գիւղ է
Սատանիկ իշխանացն յալալեանց :

ԼՍՏԴԱՅԻՆՈՒՐ .

Եւ վորիկ լեառն 'ի գաւառին Արցախու պերճացեալ
երկներանգ ծաղիւք . բնակիչք շրջակայ վայրացս համաձայն
պատմութեանց ասացին թէ յայտմ լերին բազումք 'ի քրիս-
տոնէնց կատարեցան նահատակութեամբ վասն 'ի Վրդեստոս

հաւատոց, որոց ոսկերը բոցանիշ փայլեցան զաւուրս բազումս յորմէ և ընկալաւ զանունս Բարդուղիւմ :

ԴԻՅԱՓԵՅՏ .

Եւ բարձրադիտակ լեառն յաշխարհին Արցախու լցեալ բազմաբուրեան ծաղիօք, բնակիչք պատմեցին ինձ թէ այս լեռն ընկալաւ զայս անուն յայնմանէ, զի հիթանոսք ժողովեալ 'ի պուխ լերինս զբազումս 'ի քրիստոնէից, և դիշեալ զփայտ բազում հրոյ ճարակ ետուն զամենեսեան լանս 'ի քրիստոս հաւատոց, ուստի անուանեցաւ 'Վիզախայտ :

Հաւատարմութեայք եղեալք 'ի սահմանս Երուսալ :

ԴՓՉԵԴ .

Եւ գիւղ Եարձակ առ կողով լերին Արագածու 'ի հիւսիսակողմն, որ ունի առաջի զընդարձակ և զբերրի դաշտն Երրակայ, սբաշելն է օդ ջուր և պարզութիւն տեղւոյս. և ինքն իբրեւ զարքայ բազմեալ առ ոտս լերին հրճուի ամենապերճ գեղեցկութեամբ գաշտին. զոյր զծիր հազիւ հատանեն աչք. յայս գիւղ իջանեն սառնորակ աղբերակունք Արագածու և 'ի հարաւոյ 'ի ձորամիջի առնեն գետակ Կարկաջառահ, 'ի սմա է հռչակաւոր վանքն Հարիճայ շինեալ 'ի Սարգիս ճոնէ յանուն սրբոյն Գրիգորի, այլ երբն անյայտ է. միայն կարծի լինել շինութիւն բազմամեայ. ը որում տեսի 'ի վերայ տապանի միոյ գրեալ, Խո-ն Ժ է Խոյն է շերիճ հանգիստ և Բնաշարան Երեմեայ երաժշտի. մերձ վերայ գրեալ եկեղեցւոյ կառոյց Օլբարիա Սպասաւարն զչքնաշակերտ տաճարն յանուն Բարուածամօր 'ի Թուին Հայոցն՝

'ի Թագաւորութեան Խաւարին . յորում գոգ բովանդակեալ
 տեսանի արհեստ ճարտարապետութիւն տյնմ դարու . զնկա-
 բաղբութիւն սքանչելի շինուածոց վանացս կարի դժուարին
 է 'ի զիր դրշմել , քանզի եկեղեցին շքեղացեալ ամպամերձ
 կաթուղիկէիւ 'ի ներքուստ և արտաքուստ կովածոյ քարամբք
 զտեսողն հիացուցանէ . երկարութիւն այսր եկեղեցւոյ է
 բաւ և չորս կանգուն , համաչափ նմին և լայնութիւնն .
 Վերաբարանդակ նկարադրութիւնը յեղերաց որմնոց ցծայր
 կաթուղիկէին 'ի զարմանա կրթեն զտեսանողս . ը որում
 զտյնպիսի նկարս , զորս ձեռք այժմեան ճարտար գրչաց 'ի
 պատառս և եթ զօրեն նկարել , նոյնին ճարտարապետու-
 թիւնն փորագրեալ է յորձատաշ մէմս . Տարեւելեան կողմն 'ի
 վերայ որմոյ կերտեալ են 'ի մշակտուր քարէ արձանք քաջա-
 զօր սպասաւորաց . Օտքարէի և Խանիի ունելով 'ի ձեռին
 զիօրբիկ եկեղեցի . 'ի մէջ եկեղեցւոյն են ինն խորանք պա-
 տարագիւ . երկուստեք ելից դրանն ամպխոնք ը քանդակա-
 գործ աստիճանս 'ի վեր ելանելք . զորս ասեն զոյ կա-
 յունք իշխանաց և իշխանուհեաց . առ դրան տաճարին է գա-
 ւիթ հիասքանչ կառուցեալ 'ի վերայ չորից միակտուր քա-
 ընոյ . սեանց դմբէթն բաղելով բարձրացեալ է անօրինակ շքե-
 ղութեամբ . Ըստ կողով վանացս է միապաղաղ քար 'ի վեր սե-
 պացեալ , 'ի գլուխ որոյ կառուցեալ է մատուռ փորբիկ .
 Ըստ հրաշտիկերտ եկեղեցի 'ի ցրուիլ անտերունչ աղգիս այսր
 և անդր , զբաղում Ժամանակս եղև պառակ հօտեց . ը որ հա-
 յեցօք չկարէին դարձուցանել զայս առանց աղի ցոյոյ ար-
 տաւուաց , որ ապա մաքրազորդութեալ 'ի 1830 ամի 'ի գաղ-
 թականաց Կարնոյ տառապակիր աշխատութեամբ Ստեփան-
 նոս արքեպիսկոպոսի Չախալեան եղև տեղի և բնակու-
 թիւն վանականաց , ուր և վերափոխեցաւ ձեռամբ Պօղոս

վարդապետի ճէլեթեան առաջնորդի Բասենու 'ի վանաց
Հասանդալայի, որ առ Կարին քաղաքաւ, հրաշագործ պատկեր
Լստուածամօրն զոր ասեն նկարեալ 'ի Ղուկաս աւետա-
բանչէ, և մինչև ցայսօր պատուի 'ի բաղնաթիւ ուխտաւորաց
ուխտութեք և պատարագօք :

ԵՄԶԵՆԳՐՈՒԹԻՒՆ ՀԵՐԻՃՈՒ ՎԵՆԵՑ

ՈՐ Է ՂՓԶԵՂ :

'ի ծախար էկեղէցայն :

Շնորհիւն Լստուծոյ եւ Օգբարէ Սարասաւարս շնե-
ցի զեթուղիկէս :

'ի հերթոյ սորա Լուին նկղ ին :

Կաման Լստուծոյ մեք Հարիճեցիք հայր Պետրոս և
այլ միաբան եղբարք հաստատեցար յաւետենից կտակ ան-
ջնջելի մինչ 'ի գալուստ Վրիստոսի և եղար սահման անխա-
փան եթէ հայր որ փոխի առ Վրիստոս գիշերապաշտան երեք
քառասունք, և եթէ երեց կամ կուսակրան տրեղայ ք. քա-
ռասունք, ապաշխարողի ք. քառասունք, 'ի մարդն մէկ աւր
ժամ հաւր և ամէն եղբարց, որք հաստատ պահեն աւրհնին
'ի Վրիստոս որք հակառակին դատին 'ի Տեառնէ :

Իկց որքա 'ի իողմն հիւսիսայ :

Կաման Լստուծոյ եւ Տուտիկս մեծ յուսով միաբա-
նեցայ 'ի սուրբ ուխտս. իմ կարողութեան ետու ընծայք
սրբոյ Լստուածածնիս հայր Յաւհաննէս և միաբանքս հաս-
տատեցին վերայութեամբ տէր Համաղասպայ 'ի տառնի վար-
դապետին զամէն եկեղեցիքս յիմ անուն պատարագել զՄ

ով խաղանէ իմ մեղացս տէր է . կատարիչք աւրհնեալ
եղեցին . ամէն .

Պ հերթոյ որոտ :

Սամաւն Լստուծոյ և յաշխարհակալութեան Ելլանայ
Ղանդաղանին ես Իշխութլու որդի Չաղանին և որդի Լաւ-
շիսի և իմ խաթունս Ղութլու, միաբանեցաք սուրբ Լստ-
ուածածնիս և մեր բաժինքն գանձող շինեցաք ձեթահանքն .
և տուաք եկեղեցւոյն լուսաւոր ըննի . ոչ իմ որդւոց իմ
աղբեր ոչ իմ ազգի մարդոյ դաւի չկայ ով դաւիանէ յԼս-
տուծոյ և ՚ի փեղամբարաց նալթ է կատարիչքն աւրհնին
յԼստուծոյ Լուին չձգէն .

Պ վերայ որոտ ՚ի Տջ Գաւթին Կաթաւային Կողմն .

Սամաւն Լստուծոյ ես Սիւթար գնեցի յԱշքեան Օլ .
գրի որդւոյն այգին, յարդեանց իմց և ետու Հարիճայու
ուխտի, և տէր Հաւհաննէս և միաբանքս հաստատեցին ՚ի
տարնն գ աւր պատարագ ամ յորոյ անուն . ամ աւր ինձ առ-
նեն անխաւիան, կատարիչք աւրհնին յԼստուծոյ որ խափա-
նեն դատին ՚ի Վրխտոսէ ՚ի Թուին ոճգ .

Պ հերթոյ որոտ :

Ես Ղարեղոր անուցած մեծին Սարգսի դստերն Եւ-
նայի տուի աւետարան զուգակցի սուրբ եկեղեցիս ողորմու-
թեամբ անուցանողին իմոյ և հաստատեցին ՚ի տարին գ
աւր պատարագ առնեն ինձ և ամ Բանուշային ՚ի Թուին ոճգ :

Պ հերթոյ որոտ :

Ես Լաւին անուցած պարոն Եւճսին ընծայեցի սու-

դիւնս 'ի սուրբ ուխտիս, և պատարագ ինձ և Խուշակն
կատարեն զյիշատակս մեր :

Պի մէջ գաւթին 'ի վերայ որմայ հիւսիսային չորման :

Կաման Լստուծոյ ես Սանասարս, և Պաղտասարս
որդիք Խուսպասարին յառաջնորդութեան հայր Համա-
ղասպայ ընծայեցի սուրբ ուխտիս զմեր հայրենի դրամագին
այգին որ 'ի 'Նորաշէն 'ի Կարթ, ով հակառակ կայ կամ
խսրսի մերոց կամ աւտարաց նզովս առցէ. և հայրս միաբանքս
սահմանեցին որ յետ Լստուածածնի Ժ աւր պատարագ բ
Խուսպասարին բն Կիւմարին. բն Յաւհաննէսին. չորսն Սա-
նասարին. ով զյիշատակս խաւիանէ դատի 'ի Քրիստոսէ
ամէն. հաստատեցաւ Կիրագսի կամաց թուին ոչ ին :

Պի հերթոյ որս :

Ես Տրիտուրս մեղուցեալ ծառայ Քրիստոսի 'ի քր-
տանց իմոց գնեցի Օգլտպարարաց այգւոյ չորից մինն և
ետու սուրբ ուխտիս հայր Համաղասպս սահմանեաց որ ա-
րին Լիդրէի առաքելոյն Ժ աւր պատարագ յանուն իմ. ով
խաւիանէ դատի 'ի Տեառնէ :

Պի մէջ գաւթին 'ի վերայ որմայ որեւելեան չորման ոչ ըստին :

Ես Սլաչ որդի Սարգսի և մայրն իմ Մամախաթուն
տուաք երկու այգի սուրբ Լստուածածնայ 'ի քարբի և 'ի
Տաճատա գիւղ մեծ յուսով և մեծ ջերմեռանդութեամբ
Գրեիգոր վարդապետ և միաբանքս հաստատեցին մեզ
ժամ ծառղարդարին Սլաչի և Լորդուտին Մամախաթունին
ամէն կեղեցիքս անխաւիան եթէ ոք խաւիանէ պարտական է
մեր մեղացն :

Պի հեբբայ տորա :

Եւ Լըտեան ծառայ Վրիստոսի և ամուսին իմ Նուրաթի մեծ յուսով ստացայ զվայրագոյնս ընծայ սուրբ եկեղեցւոյս . և սպասաւորը սուրբ ուխտիս սահմանեցին մեզ յամենայն ամի չորս անք պատարագք անք ինձ և ք Նուրաթին կատարիչք անքհին Ղստուծոյ :

Պի վերայ արարչին որմոյ հին եկեղեցւոյն ՚ի իշխն արեւելեան հարա-
ւոյ գրեալ արքանագիրքն էն այսոսիք :

Եւ գրիգոր առաջնորդ սուրբ ուխտիս Հառիճայ շե-
ւեցի զտեղի աննդեան իմոյ ՚ի Հարիւր ամեայ կործանմանէն
և կարգեցի ՚ի ամա արս ընտիրս և խրատեալս անքինաւքն
Լստուծոյ . հաստատեցի կամակցութեամբ մեր եղբարց եթէ
որ յառաջնորդաց յընծայից եկեղեցւոյս խորհէ և զվաստակս
բազմաց և զտուր հոգոց իւրն համարի որչափ Լստուած
անքհնած նա այնչափ նշոված . և որ կաշառաւք հայի կրկին
նշոված ա :

Պի հեբբայ տորա :

Կամաւն Լստուծոյ մեր Հառիճիցիքս հայր Պետրոս
և այլ եղբարքս սահմանեցար ՚ի տաւնի տապանակին իմ
մատուռն պատարագեւ զՎրիստոս յանուն Պրիգորոյ իո-
խանակ արգեանց իւրոց ոլը կատարեն անքհնեալ եղեցին և
որը ոչ . նշովս ժառանգեսցեն ՚ի Թուին յիսա

Պի հեբբայ տորա :

Ի Թուին յիսե և յառաջնորդութեան հաւր Պետրոսի
կամաւն Լստուծոյ եւ Լստուածատուր ետու զիմ հայրենի

այդին որոս Լըուճի վերի Խաչանց այդի. և զքնծայս և
տու Հառիճայու սուրբ Գրիգորիս և սուրբ Լստուածա-
նիս և հայր առաջնորդ սուրբ ուխտիս խոստացան ինձ 'ի
տարւոջն երկու աւր ժամն. մէկ աւրն իմ հայր Նշէին և
մէկն իմ մայր Նվարթին եթէ որ զլանայ և չառնեն 'ի
տաւնի սրբոյն Սարգսի նգովեսցին յԼստուծոյ, և որք կա-
տարեն աւրհնին յԼստուծոյ :

Մ երէ որոյ :

Ի Թուականիս նիս ես Գրիգոր վարդապետս որդի
Տուտայ ետու զսուրբ Նշանս լուսոյ կրկին պահարանով
երիս մասն զգրաւականս հոգւոյ իմոյ 'ի սուրբ Լստուա-
ծածնիս Հառիճայու արարտական են ինձ զմիտբանութիւն
ք քառասունս և զատկի ճրագալուցին ն ժամարար որչափ
ուխտս 'ի հաստատութեանէ և է որ հանէ զսա 'ի սուրբ ուխ-
տէս զինչ և իցէ պատճառանաք նգոված է յԼստուծոյ և
յամենայն սրբոյ
տուաք 'ի ձեռն հայր Պետրոսի որք բնակէք 'ի սուրբ տե-
ղիս և կարգայք Պետրոսի և հոգւոյ և մարմնոյ ծնողաց իւ-
րոյ և եղբարց Թոգութիւն 'ի մեղաց խնդրեցէք 'ի Ռնի
ողաչեմ :

Ընդհանր.

Եւ զիւղ ընդարձակ առ ստորոտով Լըագած լերին
հետի 'ի վնաց Հառիճոյ կէս ժամու ճանապարհաւ, բնա-
կիչք 'ի նմա գերդաստանք են իբրու երկու հարիւր. ամբն
'ի Հայոց Վարնոյ գաղթիւրց 'ի 1830 ամի. 'ի սմա են եր-
կու եկեղեցիք սքանչելակերտք. յորոց առաջինն կօչի տուրք

Գլխիդ որ կառուցեալ խաչաձև և կիսաբոլոր, որոյ կաթուղիկն կործանեալ է. երկարութիւն եկեղեցւոյս է յիսուն կանգուն. և լայնութիւնն քառասուն և չորս. քաղելով բարձրացեալ 'ի վերայ որմոց առանց սեան, իսկ երկրորդ եկեղեցին ո՛չ հեռի 'ի սմանէ նմանապէս կառուցեալ է յսուն Լստուածամօր առանց սեան սքանչելի կերտուածով. որոյ երկայնութիւն է քսան և վեց կանգուն. իսկ լայնութիւնն քսան և երկու. ժամանակ շինութեան եկեղեցեացս և շինաւղբն ջեն յայտ. զև չգտի 'ի վերայ նոցա զարձանագրութիւնս. թէպէտ նշմարեցի 'ի հեռուստ 'ի վերայ հարաւային որմոյ մեծի եկեղեցւոյն զարձանագրութիւն հին գրով գրեալ. այլ չմարտացայ ելանել 'ի վեր վառն անմատչել բարձրութեան. և 'ի ներքուստ չեղև հնար ընթեռնելոյ :

ԼՍՒՆՏ.

Ի վանք կառուցեալ 'ի գաւառին Շիրակոյ յարևմտից հարաւոյ Յարդիկ գեղջ. եկեղեցի վանացս շինեալ է յսուն սրբոյն Ստեփաննոսի համակ սրբատաշ քարամբ խաչաձև 'ի ներքուստ և արտաքուստ. որոյ լայնութիւնն է տասն կանգուն, և երկայնութիւնն տասներեք կանգուն. շուրջ զեկեղեցեալս ևն աւերակ սենեակք միաբանից, 'ի միջի որոց և տուն մի շինեալ սրբատաշ քարամբ, որ երևի գոլ բնակութիւն առաջնորդի ուխտիս. այս վանք երեւի գոլ մի 'ի հռչակաւոր վանօրէից հայաստանի, քի որում որպէս երևի յարձանագրութեանց 'ի բաղմաց ականաւոր անձանց պատուեալ է ընծայելք :

Ի վերայ որմոյ եկեղեցւոյն 'ի հիւսիսային իողման 'ի միջոյ իողմանէ յեպին դասուն :

Կամաւն Լստուծոյ եւ Կարապետս եկի 'ի սուրբ Ստե-

փաննոսի դուռն և տեճայ որ ջուր ոչ կայր 'ի սմա, և բնակ-
չաց սորա Թախանձեալ զիս 'ի բերել ջուր և ընկալայ զպա-
տարագ 'ի տաւնի Ստեփաննոսի:

Դ զերայ որոյն յարեւելից որ 'ի դուռս:

Շնորհիւն Աստուծոյ ես Սիմէան Նաւապուլն որդիս
որ ետու զիմ այգին որ մաւելտենցն է, զիմ բաժինն Ամ-
բատայ սուրբ Ստեփաննոս, և բարեխաւս ինձ առ Վրիստոս.
արդ թէ որ հակառակ կայ այսմ բանիս Վրիստոս Աստ-
ուած նշովն զիւր մահն և զիւր կեանքն եթէ որ հակառա-
կաբար ջնջել ջանայ, ջնջեացի անուն նորա յաւիտենից:

Այն սորա:

Շնորհիւն Աստուծոյ ես գրիգոր և իմ եղբարքս...
տալք զմեր հայենիս....'ի սուրբ Ստեփաննոս 'ի հայրու-
թեան Մաւսիսի իւր սիրելի եղբարց Առաքել և Ալա-
դանայ յիշատակ մեր ծնողաց և մեզ սորա սահմանեցին 'ի
սուրբ խաչն շաբաթ աւրն մատուռն պատարագել աւրն
Ասիթարայ:

Դ Զաւթոս ոչդոտոյն յարեւելս:

Կամաւ բարերարին Աստուծոյ ես Օլաբարէ Ամիր-
ապատալար Շահնշահ և մանգաւուր Թախուցէս ետու զքիջքն
իւր հողովն ջրովն լեռնականաւ և դաշտականաւ 'ի սուրբ
Ստեփաննոս եկեղեցիս յիշատակ ինձ և եղբաւրն իմոյ Իւա-
նէի. և ծնողաց մերոց կատարեացին Սարգսին, զինի կենաց
իմոց ինձ 'ի հայրութեան:

Ի ինչն հետեւոյ սոյն սրժան:

Կամաւք բարեւարին Լստուծոյ այս մեր արձան անջըն-
ջելն և յիշատակ մշանջենաւոր Տեառն Վրիգորոյ արհիե-
պիսկոպոսի մայրաքաղաքին Լնւոյ և նահանգին Շիրակայ
Ժառանգորդ և սեփական մերոյ աթոռոյս որ ետուն, որ էք
հաւրեղալոյ Լստուածապատիւ Տեառն Բարսղի, հալալ ար-
գեամբք ստայեալ 'ի սուրբ ուխտս Լմպատ զնորին գանձա-
գին գլուղն մերձ 'ի Յարգիկ որ կոչն յանուն հայրենեաց
Թաղք ընծայեցի զսա սուրբ Ստեփաննոսի հայրենեք մինչ
'ի կատարած յաւիտենիս. յաղագս յիշատակի մերոյ արե-
ւատութիւնն եղբաւք իմոյ Ղարիբին և հայր Վրիգորի և
Բարսղի ստացողի սոցա, և ծնողաց մերոց, և եղի լաւձ 'ի
վերայ սպասաւորաց սորա 'ի տարին պատարագս փո-
խարէն հատուցանելոյ, 'ի տաւնի Ղազարու զերկուսն սէք
Բարսղի, և զերկուսն իմ հայր զերկուսն իմ մայր Սահմե-
գին կատարելք արհնին 'ի գալստեան Վրիստոսի մի ոք
իշխեսցէ հակառակել և զյիշատակս եթէ որ յանդգնի
և զգեղս յոյս վանից հանել կամենայ, հանցէ զնա Լստ-
ուած 'ի կենացն անվախճանից հոգւով և մարմնով, իսկ
օրք հաստատուին պահեն զգրեալս մեր արհնաթիւն Լս-
տուծոյ եղիցի 'ի հոգիս և 'ի մարմնս նոցա ամէն. զերջա-
նիկ հայր զՂաբեալն և զսունատէր զարդիւնս արար տանտ
Միութեն յիշեցէք 'ի Վրիստոս:

Ինչ որոտ:

Կամաւն Լստուծոյ ես տէր Վրիգոր որդի Լստու-
ածորի Լնւոյ եպիսկոպոս տիկ զարդք և զբուրենոց երիցու-
թիւն Լմբատա իմ հայրենեաց և նոքա տարին Թ պատարագ

ինձ հաստատ ավին պահաւդք աւերհնին յԱստուծոյ. եթէ որ հանել քանայ կամ առնուցու կամ բռնութեամբ զկայեւնի և Օղւղայի առջէ յԺԷ հայրապետաց նըղովեալ եւլցի և մեր մեղացն պարտական եղլցի :

Ի վերայ իմեռուիկէին 'ի հողմն արեմոեան հարստոյ :

Կամաւն Աստուծոյ ես իշխանս որ իմ կամաւն և իմ օրոքի յօժարութեամբն զիմ ընձանն ծախեցի | մբատայ սուրբ Ստեփաննոսի 'ի փուր Խաչատրոն. որ ծախեցի զվճար առի զն ում աղայ չկայ յետ սուրբ Ստեփաննոսի ոչ իմոց և ոչ աւտարաց. Ես մայր Անեցի ես Այսեցի Պէտրոս գրեցի զհրամանս իշխանի. 'ի ներքոյ իմեռուիկէին 'ի Խեթն ռիս. Կամաւն Աստուծոյ ես տէր Բարսեղ որ գնեցի զվանքս յառաւրինաց և ետու զցիցքն վանիցս և զճուրն. որ իւրեան էր 'ի հնոց ելեալ յիշատակ ինձ և բարեխաւս առ Վրիստոս. եթէ որ զյիշատակս մեր խափանեսցէ նըղվի յԱՄ և յամ օրոց :

ԶՐՓԼՈՒ՝

Է գիւղ ընդարձակ 'ի դաշտին Շիրակոյ յայսկոյ Միուրեան գետոյ, որ է արդէն սահմանագլուխ Եմիջ Ուռաց և Հագարացոց. և ի այս իսկ է ճանապարհ մայրաքաղաքին Անոյ. բնակիչք գեղջս են Հայք. յայտմ գեղջէ պանդոկ մեծ և երեւելի, շինեալ համակ որձատաշ քարամբք, օրոյ երկայնութիւնն է եթմանասուն կանգուն և լայնութիւնն քսան և ութն կանգուն. զկէսն այլը պանդոկի արդէն բնակիչք արագնացուցեալ արարեալ են եկեղեցի. իսկ զմիւս կէսն քահանայ գեղջն 'ի կիր արկանէ 'ի տեղի մառանի օւղնթեր գեղջս է հրաշակաւոյց կամուրջն շինեալ 'ի վե-

ըսյ Ուսհ և Ախուրեան գետոց որք անդէն խառնեալ լը մի-
մեանս անցանեն լը կամրջաւս, շինութիւն կամրջիս երեւի
վաղեմի յոյժ և ճարտարութիւն ձեոյն հրաշալի է տեսողաց,
զն զերկուս անջրպետեալ վայրս ահագին և զարհուրելի
ձորակին միաւորէ լը միմիանս միմիայն ունելով զակն, բարձ-
րութիւն կամրջին է եօթանասուն կանգուն ունելով 'ի
խելս հիւսիսային կողման զարանդոկանման շինուածս թերեւ
'ի թնակութիւն սրահապանաց կամ անցաւորաց, 'ի վերայ
կամրջիս դոյ ընդարձակ տեղի առուոյ, ուստի երբեմն ան-
ցեալ ջրայ 'ի միոյ կողմանէ 'ի միւսն թողանէր զընդարձակ
կութիւն դաշտին:

ԴՕԱԵԻԽԱՆՈՅ:

Է գիւղ ընդարձակ առափն Ախուրեան գետոյ 'ի ձո-
րամիջն առ գոլուարամերձ քարաժայռիւք, յայսմ գեղջ է
հռչակաւոր ուխտն կառուցեալ յանուն սրբոյն Պրիգորի
Սուսաւորջին 'ի Թուին Հայոց նլի յաւուրս Թաղաւորու-
թեան Սմբատայ Շահնշահի, եկեղեցի վանացս է կառու-
ցեալ համակ սրբատաշ կարմրերիեան քարամբք պերճա-
ցեալ շքեղ կաթուղիկէիւ ուստի և գիւղն կոչի զԷլիէիւոյ
այն է կարմիր եկեղեցի, զայս եկեղեցի կառուց Սարգիս
Եպիսկոպոս առաջնսրդ վանաց Հօղմոսի, և կաաարեւադոր-
ծեաց հայր Սողմոն, 'ի բարձրաւանդակ վայրէ այսր գեղջ
արտասուածից ալոք և անանդորր սրտիւ տեսի զընդարձակ
աւերածս մայրաքաղաքին Մնոյ, զորոյ զհնութիւնս լիւթին
նկարագրեցից յերկրորդում հատորւոջ ճանապարհորդու-
թեանս:

ԵՐԶԱՆԵՂԻՐ ԴՕԱԵԻԽԱՆՈՅ 'ի Կողմն հարաւոյ:
Յամն Աստուածպաշտութեան և Թաղաւորութեանս

Սմբատայ Բագրատունւոյ Շահնշահիս կանգնեցաւ վէմս
այս անուանագրութեամբ սրբոյն Պօղոսի լուսաւորչին . զոր
հիմնադրեաց այրն Լստուծոյ Սարգիս Հռոմոսի վմնից ա-
ւաջնորդն իսկ յետ ամի միոյ փոխի յաշխարհէ նախ քան
զաւարտումն սորա . իսկ յետ ելց նորա ես հայր Սաւր-
մոն նորին հարազատ և ժառանգ սուրբ ուխտիս աւար-
տեցի շնորհիւն Լստուծոյ զինի հինգամեայ փոխման ծնողի
իմոյ և 'ի Թուոջս Հայոց նլէ 'ի վառս Քրիստոսի
Լստուծոյ, խոստովանաւ զք սրբոյ երրորդութեան . որք մը
տանեն լը դրունս սրբոյ եկեղեցւոյս յիշեսցեն զիս և զծնաւորս
իմ զհայր Սարգիս և զաշխատողս սորա . և տէր Վս հա-
ւարակաց ողորմեսցի 'ի ձեռն Սամէհանի ճարտարա-
պետի Լեւդայի . յիշեսցիք 'ի տէր մեր Յիսուս Քրիստոս
օրում փառք յաւետեանս ամէն .

ԴԱՆԱԻՃԱՅ.

Եւն երկու գիւղորայք մերձ միմեանց յորջորջեալ միով
անուամբ առաին Սահ գետոյ գլրք գեղջն է 'ի ձորամիջի
աւնելով շուրջ զիւրե քարաժայռս . յայսմ գեղջ է հանրա-
հոչակ սուրբ ուխտն կոչեցեալ Սարմաշէն կամ Սարմարա-
շէն զոր կառոյց բարեպաշտ իշխանաց իշխանն Սահրամ պատ-
րիկ Պաշաւունի օգնականութեամբ մօր իւրոյ տիկնաց
աիկնոջ Շուշեկայ և եղբօրն Սասակայ հօր Պօղոսի Սա-
գիստրօի . յառուրս Թագաւորութեան Սմբատայ օրգւոյ
Լշտայ . շինութիւն վանացս սկսեալ է 'ի նլէ Թուին Հա-
յոց և աւարտեալ 'ի նհլ ամին կարի չքնաղ 'ի ներքուստ և
արտաքուստ համակ յղեալ սրբատաշ քարամբ , շինուած
գմբէթի վանացս է նորակերպարան աւնելով շուրջ զիւրե

զճորաձև խոռոչս, երկայնութիւնն և լայնութիւնն որոյ էջ
քսան երկու կանգուն: առ դրան եկեղեցւոյս երեկն աւե-
րակբ ը արձակ գաւթի և շքեղ զանգակատան, զորս քան-
գեալ թարաբէդ հադարացին քարամբք նոյս կառուցեալ է
զբուրգն յայնկոյս Ոսհ գետոյ. կից սորա 'ի կողմն հիւսիսոյ
է միւս ևս ընդարձակ և շքեղ եկեղեցի վայելուչ կաթու-
ղնկիւն շինեալ 'ի ներքուստ և արտաքուստ սրբատաշ քա-
րամբք, յաջմէ և յահեկէ ունելով զխորանս պատարագի.
երկարութիւն եկեղեցւոյս է տասնևւեց կազուն և լայնութիւնն
քսան. մերձ սորա 'ի կողմն հարաւոյ է միւս ևս եկեղեցի շե-
նեալ սրբատաշ քարամբք 'ի ներքուստ և արտաքուստ ունե-
լով զկաթուղիկէ վայելուչ. երկարութիւնն եկեղեցւոյս է
տասն կանգուն և լայնութիւնն տասներկու. դոյզն հեռի 'ի
ամանէ 'ի մէջ գերեզմանատանն գոյ միւս ևս եկեղեցի իս-
պառ աւերեալ. մերձ սորա 'ի վերայ Ոսհ գետոյ գոյ կա-
մարջ գեղեցիկ այժմ աւերեալ, 'ի վեր քան զսա է գիւղն
անուանեալ Ղանլիճայ. որ ունի զաղբիւրս սառնորակս.
յայտմ գեղջ է վանքն զոր ը արձանագրութեանց վերոյի-
շեալ վանաց միացուցեալ են ը նմա. 'ի նշանաց աւերածոյն
երեւի գոլ ը արձակ բայց այժմ է իսպառ աւերակ. այս
վանք ը արձանագրութեանց երեւի լեալ աղատ և ինքնա-
գլուխ առաջնորդօք և միաբանօք. որ ապա 'ի նհդ ամի մը-
տեալ է ը իշխանութեամբ վանահօր Մարմարաշէն վանաց, ժա-
մանակ շինութեան վանացոյ և շինողքն չեն յայտ. բայց երեւի
հնագոյն գոլ քան զմարմարաշէն. 'ի 1822 ամի փրկչին քա-
հանայ ամն տեսեալ զընդերկրեայ իմն շինուած քարուկիր.
կարծեալ զնոյն Ղանճարան, և յուսացեալ գտանել զգանձ
փորեալ է 'ի խոր, ուր ապա չգտեալ զգանկալին իւր հան-

ներալ է դատարան մի, և 'ի միութարութիւն բազում վաստակոց իւրոց պատուիրեալ է զինի վախճանին դնել 'եւ վերայ դերեզմանին իւրոյ. յորոյ վերայ գրեալ է այսպէս.

» Ըյս հանդիստ է Ստիկայ աղախնոյն Վսի կնոջն Ահհ
 » րամայ Պաշաւունոյ իշխանաց իշխանի դատերն Տեգրանայ
 » Հայոց մարզպանի տեսառն Լիճեացեաց մեծի Աստուգաւ
 » կանի կեսաւրեայ առ Լստուած վախեցայ. և թողի զղաւ
 » ւակս իմ տրտում, աղաչեմ յիշեալիք զես. և Լստուած
 » ձեզ ողորմեսցի 'ի թուին Հայոց նկիւնն :

Յայսմ արձանագրութենէ մտրթ է գուշակել թէ և Ահհրամ այր սորա ի սրբւոյ և թողանց թաղեալ կանաստէն և ո'չ 'ի ներքին վանա Մարմարաշինու. որոց տապանք թաղեալ են ի երկրաւ կամ 'ի կիր արկեալ են յայլ պէտս վեյ չերկին. 'ի վերին կողմն գեղջա է բերդն Ահհրամաւ շէն կառուցեալ 'ի վերայ բլրակի մեծամեծ կրողանգ վիմօք, զոր քանդեալ Հագարացիք զնիւթան 'ի կիր արկեալ են 'ի շինուի տանց և բերդից:

ԵՐԶԱՆՆԳՐՈՒԹԻՒՆՔ ՄԵՐՄԵՐԵՇԻՆՈՒ ՎԵՆՆՑ.

Ի վերայ որոյ 'ի իողմն հարաւայ:

Հորհրդէն Լստուծոյ ես Ահհրամ իշխանաց իշխոն և տնթիպատ պատրիկ որդի Վրիգորի իշխանի Հայոց մեծաց 'ի ցեղէ Պաշաւունեաց և 'ի զարմէ սէյն Վրիգորի Հայոց լուսաւորչի որ յաղագս 'ե Վրիստոս յուռոյն հիմնագրեցի զսուրբ և զտիեզերական ուխտս Մարմարաշէն սկսեալ 'ի նիւն թուահանին Հայոց յաւուրս Մաքատայ որդւոյ Լշոտոյ

Հայոց Թագաւորի մինչև ցժամանակս Երվանդանի որդւոյ
 Վազկայ Հայոց Թագաւորի Շահն շահի առն իմաստնոյ
 շինողն և խաղաղարարն և յԹուականս Հայոցն հը և կատա-
 րեցաք մեծ Զանիւ և բազում ծախիւք ես և մայրն իմ
 Շուշի Հայոց տիկնաց տիկին և եղբարքն իմ Ատակ իշ-
 խանաց իշխան որ նահատակեցաւ 'ի Թուրքաց պատերազմի
 և Աղլեսարիպ Հայոց իմացական և մանուկն Համգէ որք
 էաք ամենայն տամբք և տոհմիւք հաւատարիմք տէրանց մե-
 րոց և նահատակեալ 'ի վերայ տանս Հայոց աշխատութեամբ
 և արեամբ մերով և սրդւոց մերոց և գանձուց առատու-
 թեամբ և ամենայն հնարիւք խնդրէաք զխաղաղութիւն աշ-
 խարհիս և զհաստատութիւն և կեդեցեաց . շինեցաք և զայլ
 բազում եկեղեցիս և զլանորայս . բայց զտեղն հանգստեանս
 մերոյ առաւել պատուով մեծացուցաք . և լնացուցաք ամե-
 նայն գոյիւք լեւամբք և դաշտաւք աւանդեցաք 'ի սա գիւղս
 և ագարակս գանձադինս զՎագարանի զիւղն և զիւր ագա-
 րակն, զՊատինս և զՊորտանդն, Օւրագէճ և Օւղատա-
 ղասմանէ, և Օւգնկոյն, 'ի Յուշականի զայգիսն, և 'ի Յանի
 տներ և կղպականի, և զարգարեցաք զսա ամենայն կազմու-
 թեամբ 'ի յիշատակ յաւիտենից մինչև յորդւոց մերոց և
 կարգեցաք 'ի ձեռն սուրբ հաւրն Արեւմտի . և որ զկնի
 յաջորդեալ զՍոթեմնէս նորին որդիացեալ . և ժողանակ
 հատուցման ընկալեալ մեր 'ի ժառանգաւորաց սուրբ ուխ-
 տիս 'ի տարին զքառասուն պատարագ անխափան մինչև 'ի
 դալուստն Արիստոսի . Արդ եթէ որ 'ի մերոց կամ յաւ-
 տարաց աւագ որ զմեր տուրս 'ի սբ ուխտս պաշտպանեցանէ կփ
 հայր որ զմեք ժամն խափանէ , նոյն ինքն որոշեալ է յԱՄ և
 դատողն նր սատանայ լեցի . և մի' տեսցէ նա զփառս նյ . իսկ
 սրբ հաստատուն պահեն զաւանդն մեր, աւրհնեալ եղեցին ,

Դի Կողմն Հոգաւոր Տեղն առնելուն որոշին որ արեւմտացի:

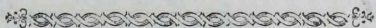
Շնորհակեմ Աստուծոյ եւ Մարիամ Ալիսազաց եւ Հայոց
Թագունհի դուռնոր մեծին Սենեքաբիմայ Թոռն Վագիկայ
Հայոց Աբրային որ ետու զտարուս 'ի սուրբ եւ 'ի տիեզե-
րական ուխտս Սարմարաշէն առաջնորդութեամբ հաւր Սո-
թենեսի. վասն Վագիկայիմ պապոյն մեղաց Թողութեան եւ
Կատային իմ հանրեանն եւ հատուցումն բարի ընկալայ 'ի
սրբոց զսեանն եկեղեցին զսուրբ Պետրոս 'ի Վրիստոս սու-
տարազաւ զտարին թղջոյն Կատային իմ հանրեանն մինչեւ
'ի դալուստն Վրիստոսի. Աբդ եթէ որ 'ի մեծամեծաց կամ
'ի փոքունց 'ի Հայոց կամ 'ի Սրաց որ այս գրոյ հակառակ
կայ եւ զիմ գեղն, զըտարուս 'ի յայս ուխտէս հանէ, ինքն
ելցէ 'ի կենայն Աստուծոյ. եւ պարտական լիցի արեանն Վրիս-
տոսի. եւ մի տեսցէ զվառս Աստուծոյ. իսկ որ հաստատ
պահեն զաւանդն մեր, աւրհնեալ եղիցին:

Դի Կողմն Հիւսիսոյ:

Դի Ժամանակս բարեպաշտից եւ Աստուածատիրաց պատ-
րոնաց մերոց Աթարաք Իւանէի եւ մանդատուր Թախուցէս
Շահնշահ հրամանաւ սոցին վերստին նորոգումն եղև հրա-
շախառ տաճարի Աստուծոյ մաւրս լուսոյ կաթուղիկէիս Մար-
մաշինոյ 'ի ձեռն որդւոց Ապուղամբի մագիստրոսի տէր
Վրիգորոյ աբհի եպիսկոպոսի եւ հարազատի Խմուխարիին
Թոռանց Սահրամ իշխանաց իշխանի զարմից եւ շառաւիղի
սրբոյն Վրիգորի շինողի հիմանց մեծաւ տենչմամբ եւ յու-
սով զսա վասն բաղմագումար քահանայից, եւ պարգեւալ
արդիւնս յօլովս գեղաւրայս այդեստանս կողպականի եւ ջա-

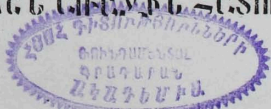
ղացանի. որ և ցուցանէ իւր արձանադիրն մի ք միտջ . և
 վարժամացուցեալ ամենայն գոյիւք առ 'ի ընդ և առաւել
 լուր զպէտա. կտրենորս իւրեանց և զեկաց և ուր էր ժամա-
 նակ իրբն ոչ սակաւս զի աւերեալ էր յանաւրինաց և ըր-
 վանքս ավարեալ և զկաթուղիկէս բերդանման ամրացուցեալ
 և կայր 'ի խաւարի և 'ի սգաւորութեան զըկեալ յամենայն
 գոյից մինչև 'ի յառուս յայտասիկ. իոկ 'ի սհդ թուականիս
 Հայոց քաջ և արի զուրականն Քրիստոսի սիրելի եղբայրն
 իմ Խաւրի իմով կամակցութեամբ խորհուրդ բարի 'ի միտ
 արկեալ ազատեալ զսա 'ի տղութ և մթնաղդեցութենէ
 հասուցանել նախկին վառաւորութեան հանեալ արտաք
 զինասպանն և եղև բնակարանս որբոց քահանայից և կրաւ-
 նաւոցոց հաճոյացելոց Աստուծոյ, զսըրդարեցաք զսպասուք
 պայծառաղդեստութ և սըբութեամբ ոսկեզէն և արծաթեղէն
 և հին և նոր կտակարանաւք եկեղեցականաւ, և ընծայեցաք
 'ի ամա նուէր զմեր հայրենի գեղն Օղաղատայ. և որ 'ի վա-
 նիցս հաղի վերայ շինեցաք և անուանի տիրաշէն և յայտկոյս
 գետոյն ջաղացանի որ կայ 'ի կարմնջէն 'ի վայր և 'ի վեր
 զխոր զհող և զորինչ 'իսկզբանէ ունէին և 'ի քաղաքիս մեր
 աւապէն 'ի հայրենիք եկեղեցին զսուրբ Ստեփաննոս բոլորն
 ամենայն ժողովրդեամբն և ք այդի 'ի Արմէտի որ 'ի նախ-
 նեաց մեր 'ի մեզ էր հասեալ, և միաւորեցաք զվերի վանքն
 մեծ վանիցս իւր ամ ստացուածալք և լիցի հրամանաւ միոյ
 առաջնորդի մինչ այս առ այսչափ կատարեցաւ առ ժամայն
 գեղեցկիաբեղ եղբայրն իմ Խարիպ մադիստրոսն գովեալն ամ
 լեզուաք մարտիրոսացաւ 'ի սրտերազմին անաւրինաց և մի-
 այն մնացի ես Ղալիգոր եղկելի և զըկեալ 'ի նմանէ. զմարմն
 նորա բերեալ թաղեցաք առ դրան սուրբ կաթուղիկէիս
 մերձ առ նշխար հաւուն մերոյ Ահաւայ իշխանի և վո-

խորհն հատուցեն սպասաւորք տրա ի մերոյ արդեանց զոր
արարաք զկաթուղիկէս զաւագ խորանի պատարագն յանուն
նահատակին Վրիստոսի Կարսիին կատարել յամենայնաւ
խսկղքանէ տարւոյն մինչև յկատարումն տարւոյն յայտնէա
մինչև 'ի ծագումն որդւոյն Աստուծոյ որ որ խախանէ կամ
շորթել ջանայ յընդեւ եկեղեցւոյս որոշեսցի 'ի վառայն Աս-
տուծոյ և զրկեսցի 'ի մշտնջենական կենացն կատարիչք զը-
րելոցս արհնեսցին յԱստուծոյ և սրբոց նորա 'ի յոգի և
'ի մարմինս

Աստ սարաւին բանք բաղնալիշտ ճանապարհորդուն
հասեալ ցՌահ և յԱխուրան գետս թողլով զհնութիւնս
որ յայնկոյս գետոյս երկրորդում հատորոյ տղերսելով
զընթերցողս սոյն կրիւք զգածիլ որովք իմ աղիք գալորեցան
'ի տեսանէն զեկեղեցիս երկնաման բարձրացեալս և դեալ
պառակ հօտից և դոմանանոց և զապարանս մերոց արքայից և
դիւցսդուն իշխանաց՝ բնակութիւն աւաղակաց և ապատոհմ
ուսմիաց, կամ եթէ մարթ է ասել որջ դադանաց և զայդիս
և զանդաստանս մաջուօք լցեալ և զամենայն շքեղութիւնս
անապատացեալ որպէս զի նշխարք մնացուածոց մերոց նախ
նեաց ցողեալ արտասուօք Հայրենատիրաց՝ անջինջ դրոշմե-
ցին 'ի սիրտ և յոգի որդւոց և թուանց, մինչև կրկին զը-
թացեալ 'ի վերայ նոցա ամենակալ աջոյն բարձրելոյ դար-
ձուսցէ զնոսա յառաջին շքեղութիւն խրեանոց 'ի վառս ան-
ուան իւրոյ և 'ի մխթարուն աճիւնացեալ մերոց ոսկերաց

ՍԼԽՈՂՆՆ ԵՌԱՅԻՆ ՀԵՏՈՐՈՅ .

Եղարակ	125
Ելատալն	85
Երզնան	127
Եկեղ զիւղ	124
Ենտրաւ կամ մարաս	196
Եփօճ	91
Եւտրեղոց եկեղեցւոյն արձանագրութիւնք	156
Եփեսարան	197
Եստղաբլուր	210
Երգիք	217
Երդուի	103
Երցախ	173
Բաղարերգ կամ քաղակերտ	88
Բայաղ	197
Բանանց անաստաւ	167
Բարդայ	197
Բարսուժ	162
Բրդաձոր	52
Գանձակ	171
Գանձասար	181
— Երձանագրութիւնք Գանձասարոյ վանոց	183
Գառնալիք	162
Գարգման	166
Գաւարգին	156
Գետալին	172
Գետիկ	136
Դիւլամբար	162

Գօշայ վանաց արձանագրութիւնք	136
Ղադի վանաց արձանագրութիւնք	204
Ղիզափայտ	211
Ղիլի	128
Ղուեղ	153
Ղըսեղ	104
— Արձանագրութիւն Եկեղեցւոյ սոյն դերշ	108
Լեղիտակ	126
Օկլայ	173
Թագհոս առաքելոյ վանք	193
— Արձանագրութիւնք նորին	199
Թիլիայ վանաց արձանագրութիւնք	209
Թողան	210
Թուրվանդ	126
Իգահատ կամ այդիհատ	102
Իդիրմիգօրտ	173
Լալար լեառն	89
Լմբատայ վան.	218
— Արձանագրութիւնք նորին	218
Լօռի գաւառ	121
Խաչարակ կամ խաչարատ	163
Խլթրայ վանաց արձանագրութիւնք	205
Խոժոռնի	86
Խոռակերտ	87
Խոտորաշէն	177
Խոռձապ	88
Խոխանայ բերդ	192
Նաթեր	104
Նարայ վանք	208

1 (Supra)

— Արձանագրութիւնք նորին	208
Կայան բերդ	81
Կուլեթ	93
Կունէն	154
Կորդան	123
Կապառ	180
Կօթի	157
Կողէս	127
Կօշայ Կա՛մ զօշաբերդ	84
Հաթերը	210
Հախում Կա՛մ վարդապետի դիւղ	159
Հաշարծինայ վանայ արձանագրութիւնք	131
Հաղթատայ վանք	53
— Արձանագրութիւնք նորին	58
Հոռիկ	174
Հոռումայր	92
— Արձանագրութիւնք Հոռումայրի վանայ	93
Հաջաջուր	145
Հաւքոխաղաց	195
Ղանլիճայ	223
Ղղբիլիսայ	222
Ղուլալի	161
Ղօշաղան	128
Ղիւաշ	211
— Արձանագրութիւնք նորին	213
Ճօճկան	84
Ճփճկան	86
Սայրաքաղաք	177

Մակարալնաց արձանագրութիւնք	147
Մարց	107
Մառմառաշէնոյ արձանագրութիւնք	225
Մետաղական հանք պղնձի	84
Մոխրաթաղ	180
Մուռա կամ մեռնոտ անապատ	170
Մրդկան	169
Յակոբայ կամ մեծարանից վանք	192
Նորաշէն	180
Շաւրթա	170
Շիող կամ կայծոն կամ ամանակ	82
Շուշ	181
Ուղւնթալայ	159
Ոսկեպատ և զոչքոթան	157
Չարդախլու	179
Չարէք անապատ	163
— Արձանագրութիւնք նորին	164
Չորաթան	161
Չրխլու	221
Պտկեօիւրերք	195
Պօղոսբիլիսայ	128
Ջալալօղլի	125
Ջէլլի	125
Ջկրաշէն	126
Ջբփտիկ	175
Ջօղաղ	154
Սանահնայ վանք	9
Արձանագրութիւնք նորին	16

— Բաճնորդը նոյն վանաց	59
— Սրբազան մատուհի եղևալը 'ի նոյն վանա	43
Սեաւորդեաց ճոր	83
Սեբար	154
Սինապատ	169
Սարդարլուր	122
Փիփի	166
Քորվանսարայ	145
Օճոն	89
Բրճանադրութիւնը օճնայ վանաց	91

96

Ս. Երեմիայի գրքի 1-ին գլուխը :

Երեմ	Տող	Սկիզբ	Ուշիշ
11	1	Սկիզբ	Կի
13	21	Սկիզբ Երեմիայի	Սկիզբ Երեմիայի
	28	Սկիզբ Երեմիայի	Սկիզբ Երեմիայի
16	9	26 Կանգուն	150 Կանգուն
...	10	10	30 Կանգուն
19	1	Խա	Խա
...	24	Գոհարեց	Գոհարեց
20	5	Սկիզբ	Սկիզբ
22	21	սբ հայր	սբ ուստիս հայր
29	12	Ուղեւորաց	Ուղեւորաց
29	18	Ժերիդեհն	Վերիդեհն
44	14	Կայինք	Կայինք
55	14	Թամարայ	Թամարայ
60	3	55	5
66	14	Հեղինուտին	Կեղինուտին
70	15	Պալատն	Պալատն
79	8	Թայեհ	Թայեհ
107	10	Յամար	Թամար
113	7	Կապար	Կոպար
136	22	Սկիզբ Երեմիայի	Սկիզբ Երեմիայի
138	21	Ուղեւորաց	Ուղեւորաց
173	12	Սկիզբ	Սկիզբ
574	3	Սկիզբ	Սկիզբ
182	22	Սկիզբ	Սկիզբ
	23	{ Բոլորն աւելորդ է նոսր գրուլ գրեալ	
	24	{ սկիզբմբ գրեցաւ	
	25		

